

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

New York Times Bestseller

PLATON BİR GÜN BİR KARİKATÜR ÇİZER

Felsefeyi Karikatür Yoluyla Anlamak

Thomas Cathcart & Daniel Klein

2. BASKI

Platon Bir Gün Bir Karikatür izer...

Felsefeyi Karikatür Yoluyla Anlamak

Thomas Cathcart & Daniel Klein

Çeviren
Niran Elçi

aylak kitap

Aylak Kitap 82

Platon Birgün Bir Karikatür Çizer...
© 2018 Thomas Cathcart & Daniel Klein

Özgün Künye
I Think, Therefore I Daw -
Understanding Philosophy Through Cartoons, 2018, Penguin Books

Çeviren
Niran Elçi

Yayına Hazırlayan
Rüzgar Rumi

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni
Aylak Kitap

Baskı
Optimum Basım
Sertifika no: 41707
Tel : +90 212 463 71 25

ISBN: 978-605-4972-67-8

1. Baskı, Kasım, 2018

AYLAK KİTAP
© Her hakkı mahfuzdur.

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Akçalı Ajans aracılığıyla Aylak Kitap'a aittir.

**Yazarların Aylak Kitap tarafından yayınlanan
diğer kitapları:**

Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer

Nietzsche Öldü! Bir Hipopotam Olarak Yeniden Doğdu

Filozofun Mutluluk Seyahatnamesi

**Her Keşfettiğimde Değiştiriyorlar Hayatın Anlamını
Filozofun Aforizma Defteri**

Julia Lord İçin

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
I. Bütün Bunların Ne Anlamı Var, Alfie? <i>Hayatın Anlamı</i>	9
II. Şimdi Oldu mu? <i>Zaman Felsefesi</i>	25
III. Gerçekten de Kızlarla Oğlanlar Arasında Bir Fark Var mı? <i>Yeni Cinsiyet Felsefesi Dünyası</i>	41
IV. İşe Yarıyorsa Doğrudur, Değil mi? <i>Pragmatizmin Epistemolojisi</i>	53
V. Mal Paylaşımı İçin En Adil Yöntem Ne? <i>Kapitalizm, Marksizm ve Liberteryenizm</i>	61
VI. Sen Buna Hayat mı Diyorsun? <i>Hedonizm, Stoacılık, Bilinçli Yaşama</i>	73
VII. Teknik Bir Soru: Teknoloji İnsanlığı Mahvediyor mu Gerçekten? <i>Yapay Zeka, Doğalcılık, İşlevselcilik ve Benlik Kavramı</i>	87
VIII. Bir Kozmik Plan Var mı ve Bu Soruyu Soran Kim? <i>Kozmoloji ve Diğer Metafizik Konular</i>	103
IX. "Anlam" Ne Anlama Geliyor ki? <i>Dil, Doğruluk ve Mantık</i>	125

X. Bilgiğini Düşündüğün Şeyi Bilgiğini Düşündüren Nedir Sana?	
<i>Bilgi Teorileri</i>	143
XI. En İyi Toplum Düzeni Hangisi ve Bana Ne Faydası Var?	
<i>Sosyal ve Siyasi Felsefe</i>	163
XII. Sen Kimsin Ki Otoriteyi Sorgulayacaksın?	
<i>Hukuk ve Ahlakî Otorite Felsefesi</i>	175
XIII. Kim Diyor Benim Sorumlu Olduğumu?	
<i>Determinizm, Özgür İrade ve Varoluşçuluk</i>	183
XIV. Doğru ile Yanlış Konusunda Yanlış Olan Ne?	
<i>Etik Davranışın Felsefesi</i>	191
XV. Ya Senin Doğrun Benim Yanlışım mı?	
<i>Ahlakî Görecelik</i>	209
XVI. Bir Tek Sevgi Mi Var?	
<i>Eros ve Ötesi</i>	219
XVII. Neden Tanrı Var Olup Olmadığını Söylemiyor Bize?	
<i>Teizm, Kanıtlar ve Stratejiler</i>	235
XVIII. Felsefe Melsefe Kimin İhtiyacı Var Ki?	
<i>Meta Felsefe</i>	253

Giriş

Elbette. En iyi karikatüristlerin toplumumuzun halini, tuhaflıklarını ve çelişkilerini en dikkatli gözlerle izleyen karikatüristler olduğunu hepimiz biliyoruz. Bazı karikatürlerin keskin psikolojik ve sosyolojik saptamalar yaptığını da biliyoruz. Ama başarılı karikatüristlerin felsefi saptamalarını genellikle gözden kaçırıyoruz.

En iyi espriler gibi, en iyi karikatürler de felsefenin Büyük Sorularını işliyor. Hayatın bilmecelerini ve buldukları yanıtları bazen dahiyane, bazen derin, hatta bazen birazcık işe bile yarayan şekillerde ortaya çıkarıyor ve açıklıyorlar. Evet, bu karikatürler BÜYÜK SORULARA dair zekice enstantaneler.

Ama bu olağanüstü yetenekli filozof karikatüristler nereden geldi?

Bize öyle geliyor ki onlar doktora bittikten sonra iş bulamamış Filozoflar. Ya da belki bulmuşlarsa bile, Starbucks'ta latte hazırlamanın umdukları kadar tatmin edici bir meslek olmadığını görmüşler. Diğer yandan, akademisyen olmaya karar vermiş, sosyal bilimler öğreten küçük üniversitelerde "Belirleneme ve Kanıtlanabilme" dersi vermeye başlamış, ama sonra derin bir depresyona girmiş ve ancak kütüphaneden ödünç aldıkları

kitapların kenarlarına bir şeyler –*komik şeyler*– çiziktirerek teselli bulmuş Filozoflar da olabilirler.

Sonuç olarak, hayatımızda Nietzscheci karikatüristler, Aristocu karikatüristler, Satreci, Russelci, Quineci, Post-Kantçı, Marxçı karikatüristler var – hatta Derrida’nın ne anlatmaya çalıştığını anlayan ve komik çizgiler ve esprili alt yazılarla bize de anlatmayı başaran karikatüristler.

Wittgenstein, tamamen espriler kullanarak son derece ciddi ve başarılı bir felsefi eser yazılabileceğini söylemiş. (Bunu espri olsun diye söylememiş.) *Punch* adlı mizah dergisinin abonelik ücretini ödemeyi aksatmamış olsa, bu iddiaya eşlik edecek karikatürler de bulabilirdi, kuşkusuz.

Burada size en sevdiğimiz felsefi karikatürlerden bir derleme ve onların bize felsefenin Büyük Soruları hakkında neler öğrettiğine dair açıklamalarımızı sunuyoruz. “Kızlarla oğlanlar gerçekten birbirlerinden farklı mı?” ve “Kozmik bir plan var mı?” ve “Doğru ve yanlış konusunda ne yanlış yaptık?” gibi sorular. Felsefe tarihinde en çok sorulan on sekiz soru ve açıklamaları.

Karikatürlerin bazıları nokta atışı yapıyor, ama bazıları da felsefe alemine arka kapıdan giriyor. En azından, *biz* o şekilde girdiklerini düşünüyoruz – kendimizi kaptırıp aslında var olmayan bağlantılar görmüş olabiliriz. Öyle bir şey varsa, hoşgörünüze sığınıyoruz.

Bu da bizi, Büyük Soruları neye göre dizdiğimiz meselesine getiriyor: tamamen serbest çağrışımla sıraladık. Umarım bunu sorun etmezsiniz.

Bütün Bunların Ne Anlamı Var, Alfie?

Hayatın Anlamı

*"Bak, sana varoluşun anlamını şimdi açıklarsam
bütün esprisi kaçır."*

Bu Mu Yani?

Şu koca evrende bize, felsefi bir fikre nokta atışı yapan bir karikatürden daha fazla keyif veren şey yok. Bu da onlardan biri. Bu karikatürde, üretken mizah yazarı ve karikatürist Paul Noth öyle bir tanrı hayal etmiş ki, yirminci yüzyıl varoluşçuluğunun absürd bakış açısını kabullenmekle kalmıyor, bir de bunu espri malzemesi yapıyor.

Hayatın anlamı meselesi genellikle Büyük Felsefi Soruların en büyüğü olarak görülür. Eğer bu sorunun bir yanıtı yoksa, tüm diğer felsefi soruları sormak anlamsızdır.

Elbette, zamanımızda pek çok analitik filozof hayatın anlamı sorusunu pek aptalca bulur. “Hey, *anlam*’ın anlamı ne peki, Mankafa?” diye sorarlar. İyi soru, ama bir analitik filozofun insana “Mankafa” demesi de yakışık almıyor, tabii.

Yirminci yüzyıl varoluşçuları –özellikle de Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve Samuel Beckett– hayatın yalnızca anlamsız olmakla kalmayıp, aslında absürt olduğu sonucuna varmışlar. Onlara göre bütün bunlar koca bir Kozmik Şaka. Güle güle öldüğünüz türden.

Sartre’a göre nesnelerin aksine, biz insanların “önceden belirlenmiş bir özü” yok. Yaşamlarımızın nesnel bir anlamı bulunmuyor. Buna karşın, mesela, kül tablasının bir var olma sebebi

var: kül ve izmarit konulması. Elbette, biz de kül ve izmarit taşıyabiliriz, ama bizim için bu bir seçim olur –insandan bir kül tablası olma seçimi. (İnsan neden kül tablası olmayı seçsin diye düşünüyor olabilirsiniz. Adı lazım değil, ama adamın biri vardı –Reggie diyelim– Reggie birilerinin kapısına paspas olmayı seçmişti.) Ama başka bir şey olmayı da seçebiliriz: örneğin, hippie olabiliriz, ya da vergi konusunda uzmanlaşmış bir avukat olabiliriz. Sartre, varoluşumuz “özümüzden önce geldiği” için böyle olduğunu söylüyor. Hayatımıza bir anlam verilmemiş, bu yüzden hayatımızın anlamını bizim seçmemiz şart.

Sartre’ın kanaatinin dezavantajı şu ki, istemesek de bir seçim yapmak *zorundayız*. Yani, bir yandan, tamamen özgürüz – harika! Ama diğer yandan, o özgürlüğü nasıl kullanacağımıza dair elle tutulur ilkeler verilmemiş bize – tüh! Hippie olmayı mı, yoksa vergi avukatı olmayı mı seçmenin daha iyi olduğunu kim gerçekten bilebilir? Ama bir seçim yapmak *zorundayız* –o seçimin sorumluluğunu da taşımak *zorundayız*. Aniden, o güzel duygular uçup gitti işte.

Elle tutulur ilkeler olmadığından, gelişigüzel bir seçim bu. Çok saçma. Aslında, absürt. Bu, varoluşumuzun da absürt olduğu anlamına mı gelmiyor? Korkarım öyle. Ama, dünyadaki tüm diğer nesnelerden farksız, önceden belirlenmiş bir öze sahip sıradan bir nesne olduğumuz fikri de absürt.

Eh, boş ver madem, demiş bazı Varoluşçular, her şeydeki absürtlüğe kucak açalım ve zil takıp oynayalım. Absürdizm konusu, “Sisifos Miti” başlıklı ufuk açıcı makalesinde Camus, insanın durumunu Yunan mitolojisindeki Sisifos’a benzetmiş. Sisifos tüm hayatını bir kaya parçasını yokuş yukarı itirmeye adanmış bir adam, ama kaya her seferinde geri yuvarlanıyor ve bu yüzden Sisifos her şeye en baştan başlamak zorunda kalıyor. Bu pek, zil

takıp oynanacak bir durum değil. Ama Camus şu sonuca varıyor: “Sisifos’un mutlu olduğunu hayal etmek zorundayız.”

İşte bu gerçekten absürt.

Varoluşsal absürtlük duygusunu en iyi yakalayan düşünür Samuel Beckett, özellikle de “Godot’yu Beklerken” adlı klasik tiyatro oyununda. Oyunda, bekleme işini yapan iki berduş, Didi ile Gogo, tüm zamanlarını kimi, neden beklediklerini bilmeden geçiriyorlar. Gogo haykırıyor: “Hiçbir şey olmuyor. Hiç kimse gelmiyor, hiç kimse gitmiyor. Korkunç bir şey bu.”

Ama, “Burada ne işimiz var, asıl mesele bu,” diyor Didi. “Ve bu konuda şanslıyız, çünkü yanıtı biliyoruz. Evet, bu muazzam kargaşada tek bir şey açık. Godot’nun gelmesini bekliyoruz.”

Siz buna bir nimet mi diyorsunuz? Godot kim ki? Ve neden gelmiyor? Ve nasıl oluyor da, tüm yaşamımızı onun bir gün geleceği gibi boş bir umutla geçirebiliyoruz?

Eh, diyor Gogo, “Bize var olduğumuz izlenimini verecek bir şey bulabiliyoruz her zaman, hı, Didi?”

Ama belki de oyundaki en absürt, en çaresiz replik, üçüncü karaktere, zalim Pozzo’ya ait. Pozzo şöyle diyor: “Bir gün doğduk, bir gün öleceğiz, aynı gün, aynı an, bu sizin için yeterli değil mi? Mezarın kenarında doğuyoruz, ılık bir anlığına parlıyor ve sonra yine gece çöküyor.”

Ama, bir sebepten, oyun bizi güldürüyor. Gel de anla.

"Yatağa girmeden bir tane al,
bir tanesini de sabah uyanırsan."

Tüm Fişleri Ortaya Sürmek

Dick Ericson'ın karikatürü kafa karıştırıcı. Ya da, bir edebiyat eleştirmeni olsa söyleyeceği gibi, “Enfes muğlaklıklarla dolmuş, taşıyor.”

Karikatürdeki doktor hastasına ölümün eşiğine geldiğini ve son çare olan bu hapin onu kurtarma olasılığının çok düşük olduğunu mu söylüyor?

Yoksa hapin kendisinin pekala ölümcül olabileceğini, ama bu riski göze almaya degeceğini mi söylüyor?

Her durumda, bahtsız hastanın durumu hiç iç açıcı değil. İkinci yorum doğruysa, kararı bir ölüm kalım meselesi, en büyük risk.

Konu risk, özellikle de Büyük Risk almak olduğunda, doğal olarak Risk Almanın Yüksek Rahibi'ne dönüyoruz, on doku-zuncu yüzyılda yaşamış Alman metafizikçi ve ahlak filozofu Friedrich Nietzsche'ye. Nietzsche'nin *Weltanschauung*'una (yani dünya görüşüne) göre, hayatı dolu dolu yaşamak isteyen, Übermensch (üstün insan) olma çağrısına uyan, ölüm-kalım riskine giren biri, *Katze's Pyjama*'dır, yani kedinin pijaması. Hayatı bundan daha gerçekçi, daha canlı bir şekilde tarif edemezsiniz.

“En âlilerin duası risk ve tehlike ile yüz yüze gelmektir, ölüm için zar atmaktır,” diye yazan filozof bu.

Nietzsche bir de Şöyle yazmış: “Hayatı ‘yaşamaya değer’ kılan ne? –Uğruna canınızı feda edebileceğiniz bir şey olduğunu bilmek.”

Bir başka deyişle, Nietzsche, Dick Erikson’ın karikatürüne devam izse, hastayı hapı yutarken, sonra mağrur bir ifadeyle, göğsünü gere gere doktorun muayenehanesinde dolaşırken görürdük... bir sonraki karede de yere devrilmiş ve *mausetot* (nalları dikmiş halde).

OF! YARISI BOŞ!
KESİNLİKLE YARISI BOŞ!!

HIRK : IHHH

HEP KÖTÜMSER,
HEP KÖTÜMSER!

©NELE

Vay Başıma Gelenler!

Bradford Veley'in harika karikatüründe, yüzgeçleri ve solungaçları olan soğukkanlı bir omurgalının iyimser veya kötümser bir filozof olmasına yol açan gelişimsel koşulları kavramaya başlıyoruz.

Öyle görünüyor ki kişisel bir tavır olarak "kötümserlik" var, bir de felsefi bir dünya görüşü olarak "KÖTÜMSERLİK" var. Ama kimin umurunda? İkisi de moral bozucu.

Diğer yandan, felsefi kötümserlik aslında epey ilginç olabilir, çünkü geleneksel dünya görüşlerine karşı çıkıyor. Ve geleneksel dünya görüşlerine karşı çıkmak öteden beri filozofların iş tanımlarının önemli bir parçası olmuştur.

Felsefi kötümserliğin karşı çıkmaktan hoşlandığı bir popüler dünya görüşü ("*Weltanschauung*") ilerleme fikridir, sürekli ilerleme, hatta sözde evrimsel ilerleme. Ve felsefi kötümserliğin eleştirdiği en büyük *Weltanschauung*, insan hayatının bir değeri olduğu görüşüdür.

Batı düşünce tarihindeki her önemli dönemde, eski Yunan medeniyetindeki Heraklitos'tan on dokuzuncu yüzyılda yaşayan Schopenhauer ile Nietzsche'ye, yirminci yüzyılda yaşayan pek çok varoluşçuya, özellikle de Camus'ye kadar, mutlaka bir felsefi kötümser olmuştur.

Kötümserlik dediğimizde ilk aklımıza gelen isim Schopenhauer'dir, fakat Schopenhauer'in dünya görüşünün gerçekten de kötümser olup olmadığı sorusu, kolay yanıtlanabilecek bir soru değildir. Schopenhauer insanın varoluşunun sonuçsuz bir mücadeleden ibaret olduğuna ve bu mücadelenin kaçınılmaz olarak ıstırap yarattığına inanıyordu. Şimdilik kötümser olarak nitelenmeyi hak ediyormuş gibi görünüyor. Fakat, okumaktan hoşlandığı ve bayıldığı Budist bilgiler gibi, bu durumdan bir çıkış yolu olduğuna da inanıyordu: her tür arzudan vazgeçmek ve bir teslimiyet tavrı geliştirmek. Tamam, peri masalı sayılmaz, ama "çıkış yolu" diyor zaten, bu yüzden bunu defterin "iyimserlik" hanesine yazacağız.

Dahası – yine, Buda gibi – Schopenhauer nihai anlamı merhamette buluyordu: başkalarının acılarını fark etmekte ve o acıları giderme arzusunda. Hüküm: iyimserlik! Tamam, belki de yalnızca kötümser olmama durumu diyebiliriz – ama bu son teklifimiz.

Kötümser sıfatına aday başkaları da var ve bunların çoğu mızıkçı.

Ama hepsi değil. En sevdiğimiz iki felsefi kötümser, istisnai filozoflar, çünkü onlar çok komik kötümserler: Sokrates'ten önce yaşamış bir Sofist olan Gorgias ve on dokuzuncu yüzyılda yaşamış İtalyan bir deneme yazarı ve aforizmacı olan Giacomo Leopardi. Bunların ikisi de, illa kötümser bir filozof olacaksanız, en azından eğlenmeniz gerektiği fikrini savunuyordu. Bırakın kahkahadan kırılsınlar? Bu tavırları, bu ikisinin Rousseau ve Schopenhauer gibi suratsızlar kadar tanınmamasını açıklıyor olabilir.

Gorgias parodide uzmanlaşmış popüler bir hatipti. HBO kanalında yayınlanan komedi programlarından önceki bir ta-

rihte (M.Ö. 4.yüzyıl) kasaba kasaba dolaşüyor ve ücreti karşılığı seyirci karşısına çıkıp, gösterisini yapıyordu. Sürekli işlediği tema, mutlak nihilizmdi; ona göre kesinlikle hiçbir şeyin önemi yoktu, çünkü, nihayetinde, hiçbir şey gerçekten var değildi. Ama Gorgias felsefi kötümserliğini nüktelerle açıklıyordu. Şu tür tek cümlelik espriler patlatıyordu: “Varlığı tanımak imkansızdır, görünmeyi beceremediği sürece; ve görünmek zayıftır, var olmayı beceremediği sürece.”

Badum tıssss!

İtalyan şair ve filozof Giacomo Taldegardo Francesco di Sales Saverio Pietro Leopardi de (nam-ı diğer “Recanati’nin kamburu”) kötümser felsefenin son derece bilge bir ukalasıydı. Renkli şiirler ve nesirlerle, İnsanoğlunun – İnsankızlarından bahsetmeye bile gerek yok – uygarlığı mahvetmesine hayıflanıyordu ve herhangi bir düzelme umudu da göremiyordu. O ise, “Çocuklar hiçte her şeyi bulur; yetişkinler ise her şeyde bir hiç,” gibi espriler patlatıyordu. Ve şu cevher: “Tüm gökler altındaki tüm iklimlerde, insan mutluluğu her zaman başka bir yerde arar.”

Veley’in burnu havada balığı bunu duysa hemfikir olurdu.

"Hayatımın ne kadar boş olduğunun
hiç farkında değildim.
Ta ki tweet atmaya başlayana kadar."

Philadelphia’da Yaşasam Bile Daha İyiydi

Bu kadar çok popüler karikatürün gündelik hayatın tekdüzeliğini işlemesi şaşırtıcı. Bir şekilde, çoğumuzun bam telime dokunuyor olmalı. Tanrı biliyor ya, Dave Carpenter’ın bu karikatürü bize öyle dokundu ki doğrudan melankoliye daldık.

Yirminci yüzyılda yaşamış Alman varoluşçu ve fenomenolojist Martin Heidegger için, “gündeliklik” sorunu, “dünyada var olma” felsefesinin temeliydi. Bizim dünyaya “fırlatılıp atıldığımızı”, burada ne işimiz olduğuna dair en ufak fikrimiz bulunmadığını ve bu yüzden tatminkar bir varoluş (onun deyişiyle “proje”) arayışı içinde olduğumuzu düşünüyordu. Ona göre din veya bir başka ideoloji, hatta her şeyi nesnel bilimin gözleriyle görmek, işe yarıyordu.

Ama kaçınılmaz olarak, diyordu Heidegger, geleneksel hayatın gündelikliğine, ahlakına, âdetlerine, gelip geçen sahneleri (Pazartesi Gecesi Futbolu, “Mavi Kanlar” dizisinin tekrar bölümleri, tra-la, tra-la) hakkındaki gevezeliklere “kurban düşüyoruz”. Bir başka deyişle, kendi “projemizi” kendimiz yaratmıyoruz, var olan bir projeye “düşüyoruz”. Ve “düşüşümüzün” ayırıcına vardığımızda – gündelik hayatımızdaki olaylar hakkın-

da tweet attığımız zaman olduğu gibi – bilindik tekdüzelik üzerimize çöküyor.

Viyanalı varoluşçu ve psikoterapist Viktor Frankl “İnsanın Anlam Arayışı” adlı başyapıtında benzer bir olguyu, ayakları daha fazla yere basan terimlerle açıklamış. Frankl şöyle yazmış: “Pazar günü nevrozu, hafta içinin koşuşturmacası sona erdiğinde ve içlerindeki boşluk kendini gösterdiğinde, yaşamlarındaki içerik eksikliğinin farkına varan insanların üzerine çöken depresyon türüdür.”

Neyse ki, Frankl yaşamlarımız için bir anlam yaratarak bu pazar günü melankolisinden kurtulabileceğimize inanıyordu. İnsanın en büyük yeteneğinin “irade gücüyle anlam yaratma” becerisi olduğunu söyledi ve yaşamlarımızdaki anlamı belirlememize yardım etmeyi amaçlayan yeni bir psikoterapi ekolü kurdu: logoterapi. Çok teşekkürler, Viktor, daha iyi hissetmeye başladık bile. Eh, birazcık.

Şimdi Oldu mu?

Zaman Felsefesi

"Bir sene sonra hâlâ buralarda olacağını
nereden bileceğim?"

Zaman Bir Irmaktır - Attığın Adıma Dikkat Et

Bir önceki bölümü okuduktan sonra hâlâ intiharı düşünüyorsanız, bu moralinizi biraz düzeltebilir – zamanı gelmişti zaten.

Üç filozofu (Parmenides, Heraklitos ve JME McTaggart) zamanın doğası hakkında tefekküre dalan tek bir karikatürde bir araya getirmeyi ancak Harley Schwadron'un nüktedanlığı başatabilirdi.

Sokrates öncesi düşünürlerden olan Yunan filozofu Parmenides, havalı ve büyüleyici bir mantık kullanarak, evren – ve içindeki her şey – hakkındaki Tek Esas Gerçeğin, evrenin daimiliği olduğu sonucuna varmış. Var olan her şey, öteden beri vardı ve sonsuza dek var olacak.

Parmenides'e göre zaman mantıksal olarak imkansızdır. Zaman değişimin ve hareketin ölçü birimidir. Değişim ve hareket, diyordu Parmenides, bir şeyin var olmayı bırakması ve yerine yeni bir şeyin var olması demektir. Ama bir şey nasıl yoktan var olabilir? Ondan önce *hiç* olması gerekir. Ama "hiç" var olamaz. Var olsa, *hiç* olmaz, değil mi? Bu yüzden değişim ve hareket yanlısama olmalı, ve değişim ve hareket yoksa, Zaman diye bir şey de olamaz. Kanıt ortada!

Buna karşın sahneye Akışkanlığın babası giriyor: Heraklitos, Parmenides'in çağdaşı (ama diğer yandan, Parmenides'e göre herkes onun  ağdaşıydı). Heraklitos diyor ki, Kozmos hakkındaki Tek Esas Gerçek, onun her zaman ve durmaksızın değişmesidir. Hiçbir şey kalıcı değildir, tıpkı su birikintisine dönüşmenin eşiğindeki kardan adam gibi. Esas ilke *akışkanlıktır*.

Heraklitos  nl  deyişini ("aynı ırmağa iki kere giremezsiniz") dile getirdiğinde, ırmağın sürekli aktığını ve her an yeni sular getirdiğini kastediyordu. Irmak daima akış halindedir. Bazı alimler onun aynı zamanda, ırmağa giren adamın da sürekli değiştiğini kastettiğine inanıyor. D n ırmağa giren Cleandros adlı adam, ona tıpatıp benzeyen ve bugün ayağını suya sokan Cleandros'tan farklı biri, çünkü insanlar da sürekli değişim halindedir. Bir başka deyişle, tabiri caizse, akışkan olan yalnızca kardan adamlar değildir.

Parmenides'in ve Heraklitos'un yazdıklarından bölük pörçük parçalar kaldı yalnızca, bu yüzden ikisinin de tam olarak neyi kastettiğini bilmiyoruz. Heraklitos kardan adamın bir biçimde sonsuza dek var olduğunu kabul eder miydi: su, sonra su buharı olarak?  nce havuçtan burun, sonra çürümüş sebze biçiminde? Eğer  yleyse, bu Parmenides'in her şeyin kalıcı olduğu fikrine gerçekten aykırı mı? Çağımızın bilim insanları, her ikisinin de Maddenin Korunumu Kanununu ("Her tür madde ve enerji transferine kapalı bir sistemde, sistemin kütlesi zaman içinde sabit olmak zorundadır") kabul edeceğini söylemez miydi? Bilmek zor, özellikle de bu kanun hem Parmenides, hem de Heraklitos toza dönüştükten iki bin sene sonra belirlendiğinden.

Yirminci yüzyılın başlarında, Britanyalı filozof JME McTaggart, Parmenides'in fikrini eğlenceli bir farkla yeni bir çerçeveye

oturttu. “Zamanın Gerçekdışılığı” adlı eserinde McTaggart zamanın geçmişten şimdiye, şimdiden geleceğe doğru bir akış olmadığı spekülasyonunda bulundu. Tersine, tıpkı Parmenides’in söylediği gibi, *bizim* geçmiş, şimdi ve gelecek dediğimiz şeyin her anı, ebedidir. *Ve zaman yalnızca bizim ona dayattığımız bir kurgudur.* Ya da, Woody Allen’ın deyişiyle, “Zaman Tanrı’nın her şeyin aynı anda olmaması için kullandığı bir yöntemdir.”

Her durumda, kredi memurunun kardan adamın kredi almayaya layık olup olmadığına dair değerlendirmesi, zamanın metafiziği hakkında hangi savı desteklediğine göre değişmeyecekmiş gibi görünüyor. Kredi memurları felsefenin faydasını anlamıyor işte.

"Burnum şimdi büyüyor!"

Paradoksun Biri Bir Gün Bara Girmiş

Bu karikatür Carlo Chiostri'nin, "Le Avventure di Pinocchio" hikayesinin 1901 baskısı için çizdiği bir illüstrasyondan adapte edilmiş. "Pinocchio paradoksunu" betimliyor. Bunu daha sonra açıklayacağız. Ama ilk önce, zaman sırasıyla giderek – zaman diye bir şey varsa– paradoksların dedesi Elealı Zeno'ya bir göz atalım. Zeno olmadığını düşünüyordu. Zamanın yani.

Hâlâ okuyor musunuz? Zeno ve Parmenides arkadaştı. Aslında, Zeno'yu Parmenides eğitmişti ve Zeno Parmenides'in, zamanın bir yanılsama olduğunu kanıtlayan hareketsizlik fikrine tamamen kanmıştı. Görev bilir bir öğrenci olan Zeno, öğretmeninin öne sürdüğü, mantıksal olarak hareketin imkansız olduğu fikrini destekleyen bir sürü kanıt geliştirmişti. Bu kanıtlar pek popüler oldu. Zeno paradoksları olarak biliniyorlar.

Örneğin, Zeno bizden uçan bir ok hayal etmemizi istedi. O uçuştaki herhangi bir anı dondurun. [Fotoğraf çektiğinizi düşünün.] Şimdi, okun uçuşu sürecinde bir başka anı dondurun. [Bir başka fotoğraf çekin.] Teorik olarak, ok uçarken sonsuz sayıda fotoğraf çekebiliriz, ama hiçbir hareket göstermez – elimizde yalnızca bir sürü durağan fotoğraf olur. Onları peş peşe dizerek film oluşturabiliriz ve filmlerin yaptığı gibi, hareket yanılsaması

yaratabiliriz, ama okun uçuşu sürecindeki, peş peşe gelen anların hiçbiri bir hareket oluşturmaz.

Zeno'nun, hareketin imkansız olduğunu iddia eden ünlü paradoks kanıtlarından biri bir yarış pistiyle ilgili. Koşucu pistte koşmaya başlar. Koşarak pistin yarısını aşar. Sonra kalan mesafenin yarısını koşar. Sonra, bu sefer kalan mesafenin yarısını koşar. Sonra yine kalan mesafenin yarısını koşar. Sonra YİNE kalan mesafenin yarısını koşar. Açık ki, adamcağız koşarak tüm pisti tamamlayamıyor. Sonsuza dek, kalan mesafenin yarısını aşabiliyor, ama yine de mesafenin tamamını koşamıyor. Asla. Hmm, demek ki hareket diye bir şey yok.

Her durumda Zeno, Hareket Olmadığını Kanıtlayan Adam'dan çok, Paradoksların Dedesi olarak ün yaptı.

Zeno'nun harekete dair paradoksları fiziksel dünyadan ilham alıyor, ama Pinokyo karikatürü bir başka paradoks türünü betimliyor: *mantık* paradoksunu. (Mantık paradoksları kendilerini anlatan ifadeler içerir, bu yüzden onlara aynı zamanda “kendine atıf yapan paradokslar” denir.) Pinokyo, yalan söylediğinde, ya da, mantıkçıların söylemekten hoşlandığı gibi, “ancak ve ancak yalan söylediği zaman” burnunun büyümesiyle bilinir. Ee, karikatürdeki iddiasından ne anlayacağız o zaman? “Burnum şimdi büyüyor,” demesinden? Bu doğru mu, yoksa yalan mı? Gerçeği söylüyorsa, o zaman burnu *büyümez* ve dolayısıyla “Burnum şimdi büyüyor,” ifadesi yalan olur. Ama yalan söylüyorsa, o zaman burnu *gerçekten* büyüyecektir ve dolayısıyla ifadesi doğru olacaktır. Aynen öyle, bu kesinlikle bir paradoks.

Pinokyo Paradoksu eski yalancının paradoksu örneğinin bir versiyonu. Bu örnek ilk defa M.Ö. dördüncü yüzyılda, Miletli Eubulides tarafından yazılmış. Eubulides şöyle sorar: “Bir adam yalan söylediğini söylüyor; söylediği şey doğru mu, yoksa yalan

mı?” Eğer doğruysa, demek yalan söylüyor; eğer yalansa, demek doğru söylüyor. İnsanın başı dönüyor, değil mi? (Hareket dediğimiz şey imkansız değilse, tabii.)

Paradokslar (Yunanca, “fikre karşıt” anlamına gelen bir sözcük) bin yıllardır felsefede paradoksal bir rol oynuyorlar, çünkü mantığın ve fiziğin kanunlarının nasıl tepetaklak olabileceğini, ya da tepetaklak olmuş gibi görünebileceğini gösteriyorlar.

Her durumda, birkaç kadehten sonra fiyakalı bir paradoks ortaya atmak eğlenceli olabilir. Bir sonraki bizden. Paradoks, demek istiyoruz.

"Bayağı iyiydi, ama sonu belliydi."

Geldik mi?

Tamam, diyelim ki, sandığımız gibi zaman diye bir şey var – bir şey oluyor, sonra bir şey daha oluyor ve bu sonsuza dek devam ediyor. Ama bütün bunlar bizi nereye götürüyor?

John McNamee'nin muhteşem, ama tüyler ürpertici karikatüründe, ukala melek Tanrı'ya küçük yaratımının – dünya ve sakinleri – görkemli sonunun nasıl olacağını daha en baştan belli olduğunu ilan ediyor.

Açık ki melek Aristo'nun “telos” kavramına inanmış – en azından, bir noktaya kadar.

Aristo fiziğinde ve metafiziğinde “telos” büyük rol oynuyordu. “Telos”, insanlar dahil her şeydeki içkin hedef anlamına gelir. Bu hedefin her varlıkta daha en baştan bulunduğunu söyler. Bir ayçiçeğin çekirdeğini düşünün: onun içkin hedefi *ayçiçeği olmaktır*. Yeni ayçiçeği çekirdekleriyle falan.

Yani meleğin söylediği şu: Dünya'daki insan türünün “telos”u düşünülürse, her şeyi havaya uçurmamız daha en baştan bizim hedefimizdi. Kaçınılmazdı.

Ama melek Aristo'dan şurada ayrılıyor: Aristo insanların *telos*'u hakkında daha iyimser bir görüşe sahipti. Bizim içsel hedefimizin mutluluk olduğunu ve bunun da erdemli bir hayat sürerek başarılacağını yazmıştı.

Tüh, açmaz da burada işte!

Bombalar aşağı!

"Bunun 2000 sene boyunca
Noel şarkıları dinlemek anlamına geleceğini
biliyorsunuz, değil mi?"

Belli ki Belirlenimcilik

Aristo haklı olabilir mi? Zaman içinde, tüm kozmos yalnız ve yalnız tek bir yöne doğru ilerliyor olabilir mi? Laplace öyle düşünüyordu. Görünüşe göre determinizm (belirlenimcilik) ilkesine inanan karikatürist James Whitworth de öyle.

On sekizinci yüzyılın sonunda ve on dokuzuncu yüzyılın başında yaşamış Fransız matematikçi, fizikçi, astronom ve metafizikçi olan Pierre-Simon Laplace, namı diğer Marquis de Laplace, bugün filozoflar ve video oyunu tasarımcıları arasında hâlâ yankı bulan bir düşünce deneyi yaratmış. “Laplace’ın Şeytani” adlı deney şöyle:

“Evrenin mevcut halini geçmişin sonucu ve geleceğin sebebi olarak görebiliriz. Belli bir anda, doğayı harekete geçiren tüm güçleri ve doğayı oluşturan tüm varlıkların tüm konumlarını bilen bir zeka olsa ve bu zeka aynı zamanda bu veriyi analiz edebilecek kadar engin olsa, evrendeki en büyük cisimlerin ve en minik atomların hareketlerini tek bir formüle indirgeyebilirdi. Çünkü böyle bir zeka için hiçbir şey belirsiz olmazdı ve geçmiş gibi gelecek de gözlerinin önüne serilmiş olurdu.”

Laplace, fizikteki, cisimleri harekete geçiren sebepsel g  le-ri açıklayan klasik Newton kanunlarından yola çıkıyor. Bu, her olayın bir sebebinin bulunduğu bir evren – bir tür belirlenimcilik. Sonra Laplace bizden, evrendeki her şeyin  u anda nerede olduğunu, her atomun momentumunu bilen bir  st n Zihin hayal etmemizi istiyor. Tombala,  st n Zihin, olmuş ve olacak her şeyi hesaplayabilir!

Bu yalnızca bir hayal değil, diyordu Marki; teorik olarak mümkün.

Filmi ileri saralım ( st n Zihin için hiç sorun değil) ve Laplace'ın bu düşünce deneyini kurduğu 1814'ten 1963'e ge-elim. 1963'te Amerikalı meteorolog ve kaos teorisyeni Edward Lorenz, daha sonra "Kelebek Etkisi" adı verilecek ünlü tezini yayınladı.

Kelebek Etkisi sonsuz sebep-sonuç dizileri fikrini yepyeni, a ıllara durgunluk veren bir düzeye çıkardı. Lorenz'e göre d n-yanın bir yerinde kanat  ırpan bir kelebek öyle bir sebep-sonuç zincirini harekete geçirebilir ki, dünyanın diğer ucunda bir ka-sırgaya yol açabilir. Genellenmi  haliyle, Kelebek Etkisi zaman içinde bir yerdeki k  k bir olayın başka yerlerde büyük de i- imlere yol açabileceğini ve bu tür şeylerin sürekli olduğunu sa-vunur. Bir daha hap ıraca ınız geldiğinde iyi d   n n.

Karikatürist James Whitworth burada hem Laplace'a, hem de Lorenz'e katılıyor. Ahıra yaklaşan    bilge adam uzun bir sebep-sonuç dizisi hesaplamış ve Bing Crosby'nin  oksatar "Mutlu Noeller" albümüne varmış. Laplace'ın  eytanı'nın  ar-kıya katıldığını i itebiliyoruz neredeyse: "Beyaz bir Noel hayal ediyorum/Tıpkı  ocuklu umdakiler gibi."

Bununla birlikte, Laplace iki yüz sene önce, henüz evre-nin belirlenimcilik ilkesine göre i ledi i düşünülürken yazmış

bunları. Bugün, kuantum teorisyenleri bize aslında öyle olmadığını söylüyor. Tersine, diyorlar, evren *olasılık* kanununa göre işler. Mevcut durumu takip ederek belli olayların olasılığını hesaplayabiliriz, ama mevcut düzendeki herhangi bir unsurun gelecekte nasıl hareket edeceğini kesin olarak bilemeyiz. Bing Crosby'nin "Beyaz Noel" versiyonu, ahırdaki doğumun *olasılığı en yüksek* sonucu olabilirdi, ama olasılık çan eğrisinin uçlarında, Crosby'nin "Hava Nagila" şarkısını söylemesi olasılığı yine de vardı. Ya da belki Kraliçe Elizabeth "Biz Doğu'nun Üç Kralıyız" şarkısını plağa okuyabilirdi.

III

Gerçekten de Kızlarla Oğlanlar Arasında Bir Fark Var mı?

Yeni Cinsiyet Felsefesi Dünyası

Eril Gizem

Karikatürist Tom Cheney pek çok açıdan bir filozof! İlk önce bizden Simone de Beauvoir'ın varoluşçu feminizmini düşünmemizi istiyor.

Sevgilisi Jean-Paul Sartre gibi De Beauvoir da insanlar için “varoluşun özden önce geldiğine” inanıyordu. Daha önce belirttiğimiz gibi bu, belli bir kalıptan yaratılmadığımız ve kendi kimliğimizi yaratmakta özgür olduğumuz anlamına geliyor. Bu etiği “İkinci Cins” adlı kitabında cinsiyet rollerine uyguladığında, sonuç Atlantik Okyanusu’nun her iki yanında bir kültürel patlama oldu.

Bu, 1949’da oluyordu. O dönemde Fransız orta sınıf kadınlar, drahomaları yoksa evlilik konusunda dezavantajlı duruma düşüyordu. Ve drahomaları olsa da olmasa da, kesinlikle filozof olamıyorlardı.

De Beauvoir kitabında, kişinin “kadın” olarak doğmadığını öne sürüyordu; kişi, kendi özünü yaratarak *bireysel* bir kadın haline geliyordu. Erkekler, kadınlar etrafında bir gizem bulutu yaratarak onların “haddini aşmasını” engelliyordu, daha sonra “Kadınsı Gizem” adlı kitabında Betty Friedan’ın da eleştirdiği bir taktik. De Beauvoir aynı zamanda, sosyal hiyerarşinin tepesindeki grupların – sınıf, ırk veya cinsiyetleri yüzünden – hiye-

rar ide düşük olanlara her zaman “ teki” gibi davrandığını  ne sürüyordu. Cinsiyet siyasetinin sosyal düzeninde, bu ataerki anlamına geliyor.

De Beauvoir bu varolu   etik ilkesini uygulayarak, cinsiyet rollerinin kimli imizin özü olmadığını savunuyordu; kendisinden sonra gelen feminist düşünürlerin tabiriyle bu roller “sosyal kurgulardı”. Ve kadınlar cinsiyet rollerinin sınırlarını zorlarken bile, toplum yine de geleneksel erkek rollerinin norm olduğunu varsayıyordu. ( rne in babası hayranlıkla, “Simone tam bir erkek gibi düşünüyor,” demiş. *Baba ya!*)

Tom Cheney’nin karikatüründeki kadınlar geleneksel erkek rollerini ve davranışlarını benimseyerek geleneksel kadın rollerinin sınırlarını a mı lar. Dolayısıyla, belli bir özgürlük düzeyine ula mı lar. Ama de Beauvoir olsa, onların yine de sınırlanmış olduğunu söylerdi. Tabiri caizse, maymun gibi erkekleri taklit ediyorlar. Henüz özgürce, yepyeni roller yaratmamı lar.

  te bu sebepten dolayı, karikatürist Cheney’nin burada yalnızca feminist düşünürleri değil, aynı zamanda yirminci yüzyılda ya amı  bir başka etkili sosyal filozof ve etik filozofu olan John Rawls’u yansıttığını düşünüyoruz.

Muhtemelen Rawls en çok “cehalet perdesi” adlı düşünce deneyiyle tanınıyor. Rawls bizden, sosyal düzende ne rol  stlenece imiz hakkında en ufak bilgimiz olmadığı bir “ilk” statü hayal etmemizi istiyor. Henüz yeteneklerimizin, sosyal sınıfımızın, bireysel sosyal konumumuzun – hatta kişisel zevklerimizin – ne olacağını bilmiyoruz. Bu ilk konumdan yola çıkarak, toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiğine karar vermemiz gerek. Kim hangi haklara sahip olmalı? Kim hangi kaynakları kullanabilmeli? Hangi sosyal konumlar kimlere ait olmalı? Bizim de k le olabilece imizi bile bile, köleliğe dayalı bir toplum seçer miydik?

%95 ihtimalle bizim de alttaki %95'in içinde olacağımızı bile bile, toplumun %5'inin kalan %95'ten daha zengin olacağı bir toplum düzeni seçer miydik?

Cheney karikatüründe, cehalet perdesinin ardında, erkeklerin bile cinsiyetçi bir toplum seçmeyeceğini, çünkü %50 ihtimalle toplumun dezavantajlı tarafında kalacaklarını bileceklerini öne sürüyor gibi.

"Bence yanılıyorsun, Mine
- rakip kaleciyle forvet arasında bir stoper varsa
yine de ofsayt sayılacağından adım gibi eminim."

Kadınlar Çiçektir

Erkek okuyuculara tavsiyemizdir: Bill Whitehead'ın cinsiyet rolleri hakkındaki esprisine gülmeyin. Kendi iyiliğiniz için söylüyoruz.

Futbol konuşmaya dalmış bu nineler cinsiyet farklılıkları ve cinsiyet rolleri hakkındaki sosyal kurguyu aşmış, yalnızca. Herkesin yalnızca erkekler futboldan anlasın? Yani, gerçekten? Bill Whitehead'ın karikatüründeki kadınlar, içinde yaşadıkları kültürün kadınlar için neyin uygun, neyin yakışıksız sayıldığını tartışmalarına izin vermiyorlar. Ve bunu yaparken, tabiri caizse, kadınlarla erkekler arasındaki oyun sahasını eşitlemek konusunda bir adım atıyorlar. (Bu karikatürün 1988 yılında, "Saturday Evening Post" adlı aile dergisinde çıkmış olması büyüleyici.)

"Cinsiyet Sorunu: Feminizm ve Kimliğin Yıkımı" adlı devrimci kitabında çağdaş Amerikan feminist filozof Judith Butler cinsiyetin tamamen "edimsel" olduğunu, yani bir rolü üstlenerek oluştuğunu, ve kimsenin en baştan itibaren belli bir cinsiyetle doğmadığını öne sürüyor.

Bu da Butler'ı psikolog ve filozof Sigmund Freud'un tam karşısına yerleştiriyor. Freud "Anatomi kaderdir" diye yazmış, yani insanın doğumunda sahip olduğu cinsiyet, gelecekteki kişilik özelliklerinin başlıca belirleyicisidir. Freud bununla, örne-

Çin, ormanın derinliklerinde yürüyüş yaparken  i leri geldiğinde bir cinsin diğerine karşı avantajlı olduğunu kastetmiyordu. Hayır, onun kastettiği, fiziksel farklılıkları yüzünden kızların ve o lanların genetik olarak farklı tavırlar, ilgi alanları, tepkiler ve hatta karakter özellikleri geliştirecek şekilde programlanmış olduklarını kastediyordu. Freud'a göre bütün bu özelliklerin hepsi tek bir paket olarak geliyor.

Feministler Freud'un fermanına karşı çıkmadan uzun zaman önce, antropologlar ve sosyologlar sözde erkek ve kadın rollerinin ve karakter özelliklerinin farklı tarihsel çağlarda ve farklı kültürlerde bambaşka olduğuna işaret etti. O zaman, doğumda belirlenen şey tam olarak nedir, Doktor? Tarihin belli bir anında belli bir kültür ve o kültürün normları dayatmıyor muydu bu rolleri ve  zellikleri?

Diğer yandan, elbette, yanlış cinsiyeti taşıyan bir bedende do duklarını söyleyen ve bu yüzden bu anatomik hatayı düzeltmek için hormon tedavisi görmek ve ameliyat olmak isteyen insanlar meselesi var. Psikanalizin babası buna ne derdi?

Eh, ofsayt tartışan kadınlara geri dönelim. Aralarından biri kadınların da Süper Lig'de oynamasına izin verilmesi gerektiğini öne sürer miydi?

G lmeyin, beyler.

Aslında, o konuyu açmayın bile.

"Tamam, adam karnını okşadı ve bu hoşuna gitti
- bu eşcinsel olduğun anlamına gelmiyor."

Sor(g)usu Olan?

“LGBTQ”¹ kısaltmasının sonundaki Q genellikle “Queer”² veya “Sorgulayan” (Questioning) anlamına geliyor, yani insanın cinsel kimliğini ve tercihini sorgulaması. Ve Danny Shanahan’ın harika karikatüründe karnı okşanan köpeğin kafasını karıştıran da tam olarak cinsel kimlik.

Durum karmaşık olabilir. Bu günlerde “L”, “G”, “B” ve “T” olan kişiler – “D” (“Düzcinsel”) olanlardan bahsetmeye bile gerek yok – kimliklerini öyle ya da böyle sabit değil, esnek olarak görüyorlar, bu yüzden köpekler dahil, herkes daimi bir Sorgulama halinde. İnsanlar yalnızca “L” veya “G” olup olmadıklarını sorgulamıyor; aynı zamanda “T” olup olduklarını sorguluyorlar. Cinsiyet teorisyenleri “belirlenmiş” cinsiyetimiz – yani doğum sertifikasında yazan cinsiyet – ile özdeşleştiğimiz cinsiyet arasında fark görüyor. Hatta, doğuştan gelen biyolojik cinsel kimlikleri ile hissettikleri cinsel kimliği uyuşan insanları tarif eden yeni bir sözcük bile var: “cis-gender”³.

1. LGBTQ: Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Questioning = Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans, ‘Queer’ veya Sorgulayan. çn.

2. *Queer*, düzcinsel veya cis-cinsiyetli olmayan cinsel ve cinsiyet azınlıkları için kullanılan bir terimdir. Sözcük başta eşcinseller için, aşağılama amacıyla kullanılıyordu, fakat 1980 sonlarından başlayarak *queer* akademisyenler ve eylemciler sözcüğü sahiplenmeye başladı.

3. cis: Latince “aynı tarafta” anlamına gelen ön ek. Trans (karşısında) ön ekinin tersi. çn.

Dahası, cinsiyet kimliği seçenekleri eski moda, sıkıcı iki seçeneği aşmış, geometrik hızla artıyor ve bazıları kendilerini “ikili-olmayan” olarak tanımlıyor, ikili düşünen pek çok zihnin kavramakta güçlük çektiği bir terim. Cinsiyet konusunda çalışan bazı akademisyenler cinsel kimliğin koşullara göre değişebileceğini söylüyor. Örneğin, genelde düzcinsel davranan pek çok kişi cezaevinde eşcinsel davranışları edinebiliyor. Neler oluyor burada?

İyi sor(g)u.

Bütün bunlar da bizi, binyıllardır âlimlerin enine boyuna tartıştığı bir cinsel kimlik sorusuna getiriyor: Yunan şair, Lesboslu Sapfo, gerçekten bir lezbiyen miydi, yoksa yanlışlıkla mı lezbiyenlerin ve cinsiyet araştırmacılarının sembolüne dönüştü?

Cinsel yönelimi de dahil, Sapfo hakkında bilinmeyen bir sürü şey var ve şiirlerinin içeriği de bunlardan biri (şiirlerinden bölük pörçük parçalar kalmış). Ama bilinen bir şey var ve o da pek çok çağdaşını, özellikle de kadınlara özel toplantılarda onun şiirlerini okuyan kadınları çok etkilediği. Bunlar Aşkın yüceliği hakkında muhteşem şiirlerdi ve muhtemelen zamanın tüm erkek şairlerinin eserlerinden daha canlı, daha coşkulu, daha sürükleyiciydi.

Sapfo’nun, tanrıça Afrodite’ye, ona olan sevgisinden vazgeçmemesi için yalvaran bir şiirinden iki dize şöyle:

Paralama kalbimi

Korkunç acılarla, tanrıçam,

Lezbiyen şiir?

Dedikleri gibi, belki de orada olmanız lazımdı. Eski Yunan’da, aynı belirlenmiş cinsiyete sahip öğretmenler ile öğrenciler (tanrılarla kullarından bahsetmeye bile gerek yok) ara-

sındaki aşk ifadelerine göz yumulmakla kalmıyordu, öğrenme sürecini de kolaylaştırdığına inanılıyordu. Platon'un "Sempozyum" (Şölen) adlı diyalogu bunu destekliyor. Bu yüzden, belki de zamanın koşulları meselesidir.

Bir sonraki sor(g)u?

İşe Yarıyorsa Doğrudur, Değil mi?

Pragmatizmin Epistemolojisi

"Teorik olarak çalışıyor yine de."

Pratik, Pratik, Pratik

Karikatürist Paula Pratt'in on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce'in öğrencisi olduğu açık. (Peirce'in soyadı c harfini takip etmediği sürece i'nin e'den önce gelmesi gerektiğini söyleyen İngilizce kuralını ihlal ediyor ve "Pörs" diye okunuyor.) Peirce'ün ihlal ettiği tek kural bu değildi. "Gerçek, işe yarayandır" diyerek yepyeni çıgırlar açtı ve sonuç olarak felsefe tarihinde "pragmatist" olarak tanınıyor. Kendisinin kendisine verdiği isim ise "yanılabilirci" idi ve kendi ifadesiyle bunun anlamı şuydu: "Gerçeklik meselelerinde insanlar mutlak eminliğe ulaşamaz." Ama hal böyleyken, biz eldeki verilere bakarak elimizden geleni yapmalı ve bu durumun pratikte nasıl işlediğine bakmalıyız.

Paula Pratt'in tekne yolcularının durumunda olduğu gibi – bilmediğimiz bir sebepten dolayı takım elbiseleriyle tekne yolculuğuna çıkmışlar ve muhtemelen oltalarını evrak çantalarında taşıyorlar – işler çok da yolunda gitmiyorsa, yeni bir teoriye ihtiyacımız var demektir. Sonra o yeni teorinin de "işe yarıyor mu, yaramıyor mu?" testinden geçmesi lazım. Bu size sağduyulu bir yaklaşım gibi geliyorsa, henüz espriyi patlatmadığımız içindir: "Gerçekliğe uyması" açısından *hiçbir* teori tamamen kesin değildir. Kopernik'in, dünyanın güneşin etrafında döndü-

   teorisinin doğru olduğunu düşünmekten ho lanıyoruz, değil mi? Ve Batlamyus'un, güneşin dünyanın etrafında döndüğü teorisinin yanlış olduğunu düşünmekten?  tiraf etmek gerekir, Kopernik'in teorisi, i e yarayan bir hipotez olarak uzun süre dayandı, ama ancak Einstein daha çok i e yarayan bir teori bulana kadar. Bir gün bir başkası, bundan da çok i e yarayan bir teori bulabilir.

Açık ki teknedeki adam, teorisi patlak çıkmış olsa da, teknenin sağlamlığı konusundaki teorisinden vazgeçmiyor. Gözlüklü meslekta ı ise endişeli görünüyor. Belki de alternatif bir teori, daha kuru bir sonuca gidebilecek bir teori bulabilmek için kafa patlatıyordu. Ama onu desteklemeye ba lamadan önce, kendisi farkında olsa da olmasa da, onun bulacağı yeni teorinin de yanılmaz olmayacağı gerçeğini düşünelim. Eylemleri yönlendirmek konusunda daha da çok i e yarayan bir başka teori ortaya çıkana kadar i  görür ancak.

Diğer yandan, adam sandığımızdan *daha* pragmatik olabilir. Belki de için teori kısmını tamamen geçmiştir ve bunun yerine, pratikte, toplantıya sırlıklam bir takım elbise içinde gelmenin de pek i e yaramayacağı gerçeği üzerine düşünüyordu.

"Yatakta pratik olduğumu söylerler."

Cinsel Pratik

Annemin dediği gibi, bak şu işe. P.C. Vey'in münasebetsiz karikatüründeki kadın "yatakta pratik" derken neyi kastediyor olabilir?

Soğuk olması olasılığına karşı fazladan battaniye mi getiriyor?

Yatak arkadaşını rahatsız etmemek için horlama-önleyici ağızlık mı takıyor?

Doğum kontrol meselesini tamamen kontrol altına mı almış?

Vey'in esprisi, "pratik" sözcüğünü cinsel ilişki bağlamında kullanmasının tuhaflığında yatıyor – özellikle de bu sözcüğün o durumda saçma bir muğlaklık taşımasında.

Ama biz kanmadık. Kadının ne demeye çalıştığını çok iyi biliyoruz. Açık ki bu kadın felsefe doktorası yapmış ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, yirminci yüzyılın başlarında yaşamış Amerikalı filozoflar üzerinde uzmanlaşmış. (Pratik bağciksız ayakkabılarına bakarak anlayabiliyorsunuz bunu.) "Yatakta pratik" derken, yatakta, William James'in pragmatik gerçek teorisine dayanarak hüküm verdiğini anlatmaya çalışıyor kuşkusuz.

Charles Peirce ve John Dewey gibi, William James de pragmatizm olarak bilinen benzersiz Amerikan felsefe ekolünün kurucularındandı. Peirce bilimsel teorilerin kurulması ve anla-

şılmasında kilit unsur olarak işe yararlık üzerine odaklanırken, James kişisel inançları da pragmatizme dahil ediyordu. James'e göre, bilimsel de olsalar, etik, metafizik veya dini de, *her* teorisinin ve inancın doğruluğunun faydalılığına dayandığını ve dolayısıyla her yeni insan deneyiminde ne kadar işimize yaradıklarına bakarak kendi “doğrularımızı” yeniden değerlendirmeye açık olmamız gerektiğini savunuyordu. Burada mutlakçılık yok. Evrendeki hiçbir şey basitçe neyse o değil ve sonsuza dek olduğu gibi kalmayacak. “Özgür irade var mı?” ve “Bir Tanrı var mı?” gibi sorular bile yalnızca yanıtlarımızın faydalılığına bağlı olarak anlamlı.

Bu, ‘faydalıysa doğrudur’ fikri James’e özellikle çekici geliyordu, çünkü filozof olmaya ek olarak aynı zamanda bir psikologdu ve bu alandaki deneyimleri sürekli fikirlerinin faydalılığını ve faydasızlığını ifşa ediyordu.

Yani, diyor James, tatminkar bir biçimde yaşama sürecinde doğruyu biz yaratırız. “Bizim için doğrunun anlamının nihai testi, dayattığı veya ilham verdiği davranıştır.”

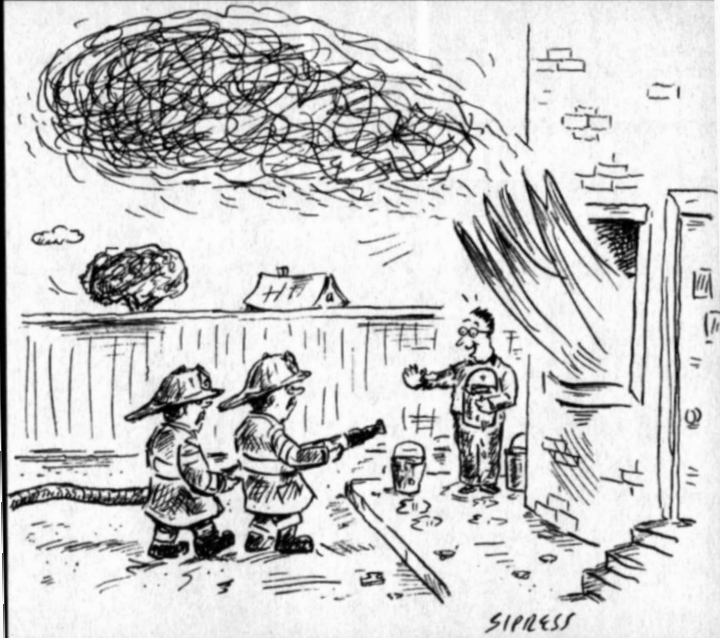
Açık ki, karikatürdeki doktorali kadın müstakbel yatak arkadaşına, “iyi aşık” veya “tatmin edici cinsel deneyim” konusunda sabit bir fikri olmadığını anlatıyor; ancak gerçek deneyimin faydalılığını değerlendirdikten sonra varabilir bu hükme.

Ya da bir başka deyişle, “Nasıl gideceğine bakalım, tatlım.”

Mal Paylaşımı İçin En Adil Yöntem Ne?

*Kapitalizm, Marksizm ve
Liberteryenizm*

"Hayır, teşekkürler - ben liberteryenim."

Özgürlük - “Beni Rahat Bırak”

Demenin Bir Başka Yolu

Siyasi bir karikatürün güncel bir siyasi konuyu aşır siyaset felsefesinin temel bir sorusuna temas etmesi nadirdir, ama David Sipress’in ünlü itfaiyeciler karikatürü tam olarak bunu yapıyor. Yirminci yüzyıl Liberteryen hareketinden yola çıkıyor ve on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Britanyalı filozof John Stuart Mill’e ve Mill’in “Özgürlük Üzerine” başlıklı, yeni ufuklar açan eserine varıyor.

Bu kitapta Mill, yönetim biçimi monarşi de olsa demokrasi de, devletin özgürlüklere koyduğu sınırlar hakkındaki derin kuşkularını açıklıyordu. Zaman zaman, çoğunluğun sultanı onu monarşinin sultanından daha fazla endişelendiriyordu.

Mill için en önemli şey bireyin azami özgürlüğüydü, ama bu özgürlük bir başkasının hayatını mahvetmediği sürece. Bir nüktedanın dediği gibi, “Senin kolunu sallama hakkın, benim burnuma çarpılmaması hakkımın başladığı yerde biter.” Bunun dışında, salla gitsin! Ve kendine zarar verirsen – diyelim ki, omzun çıkarsa – bu tamamen seni ilgilendirir ve seni kendinden korumak devletin işi değildir.

Neden Mill’in kapitalizmin sevgilisi olduğunu anlamak ko-

lay. Onun mal paylaşımı hakkında öne sürdüğü fikir *bırakınız yapşınlar* ekonomisiydi: bırak ekonomi bildiği gibi işlesin ve hükümet hiçbir şeye karışmasın.

Mill şöyle yazmış: “Adını hak eden tek özgürlük, kendi iyiliğimiz için kendi bildiğimiz şekilde çalışma özgürlüğüdür. Yeter ki başkalarını aynı özgürlükten yoksun bırakmaya çalışmayalım ve onların bu özgürlüğü elde etme çabalarına engel olmayalım. Bedensel de olsa, zihinsel veya tinsel de, herkes kendi sağlığının en doğru koruyucusudur. Herkesi diğerlerinin iyi bulduğu bir şekilde yaşamaya zorlamaktansa, herkesin birbirinin kendine iyi gelen bir şekilde yaşamasına izin vermesi tüm insanlar için daha kazançlıdır.”

Bireyin “kendi sağlığının en doğru koruyucusu” olduğu inancına bakarak, Mill bugün yaşasa, muhtemelen bir bireyin sigara içmesinin devleti hiç ilgilendirmediğini söylerdi – eh, “pasif içicilik” meselesi saçmalık ölçüsünde kontrolden çıkmadığı sürece. J.S.’ye göre sigara ve alkol vergisi olmamalıydı, hele aşırı korumacı bir devlet, asla.

Elbette, biri çıkıp, bireyin sağlığının *herkesi* ilgilendirdiğini söyleyecektir, çünkü sigorta veya vergiler veya her ikisi aracılığıyla, bireyin sağlık giderlerine herkes katkıda bulunur, ciğerleri çürüdüğünde bireye bakmak zorunda kalacak aile üyelerinden bahsetmeye bile gerek yok.

Bu da bizi Liberteryen kimliğini benimsemiş adamın yanan evden geri çevirdiği itfaiyecilere getiriyor.

Amerikan liberteryen hareketi yirminci yüzyılda olgunlaştı ve sonra hızla, kamu görevlerine adaylar gösteren siyasi bir partiye dönüştü. Liberteryen Parti’nin misyon bildirisi şöyle diyor: “Liberteryenler hem kişisel, hem de ekonomik konularda azami özgürlüğü destekler. Çok daha küçük bir hükümet olması

gerektiğini savunurlar; yalnızca bireyleri baskı ve şiddete karşı koruyan bir hükümet. Liberteryenler bireysel sorumluluk fikrini kabullenir, hükümet bürokrasisine ve vergilere karşı çıkar, kişisel hayırseverliği destekler, yaşam tarzlarının çeşitliliğine hoşgörü gösterir, serbest pazarı destekler ve kişisel özgürlükleri savunur.”

Bu ideoloji düşünülürse, her daim hazır bir itfaiye örgütü için kamu hazinesine para dökmektense (vergiler), Liberteryenlerin – en azından prensip olarak – kendi yangınlarını söndürmeyi tercih edeceklerini söylemek tamamen abartı olmaz.

Fakat karikatürdeki koşullar altında bu gerçekten de aptalca bir karara benziyor ve gerçek yaşamda hiçbir Liberteryen böyle bir karar almaz. Anlatmaya çalıştığı şeyi aktarmak için karikatürist Sipress, eski Yunan filozofu Kolofonlu Ksenofanes’ten ilham alan bir tartışma yöntemi kullanmış: bildiğimiz *reductio ad absurdum* (Latince “[tartışmayı] saçmalığa indirgemek”).

Öyle görünüyor ki Ksenophanes’in *reductio* yöntemi pek çok karikatürün başarısının anahtarı.

"Buna ihtiyacımız vardı."

Tarihe Dair Bir Şemsiye Teori

İşte bu: Sağanak yağmurda Marksizm.

Muhteşem karikatürist Bill King'in, yağmur damlaları arasında bize Marksizm diyalektik hakkında ibretlik bir sahne sunduğunu fark etmemiz birkaç dakika aldı – şemsiye fabrikaları olan insanlar ile şemsiyeleri yapan fakat şemsiye almaya parası olmayan, sömürülen işçiler arasındaki mücadele.

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış filozof ve ekonomist Karl Marx insan toplumlarının tarihini incelediğinde, dünyadaki her tür çalkantının tek bir çekişmeye dayalı olduğunu gördü: sömürenler ile sömürülenler arasındaki mücadeleye. Marx çağımızdaki sömürenlerin esasen kapitalistler olduğunu belirledi – onlar yalnızca şemsiye alacak paraya sahip olmakla kalmayıp, şemsiye üreten fabrikaların sahipleriydi de. Merdivenin dibinde ise şemsiyesiz ahali vardı, sömürülen işçiler veya “proletarya”. Sağanak yağmuru yiyen onlardı, hem de muhtemelen şemsiye fabrikalarında çalışarak geçen on dört saatin ardından. Devrim başlatmak için yeterli bir durum. Başlattı da. Pek çok defa.

Alt yazı iyi düşünülmüş: “Buna ihtiyacımız vardı.” Yani, “Şemsiye sektörü için yağmur iyi bir şey, enayi.”

Ama bir dakika, burada daha ince bir mesaj olabilir. Şemsiyeli adam pekala bir başka işçi de olabilir. Belki şemsiye parasını

anca çıkarabilmiştir. (Ama kravatına ve minik şapkasına bakarak Marx'ın tespit ettiği bir başka sınıfa, *küçük burjuva* sınıfına ait olduğu düşünülebilir.) Her durumda, pek çok Marksist, proletaryanın merdivende onlardan yalnızca bir basamak yukarıda olan insanlarla dalaşma eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir: mesela şemsiye fabrikasındaki, işlerin biraz daha az stresli olduğu, sevkiyat departmanında çalışan işçilerle. Bu, sömürülenlerin dikkatini dağıtarak gerçek düşmanlarıyla, yani tüm şirketin sahibi olan smrenlerle savaşmasını engeller. Elbette sömürenler “küçük insanların” onlara, sömürenlere isyan etmek yerine– muhtemelen düello silahı olarak şemsiye kullanarak – birbirleriyle dalaşmasına bayılır.

"Gerçekten iyiyim.
Bir anlığına bir amacım olduğu hissine kapıldım sadece
- eminim birazdan geçer."

İnsanlık Dışı Bir Durum

Tom Cheney'nin bu sivri karikatürü insanın ciğerine saplanıyor. Çağımızın Alman-Amerikan filozofu Herbert Marcuse bunun sebebini çok iyi anladı: çünkü, diyor Marcuse, kapitalizm altında, işçiler yalnızca ekonomik olarak sömürülmekle kalmıyor, bir de *insanlıklarını* yitiriyorlar.

Marcuse Karl Marx'ın bıraktığı yerden alarak, Patrona Çalışmanın¹ bizi psikolojik olarak nasıl etkilediğini inceledi. Durumun yalnızca maddi yoksunluktan – cüzi bir maaşla geçinmeye çalışmak – ibaret olmadığını, ruhsal yoksunluğun söz konusu olduğunu söyledi. Kapitalizmin köleleştirdiği proletarya, insanlıklarının özünü kaybediyordu.

“Tek Boyutlu İnsan” adlı ufuk açısı eserinde, Marcuse işçilerin kendilerini Patron için ürettikleri ürünün bir parçası olarak gördüklerini yazmış. Dahası, kendilerini tükettikleri ürünlerle de özdeşleştirmeye başlamışlar. “İnsanlar kendilerini sahip oldukları malda görüyorlar; ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, müstakil evlerinde, mutfak aletlerinde buluyorlar...”

Tıpkı Fransız varoluşçular gibi Marcuse da yirminci yüzyılın ortasında yaşamış gençler üzerinde derin bir iz bıraktı. Çoğunun kendilerine, yaşamlarına ve geleceklerine bakış açısını de-

1. Roy Orbison'un Working for the Man şarkısına atf. çn.

ğıştirdi. Bunu, mesela, A.J. Ayer gibi yirminci yüzyılda yaşamış mantıksal pozitivist filozofların yapabildiğı söylenemez. Şahsen biz, Ayer'in yapay *a priori*' savları reddetmesi yüzünden işinden istifa edip, batik tişört giyerek kendini yola vuran kimseyi tanımıyoruz.

Ama Angela Davis ve Abbie Hoffman gibi karşı-kültür kahramanları "Tek Boyutlu İnsan" kitabını okuyarak radikalleştiler. Kitap, çağdaş topluma karşı duydukları öfke ve hayal kırıklığını dile getiriyordu.

Kıdemli *New Yorker* dergisi karikatüristi Tom Cheney 1960 ve 70'lerde yeniyetme bir delikanlıydı, ama işlerinde hiçbir anlam bulamayan birkaç kişi tanıdığına dair iddiaya girebiliriz.

VII

Sen Buna Hayat mı Diyorsun?

*Hedonizm, Stoacılık,
Bilinçli Yaşama*

"Babanız yine parka gidiyor işte!
Parkta ne yaptığını biliyor musunuz? Oturuyor!
Tek yaptığı bu. Oturuyor!
Parka gidiyor ve tek yaptığı oturmak!"

Mütevazı Ölçekte Keyif

Muhteşem üslupçu George Booth'un bu karikatüründe “Baba” açık ki bir hedonist. Ama ne tür bir hedonist? Öyle anlaşıyor ki hedonizmin farklı türleri var.

Ama bu türlere girmeden önce, daha temel bir soru ile başlayalım: Yaşamının en iyi yolu nedir? Hedonistlere göre, bir hayata sığdırabildiğinizce çok keyif sığdırarak yaşamaktır. Başka ne olabilir ki?

Ama öyle görünüyor ki yaşamının en iyi yolu sorusuna verilebilecek pek çok başka popüler felsefi yanıt var. Birkaçından bahsetmek gerekirse: iyi ve adil bir yaşam sürmek; tanrıları veya yukarıda yalnızca o varsa tek Tanrı'yı memnun edecek bir yaşam sürmek; diğer, daha az bilinçli insanların sıradan yaşamlarını aşan kahramanca bir yaşam sürmek; ya da, elbette, her daim popüler dizeleri kullanmak gerekirse, “Yaşamının en iyi yolu diye bir şey yok, bu yüzden sen kamyonunu sürmeye devam et.”¹

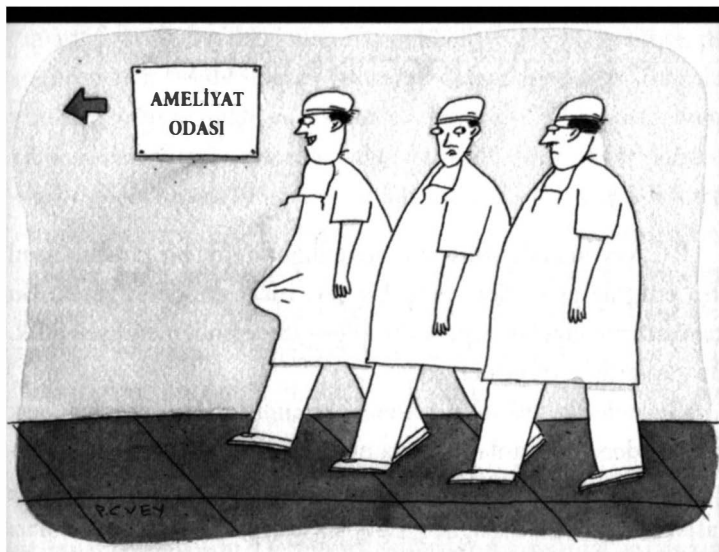
Ama Hedonistler her zaman kalabalık bir takipçi topluluğu çekmiştir. Bir Yunan/Libyalı olan Aristippus (MÖ 425-356) hayatın tek anlamı olarak zevk ilkesini öne atan, kayda geçmiş ilk filozoflardan biriydi. İyi bir *his* veriyorsa, *iyidir* – nokta. İstisna yok, açıklama yok.

1. Grateful Dead'in Truckin' şarkısından. çn.

Ama diğerk yandan, bundan kısa süre sonra bir başka Yunan filozofu Epikür (MÖ 341-270) hedonizmin kendi ilginç versiyonunu ortaya attı, bu versiyonda hangi zevklerden kaçınılması gerektiğini açıklayan o kadar çok istisna vardı ki onun yazdıklarını okumak, dini bir vaaz dinlemekten farksız geliyor. Epikür'ün ünlü aforizmalarından birine göre (kendisi aforizmanın kralıydı): “Birini mutlu etmek istiyorsan, zenginliğine zenginlik katmak yerine arzularını azalt.” Bu da bir başkası: “Mutluluk getiren şeyler konusunda çaba göstermeliyiz, çünkü eğer mutluluk varsa, her şeyimiz var demektir ve mutluluk yoksa, tüm çabamız onu elde etmek üzerinedir.”

Kısacası: İhtiyaç duyduğumuz tüm zevkler önümüzde, bu yüzden dalın, millet. Ama başka, sözde daha iyi zevkler aramaya çıkmak bizi sonsuz özlem yoluna koyar ve bu da hiç eğlenceli bir şey değildir.

Yani Booth'un karikatüründeki “Baba” açık ki Epikürcü bir hedonist. Ailesinin kuşkularına rağmen, Baba parkta yürürken ve bir bankta otururken son derece keyifli bir deneyim yaşayacağını biliyor. Dantel dantel yaprakların arasından gökyüzüne bakabilir, oradan geçmekte olan bir köpeği okşayabilir, arkadaşlarına selam verebilir, küçük bir ezgi mırıldanabilir. Yaşadığı keyifler, eğer onlara dikkatini verebilirse, yüce ve sonsuzdur. Ayrıca, bir süreliğine bu çatlak aileden de kaçmış olur.

*"Bana sorarsanız Foge safra kesesi ameliyatına
tamamen yanlış bir tavırla yaklaşıyor."*

Bak Stoacı Ne Getirdi

P.C.Vey'in karikatürünün Stoacılığın ilginç bir tarafını nasıl ifşa ettiğine girmeden önce, bir şeyi itiraf etmemiz gerek: Bu karikatürün çizgiyi aşır, zevksizliğe gireceğinden endişelendik. Bu günlerde ayırt etmek zor.

Geçenlerde, mizahın felsefesi konulu bir konferansta, pek çok akademisyen anlamlı ve komik mizahın anahtarının saldırganlık olduğu konusunda ısrar etti. Lenny Bruce'un otobiyografisine koyduğu başlığın ("Edepsiz Edepsiz Laflarla İnsanları Nasıl Etkilersiniz") pek isabetli olduğunu söylediler.

Ama şok etmek uğruna kalitesizliğe baş vurmaya ne diyeceğiz? Saldırganlık ne raddede basit ergenliğe dönüşür?

Bu soruların kesin yanıtı aranırken, biz araya Stoacılık hakkında birkaç kelime sıkıştıralım.

Stoacılar (altın çağlarını MÖ dördüncü yüzyıl ile MS ikinci yüzyıl arasında yaşadılar) ve rakipleri Epikürcülere göre, felsefe yalnızca bir entelektüel uğraşı değil, bir yaşam biçimiydi. Felsefeyi, onları dönüştürecek, ve yaşayabilecekleri en iyi hayatı yaşama gücünü verecek bir dizi rasyonel ilkeyi uygulamanın bir yöntemi olarak görüyorlardı. Çok kişi Stoacı felsefeyi ve uygulamasını, bugünün Bilişsel Davranış Terapisine benzetirler. Stoacılar dünyanın rasyonel bir yapısı olduğunu düşündüğünden,

yaşamlarımızı o yapıya uydurarak, ve yalnızca rasyonel varlıklar olarak gerçekten doğal bulduğumuz ve refahımıza nesnel katkıları olan eylemleri seçerek yaşamak gerektiğini öğretiyorlardı.

Bu, bir *apatheia* tavrı geliştirmemizi gerektiriyor. Sözcük “apati”, yani lakaytlık anlamına gelmeliymiş gibi görünse de, muhtemelen “itidal” olarak çevirmek daha doğru olur. Tutkularını fethetmiş ve *apatheia* tavrına erişmiş bir bilge, hayatını mantık kurallarına göre düzenlemekte özgürdür. Bu, hiçbir dürtüsü olmadığı anlamına gelmez, yalnızca onu bu dürtülerin kontrol etmediği anlamına gelir; tersine, *bilge* o dürtüleri kontrol altına almıştır. Hem de olağanüstü ölçüde. Stoacı filozof ve Roma İmparatoru Marcus Aurelius şöyle yazmış: “Dışsal bir unsur seni tedirgin ediyorsa, acının sebebi o unsur değildir, senin onun hakkında ne düşündüğündür; ve bu düşünceyi istediğin an yok etme gücüne sahipsin.”

Stoacılar zevkin de rasyonel kontrol altına alınması gerektiğini ve böylece evrenle uyum içinde olan bir itidale ulaşılabileceğini düşünüyordu. Demek ki, Stoacıların *lakaytlığı* ile Epikürçülerin *hedonizmi* başta göründükleri kadar farklı değillermiş birbirlerinden. Yalnızca, konu zevk olduğunda, Stoacılar biraz daha katıymış.

Stoacı karikatürist P.C. Vey burada bize bir cerrahın bir başka cerraha dair Stoacı eleştirisini veriyor. Kuşkusuz üç cerrah da ameliyat etme dürtüsü taşıyor. Üçüncüsünü diğerlerinden ayıran, bu konuda *tutkulu* olması. Stoacı bakış açısına göre iyi bir şey değil. Muhtemelen hastanın bakış açısına göre de değil.

Tesadüf eseri, Vey’in adındaki P.C.’nin Politically Correct, yani Siyaseten Doğrucu anlamına *gelmediğini* yetkili ağızlardan doğruladık.

*"Aslına bakarsan evlendikten sonra
sekse de inanmıyorum."*

Günah İçinde Yaşamak

Andrew Exton'ın karikatürüne gülmemek lazım aslında. Açık ki burada betimlenen gelin son derece dindar biri, Aziz Augustinus'un sadık takipçisi ve dolayısıyla hedonizm konusunda abartılı bir fikri var.

Çok kişi için, bir yaşam tarzı seçerken zevkin rolünü düşündüğümüz zaman ilk akla gelen soru budur: "Ya cinsellik?" Burada, tıpkı utangaç gelin gibi, biz de rehberlik için Aziz Augustinus'a dönüyoruz.

Dördüncü yüzyılın sonlarında yaşamış olan Hippolu Augustinus biraz zamparaydı ve hatta gayrimeşru bir çocuğu bile oldu. Ama mütedeyyin bir Katolik olan annesi Monica onun kulağını çekti ve sonunda metresinden ayrılmasını sağladı.

Bir sene sonra Augustinus keşiş oldu ve kendini iffetli bir yaşama adadı. Her tür cinselliğin kötü olduğuna, çünkü heyecan verdiğine ve heyecanın kötü olduğuna, çünkü kontrolümüzü kaybetmemize yol açtığına inanıyordu. Üreme amacıyla, heyecana yer vermeden sevişebiliyorsak, Augustinus'e göre bu kabul edilebilirdi. Ama, dedi, bir erkeğin saf, hissiz bir irade gücüyle sertleşmesi imkansız. (Gerçekten uyurmuyoruz. Augustinus ciddi ciddi söylemiş bunu.)

Demek ki, diye düşündü, türün devam  için Őehvet gerekli! O zaman, tanrısal bir eylem değilse, Tanrı bu amaç için neden günahkar Őehveti kullansın? Adem ile Havva kendilerini Cennet'ten kovdurtmasalar, üreme çok daha kontrollü bir Şekilde yapılabilirdi belki. O zaman erkekler Őehvet hissetmeden, irade gücüyle sertleŐebilirlerdi. Tıpkı bazı erkeklerin kulaklarını oynatabildiği gibi. Hatta bazıları kulaklarını ayrı ayrı bile oynatabiliyor. Aynen  yle! (Yine, Aziz Augustinus bu  rneği gerçekten kullandı. Komik adammış.)

Burada, Cennet-sonrası dünyada sorun Şu ki, o yeteneği kaybetmişiz. Kulak oynatma yeteneğini değil de, iradeyle sertleŐme yeteneğini. Őehvetimizle, tatmin edilemez arzularımızla yaşamaya mahkum edilmişiz. Yalnızca Adem'le Havva da değil. Onların yabancılaŐmasını hepimiz miras aldık. *Peccatum originale*. İlk günah.

Augustinus sonunda Hippo Piskoposu oldu ve bir dizi etkili dinbilim kitabı yazdı. Hem o, hem de annesi daha sonra aziz ilan edildi. Metresine kalsa, rezil edilmelerini tercih ederdi.

Karikatürist Andrew Exton çok iyi anlıyor. Gelin Augustinus'un takipçisi: cinselliğin evliliğin içinde de, dışında da günah olduğuna inanıyor. Gerçi, bunu damada önceden söylememesi yazık olmuş, ama damadın kafasındaki çarkların tıkrır tıkrır iŐlemeye başladığını görebiliyoruz neredeyse: “Eh, ben kulaklarımı oynatmayı kendi kendime öğrendim, bu yüzden, kim bilir? Bir denemeye değer. Diğer yandan, bunu yapmayı neden isteyeyim ki?”

"Bunun 'yakaladığın gün' olduğunu anlıyorum,
Ferguson?"

Carpe Diem!

Karikatürist Dave Carpenter'ın, Romalı şair Horatius'u zarifçe eleştirmesi bizi yerlere yatırdı. Bizi yakaladı gerçekten!

Zevk hakkında entel entel laflar etmekle uğraşmayıp kafasına göre takılmak tam da Horatius'un yapacağı şey!

Carpe diem! Günü yakala! diye haykırmış.

Her şey MÖ 23'te başlamış. Horatius şöyle yazmış:

Şarabını süz ve bilgeliğini kanıtla;

hayat kısa; daha fazlası mı olmalı umut?

Biz konuşurken kıskanç zaman aktı gitti.

Anı yakala; olabildiğince az güven yarına.

Horatius'un yaşadığı dönemde Roma'nın yönetim biçimi cumhuriyetten imparatorluğa dönüştü ve felsefe içine kapandı, bireylerin siyaseten önemsizlikleriyle başa çıkabilmek için takılabilecekleri tavırları açıkladı. Platon'un yüzyıllar önce Atina'da kurduğu Akademi'de, Horatius öz kontrol ve itidal öğütleyen Stoacıların ve Epikürcülerin eserlerinden etkilendi. Sonunda, Horatius hemşerilerine öz kontrolü bir kenara atıp günü yakalamalarını öğütledi, ama bunun nasıl bir sosyal etkisi olabileceği konusunda bir görüşü yoktu.

Akademisyenler Horatius'un *carpe diem* deyişinin muhtemelen bugün anlaşıldığı şekliyle "Anı yaşa" değil "Yap gitsin!" gibi bir anlamı olduğunu düşünüyor. Ama Brutus'un Roma'nın yönetim biçimini yine cumhuriyete döndürme çabasını (başarısız olmuş bir çaba) desteklediğinden "yap gitsin" düsturunun sosyal değişimi nasıl getirebileceğine dair pek bir fikri yoktu.

Ve sonra sahneye karikatürist Dave Carpenter ve Horatius'un düsturunun içerdği muğlaklıklara dair zekice analizi giriyor. *Hangi* günü yakalayacağız? *Ne* yapacağız? *Nasıl* yakalayacağız? Karikatür açık değil, zavallı Ferguson 1) yanlış günü mü yakaladı, yoksa 2) o günü yanlış yakalayarak onun kötü bir gün olmasına mı sebep oldu?

VII

Teknik Bir Soru:
Teknoloji İnsanlığı
Mahvediyor mu Gerçekten?

*Yapay Zeka, Doğalcılık,
İşlevselcilik ve Benlik Kavramı*

"Ne günlerdi, sadece süper bilgisayar karşısında
maç kaybederdik..."

Düşünüyor mu Yani?

Söze başlamadan önce, bir düzeltme: ekmek kızartma makinelerimiz bizi satrançta hep yeniyordu. Aslında, birimiz 1962’de, Indianapolis’teki bir otel odasında, boş bir bavula yenildi. Bu noktayı açıklığa kavuşturduğumuza göre devam edelim. Karikatürist Avi Steinberg’in yeni nesil ekmek kızartma makinesi betimlemesi, en parlak günlerini yaşadıkları sırada Bobby Fischer veya Garry Kasparov karşısında ne yapabileceğini merak etmemize yol açtı. Aslında, cebinizdeki akıllı telefonun, 1969’da aya insan yollarken NASA’nın kullandığı bilgisayarlardan çok daha güçlü olduğu düşünülürse, Steinberg’in vizyonu o kadar da çılgınca değil.

Nanoteknolojinin gelişiminin bu düzeye çıkmış olması, bildik soruyu yeniden gündeme getiriyor: bilgisayarlar düşünebilir mi? Genellikle bu soru endişeyle sorulur: bilgisayarlar düşünebiliyorsa, henüz hayal edemediğimiz, ama önemli şekillerde insanların “yerini alabilirler” mi? İnsan beyninin nasıl işlediğini inceleyen sinirbilimciler ve bilincin ne olduğunu anlamaya çalışan filozoflar için bu soru gittikçe daha da ilginçleşiyor.

Bilgisayarların düşünüp düşünemediğini soran ilk insanlardan biri, bilgisayarın başlıca mucidi olarak görülen Alan

Turing'di. Çoğumuz Turing'i "Imitation Game" filminden tanıyoruz. Bu filmde onu, Nazilerin Enigma şifresini kırmak için bilgisayarı hiç yoktan icat ederken izledik.

1950'de Turing, bilgisayarların düşünüp düşünmediği sorusunu yanıtlamayı amaçlayan ve zamanla "Turing testi" adı verilen şeyi geliştirdi. İlk olarak, berrak düşünen bir mantıkçı olarak, soruyu daralttı. "Düşünme" eylemini tanımlamak zor olduğundan, yerine şu soruyu sormak gerektiğini söyledi: " 'Taklit oyununda' başarılı olacak dijital bilgisayar hayal edebilir miyiz?"

Taklit oyunu bir düşünce deneyiydi. Şunu hayal edin, der Turing: Bir odada bilgisayar var (denek 1); bir başka odada bir insan var (denek 2); üçüncü odada bir insan daha var (değerlendirici). Bilgisayar insansı yanıtlar verecek şekilde programlanmış ve iki denek sohbet ediyor. Şöyle bir diyalog geçiyor:

DENEK 1 (BİLGİSAYAR): "Ee, eşin nasıl? Soğuk algınlığını atabildi mi üzerinden?"

DENEK 2 (İNSAN): "Şimdi çok daha iyi, teşekkürler. Bu günlerde herkes hasta."

DENEK 1: "Bir de bana sor. Ben de bir hafta yattım."

Değerlendirici, iki denekten birinin insan, diğerinin bilgisayar olduğunu en baştan biliyor, ama hangisinin hangisi olduğunu bilmiyor. Bu diyaloga bakarak değerlendirici hangi denneğin insan olduğunu seçemiyorsa, bilgisayar testi geçmiş oluyor. Apple'ın Siri'sini veya Amazon'un Alexa'sını düşünün, ama bundan çok daha sofistike. Sonra da Turing'in bu testi 1950'de yarattığını düşünün.

Zamanında, Turing testi tamamen faraziydi; 1950'deki hiçbir bilgisayar bu testi geçmeye yaklaşamazdı bile. Ama 2014'te

Rusların ürettiği “Eugene Goostman” adlı bilgisayar programı 13 yaşındaki Ukraynalı bir oğlan çocuğunu taklit etti. Eugene’in gerçek bir insan olan Vladimir ile diyalogunun şu şekilde geçtiğini anlıyoruz (Rusçadan serbest çeviri yaptık):

EUGENE: “Ee, eşin nasıl? Soğuk algınlığını atamadı mı üzerinden?”

VLAD: “Şimdi çok daha iyi, teşekkürler. Bu günlerde herkes hasta.”

EUGENE: “Bir de bana sor. Ben de bir hafta yattım.”

Eugene Britanya’da bulunan Reading Üniversitesi’nde yeterli sayıda değerlendiriciyi aldattı ve Turing testini geçtiği ilan edildi.

Bu arada, 1980’de John Searle kendi “Çin odası” düşünce deneyini yayınlamıştı. Searle “bilgisayarlar düşünebilir mi?” sorusuna biraz daha yaklaştırmaya çalıştı. Ama “düşünmek” gibi muğlak bir sözcük yerine, bilgisayarların “zihinleri”, “anlayışları”, “bilinçleri” olduğunun söylenip söylenemeyeceğini sorguladı. Bir bilgisayar hayal edin, dedi Searle, Çin alfabesiyle girdi kabul edecek, programın talimatlarını yerine getirecek ve çıktıyı da Çin alfabesiyle verecek şekilde programlanmış olsun. Diyelim ki bu bilgisayar bunu o kadar ikna edici bir şekilde yapıyor ki her şeyden bihaber bir değerlendirici onun bir insan olmadığını anlayamıyor. Bilgisayarın “Çince anladığını” düşünmek baştan çıkarıcı.

Şimdi odaya gerçek, kanlı canlı bir insan koyun. Bu insan İngilizce biliyor, ama Çince bilmiyor olsun. Ona, bilgisayarın yazılımını oluşturan binlerce sayfalık (İngilizce) komutun yazıcı çıktısını verin. Bunlara Çince alfabe ve muhtelif (Çince) girdiyi işleyerek onları nasıl bir araya getirebileceğine dair İngilizce ta-

limatlar da dahil olsun. Girdiler kapıdaki bir yarıktan verilsin. İnsan, yazıcı çıktısındaki program komutlarını teker teker okuyarak ve uygulayarak ( ok yavaş bir biçimde) isteneni yapsın ve çıktıyı kapıdaki yarıktan dışarı uzatarak teslim etsin.

Bu durumda, bu insanın “Çince anladığı” söylenebilir mi? Elbette hayır. *O zaman bilgisayarın anladığı da söylenemez*, der Searle. Ve “anlayamıyorsa”, o zaman, kelimelerin bildiğimiz anlamda “düşündüğü” veya bir “zihni” olduğu da söylenemez.

Sonuç olarak, ekmek kızartma makinesinin sizden daha zeki olduğundan korkmayın. Yine de unutmayın, sizi satranç maçına davet ederse, Ruy Lopez açılışı her zaman en g venlisidir.

Lao'nun Tekno Tao'su

Dave Carpenter'ın karikatüründeki adam çağdaş teknolojiye ayak uyduramadığı için utanmış görünüyor. Ama utanmalı mı gerçekten? Yoksa Tao Te Ching okuyup içini mi rahatlatmalı?

Eski Çin filozofu Lao Tzu teknolojiye karşı çıkmasıyla ünlüydü. Kendi zamanında bile (MÖ altıncı yüzyıl civarı) çağının otomasyonu Lao'nun canına yetmişti. Teknolojinin bizi doğadan ve doğal benliklerimizden yabancılaştırdığını düşünüyordu. Lao Tzu'nun yazdığı düşünülen Tao Te Ching'de ("Dao De Jing" olarak okunuyor... tıpkı eski moda yazarkasaların çıkardığı ses gibi) şöyle deniyor:

Emekten tasarruf eden aletler olsun
ama kullanılsın.

Tao, yani Yol, doğayla ahengin yolu. Tao'da olmak, *wu wei* durumuna erişmiş olmak demek. *Wu wei*'nin anlamı "eylemsizlik", "doğaçlama davranmak", "zorlamamak". Ya da, 1960'larda bizim söylediğimiz gibi, "akışına bırak" ya da "sal gitsin." (En azından bazılarımız böyle söylüyordu; çoğumuz henüz doğmamıştı, belki de mutlak *wu wei* durumu budur.)

Dolayısıyla, bilge işleri hiçbir şey yapmadan yönetir ve talimatlarını konuşmadan iletir.

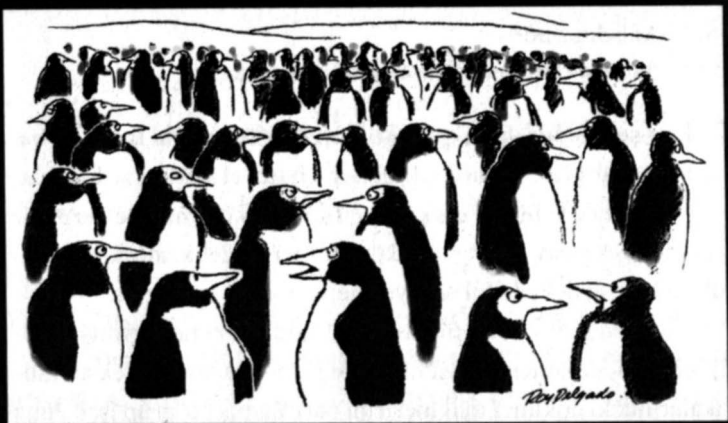
Anladınız mı?

Aslında konuşmadan açıklamak daha kolay.

Her şeyi olduran bu gizli Yoldur. Her tür doğal hareketi yaratan güçtür (Te). Teknolojik aletler – hatta el aletleri ve kayıklar – en iyi haliyle yalnızca dikkat dağıtır ve en kötü haliyle derin bir yabancılaşma kaynağıdır, çünkü sükunet, sadelik, alçakgönüllülük ve her şeydeki doğal akış yerine, eylem amaçlıdırlar.

Lao Tzu tam olarak olmasa da, Ludditleri tarif etmiş. Ludditler on dokuzuncu yüzyıl İngiltere’sinde yaşamış ve tekstil fabrikalarındaki dokuma makinelerini parçalamış bir grup işçi. Ama Ludditler otomasyona otomasyon olduğu için karşı çıkmıyordu, onlar yalnızca geçim kaynaklarını tehdit eden otomasyona karşı çıkıyorlardı. Tıpkı Chevrolet yapan robotlara karşı çıkan otomotiv işçileri gibi. Ama son zamanlarda “Luddite” sözcüğünün anlamı, bilgisayarlaşmaya ve genel olarak otomasyona karşı çıkan herkesi kapsayacak şekilde genişledi. Lao Tzu bunları duysa anlardı.

Dave Carpenter’ın karikatüründeki utanan adam, dijital teknolojinin yaygınlaşmasına fazla uzun süre direndiğini düşünüyor. İlk bakışta (ilk kızarışta), ankesörlü telefonun neden akıllı telefondan daha “doğal” olduğunu düşündüğünü anlamak kolay değil, ama her nesilde, insanlar yenilikler hakkında böyle düşünür. Lao Tzu bile araba kullanmaya bir şey demiyormuş gibi. Bugün, bazı insanlar “plastik” – gerçek olmayan – parayı temsil ettiği için kredi kartlarını reddediyormuş gibi görünüyor, ama değiş tokuş sistemine geri dönmeye de hazır değiller; onlara göre kağıt para *gerçek*. Belki de, “alışkanlığın gücü”, Lao Tzu’nun diyeceği gibi “zorlama” gelmediğindendir.

"Sürekli kimlik hırsızlığından korkuyorum."

Ben Nerede Bitiyorum, Sen Nerede Başlıyorsun?

Dijital teknolojiye yöneltilen bir suçlama, bireysel kimlik hissimizi radikal bir biçimde değiştirmiş olması. O zaman, bu kimlik denen şey de ne? Ve Roy Delgado'nun klasik karikatüründeki bu, birbirine tıpatıp benzeyen penguenler bize kimlik hakkında ne anlatabilir?

Gündelik yaşamda, bireysel kimliğin ne olduğu epey açık görünüyor – en azından “ben” öyle düşünüyorum. “Ben benim, sen sensin” anlayışı iş görüyor. Başka şeylerin yanı sıra, kimlikleri bu şekilde bölüştürmek verimli oluyor, tıpkı “*Sen tuvaleti temizlersen ben bulaşıkları yıkarım*” derken olduğu gibi. Mülkiyet alanında da işe yarıyor, örneğin, “Bu senin değil benim banka hesabım. Bu yüzden, küçük bir önlem olarak, *ben* ATM şifremini *sana* söylemiyorum. Umarım *sen* bunu üzerine alınmazsın.”

Yine de, bu harika karikatürdeki penguen kimlik konusunda büyüleyici bir soruyu gündeme getiriyor. Bu soru çağdaş Amerikan filozof Sydney Shoemaker ve merhum Britanyalı filozof Derek Parfit'in ellerinde çok moda oldu. Bu iki filozofun en sevdiği tartışma biçimini, yani bir “düşünce deneyini” kullanarak,

Shoemaker bireysel kimliğin dışsal fiziksel görünümle bir ilgisi olduğu fikrini tamamen çürüttü.

İki adam hayal edin, diyor Shoemaker, adları Bay Brown ve Bay Robinson olsun. Bu iki adam beyin tümörlerinin alınması için ameliyata girsin ve beyinleri çıkarılsın. Daha sonra, dikkatsiz bir stajyer Brown'ın beynini Robinson'ın kafatasına, Robinson'ın beynini Brown'ın kafatasına koysun. İki hastadan yalnızca biri hayatta kalsın, Robinson'ın bedenini ve Brown'ın beynini taşıyan kişi. Bu meleze Brownson adını verelim.

Shoemaker (öğrencilerinden birinin özetlediği şekliyle) şöyle devam ediyor: “Bilinci yerine geldiğinde Brownson bedeninin nasıl görüldüğüne bakarak büyük şok ve şaşkınlık geçirir. Sonra Brown'ın bedenini gördüğünde şaşkınlıkla nida eder: “Orada yatan benim”. Kendi kendini göstererek, “Bu benim bedenim değil; benim bedenim o,” der. Adı sorulduğunda hiç düşünmeden “Brown” diye yanıtlar. Brown'ın karısını ve ailesini tanır (Robinson'ın hiç tanışmadığı insanlar) ve Brown'ın hayatındaki olayları ayrıntılı olarak tarif edebilir ve onları kendi hayatındaki olaylar olarak anlatır. Robinson'ın geçmiş hayatına dair hiçbir şey bilmez. Zaman içinde, eskiden Brown'ı niteleyen tüm kişilik özelliklerini, tavırları, ilgi alanlarını, beğeni ve tiksintileri vesaire gösterir. Robinson'a hiç benzemeyen şekillerde davranır ve konuşur.”

Demek ki bireysel kimlik dış görünüşle değil, bilinçle ilgili bir şey. Shoemaker'ın silah arkadaşı Derek Parfit'e göre bireysel kimlik basitçe “psikolojik süreklilik”: hangi bedende bulunursa bulunsun Brown'ı *Brown* yapan tüm o anılar, kişilik özellikleri, televizyonda en sevdiği mini diziler, vesaire. (Ameliyata gerek olmadan, tek yumurta ikizlerinin de bize aynı şeyi söyleyebileceğini sanıyoruz.) Yani, eğer onları endişelendiren buysa,

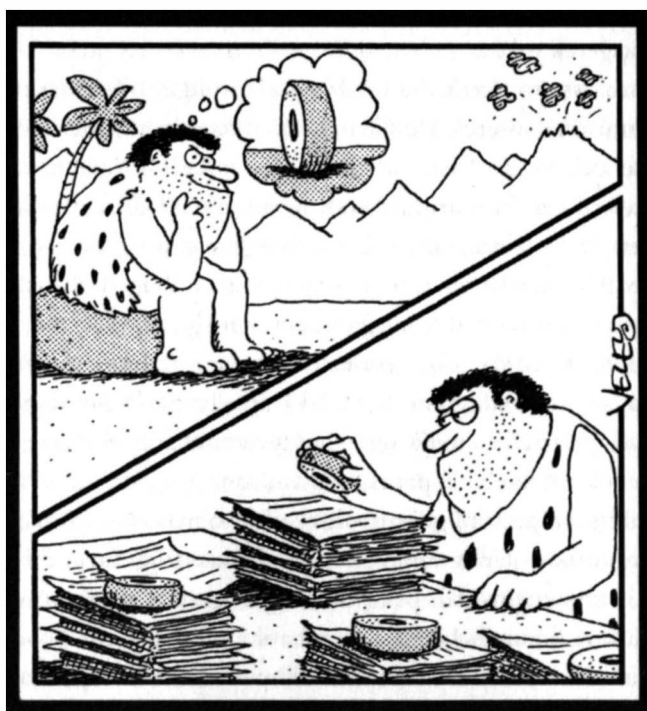
Delgado'nun birbirlerine tıpatıp benzeyen penguenlerinin kendi bireysel psikolojik sürekliliklerini kaybetmekten korkmalarına hiç gerek yok.

Ama sonra Parfit, bu tür bireysel kimliğin bile akışkan olduğunu öne sürerek kimlik bahsini yükseltiyor. Önerdiği düşünce deneyinde, Jane adlı bir kadın arkadaşı Paul'un beyin hücrelerinden bazılarının kendi beynine nakledilmesini kabul ediyor. Daha sonra, Jane hâlâ kendini Jane olarak görüyor, ama Venedik'te harika bir tatil yaptığını tüm canlılığıyla hatırlıyor. Halbuki Jane Venedik'e hiç gitmemiş. Paul gitmiş elbette.

Her durumda, söz konusu penguen (adının 3. Ralph P.Wadsworth olduğunu öğrendik) ameliyatlara bir ilgisi olmayan, pratik bir kimlik hırsızlığı türü hakkında endişeleniyor daha çok. “Genellikle parasal kazanç amacıyla, kişinin kimliğini belirleyen şahsi bilgilerin sahtekarlık yoluyla elde edilmesi ve kullanılması” olarak tanımlanan kimlik hırsızlığı türü. Elbette, kimlik hırsızlığına dair pek çok ve sayısı gittikçe artan örnekler gördük ve bunun sebebi dijital teknolojinin bunu çok kolaylaştırması. Bu tür kimlik sorunları hakkındaki soruları için Ralph'ı Sydney Shoemaker veya Derek Parfit'e değil, ABD Adalet Bakanlığı, Suç Kurbanları Dairesi'ne yönlendirmek isteriz.

Son olarak, bireysel kimlik konusunda bir soru hâlâ kafamızı meşgul ediyor: Gerçekten de kendi kimliğime sahip olmak ister miyim?

Bunun yanıtı için seçkin çağdaş Amerikalı düşünür Heywood (“Woody”) Allen'a dönüyoruz. “Hayattaki bir *pişmanlığım*, bir başkası olmamamdır,” demiş. Belki de annesiyle babasının ona verdiği Allan Stewart Konigsberg isminden vazgeçerken aklında bu vardı.

“Nasıl Kullandığına Bağlı”

Bradford Veley’in karikatüründeki mağara adamının hayal gücünden yoksun olduğunu söyleyenler çıkacaktır, bu adam gerçekten var olsa insan medeniyetinin binlerce yıllık ilerleyişini engelleyecek bir kusur.

Ama, felsefenin– ve karikatürlerin – sık sık yaptığı gibi, olaya bir başka açıdan bakmak ve bu adamın hayal gücünün olağanüstü canlı olduğunu söylemek de mümkün. O, teknolojiyi dostumuza dönüştüren biri.

Ama ilk önce küçük bir hikaye: Geçen gün elinde bira şişesi taşıyan genç bir adam Bic çakmağımızı ödünç almak istedi. Verdik. Genç adam çakmağı elinde çevirdi ve ustalıkla kullanarak birasını açtı. Sonra çakmağı iade etti.

“Ha!” dedik. “Biz de onu çakmak sanıyorduk.”

“Nasıl kullandığına bağlı,” dedi genç adam ve sonra Sam Adams marka birayı kafasına dikti.

Bu bize çok şey anlattı.

1920’lerde, Alman-Amerikan Gestalt psikoloğu Karl Duncker, insan yaratıcılığını incelerken keşfettiği bir önyargı için “işlevsel sabit fikirlilik” terimini uydurdu. Duncker’e göre işlevsel sabit fikirlilik “bir problemi çözmek için bir nesneyi yeni bir şekilde kullanmayı engelleyen zihinsel bir bloktur”. İlginç bir şekilde, bu zihinsel bloktan en az etkilenen insanlar beş yaş ve altı çocuklar.

Duncker'in işlevsel sabit fikirlilik kavramını bulduğu dönemde, fenomenolog (görüngübilimci) ve varoluşçu filozof Martin Heidegger "Varlık ve Zaman" adlı şaheserinde "el altında" kavramı hakkında yazıyordu. Heidegger, özne olarak bizlerin nesneler dünyasını bizden ayrı varlıklar olarak, niteliklerine –mesela, yuvarlak, gri, sert gibi– bakarak gördüğümüzü iddia eden geleneksel görüşe karşı çıkıyordu. Tersine, diyordu Heidegger, deneyimlediğimiz şeylerle her zaman *ilişkiliyizdir*, onlarla her zaman belli bir şekilde bağlantılıyızdır. Nesneleri belli şekillerde kullanırız, onları onlarla nasıl etkileştirmeye göre düşünürüz ve onlarla belli şekillerde oynarız. Biz mesafeli gözlemciler değiliz, denklemin bir parçasıyız. Bu "dünyada var olma" halinde, nesneler, Heidegger'in terimleriyle, "elde hazır" değildir, "el altındadır".

Ama yeni bir durum aniden nesnenin el-altındalığını geçersiz kıldığında, bu el-altındalık dezavantaja dönüşür. Her zaman deneyimlediğimiz nesneyle ilişkili olduğumuzdan, onlara karşı körleşiriz. Nesneler, tıpkı nefes alıp vermek ve gözlerimizi açıp kapatmak gibi, dünyamızın bir parçasıdır yalnızca. Ve bu şekilde, nesnelerin alternatif kullanımları aklımıza gelmez. Bir Bıç çıkmak yalnızca sigara içme deneyimimizin bir parçasıdır, bu yüzden onu bira açmak için kullanmayı hiç düşünmeyiz.

Bu Duncker'in "işlevsel sabit fikirliliğine" çok benziyorsa, öyle olduğu içindir.

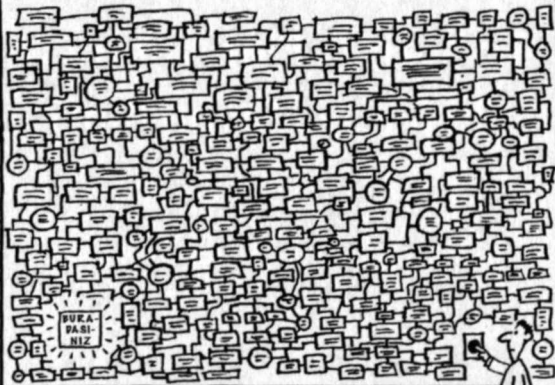
Mağara adamına geri dönelim. Belki o hayal ettiği yuvarlak taş nesneyi, bir araba yapıp mağarasına odun taşımak (ve böylece ateşi icat etmek) için kullanmayı düşünmedi bile. Ama düşünmüş olsun: belki de faturalarının masasından uçup gitmesini engellemek onun için daha acil bir ihtiyaçtı. Bu yüzden yuvarlak taş nesnesini kağıt ağırlığı olarak kullandı. Mağara adamı işlevsel sabit fikirlilikten mustarip değil. Beş yaşında bir çocuğun bereketli hayal gücüne sahip olmalı.

Bir Kozmik Plan Var mı ve Bu Soruyu Soran Kim?

Kozmoloji ve Diğer Metafizik Konular

EVRENİN GENEL DÜZENİ:

©KELEY

Burada Kimse Yok, Yalnızca Biz Tavuklar Varız

Burada Bradford Voley felsefi zekasını, felsefe tarihindeki büyük dönüm noktalarından birini göstermek için kullanmış: Hegel felsefesinden varoluşçu felsefeye geçiş.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel kendi çağının, yani on dokuzuncu yüz yıl başlarının en ünlü filozofuydu. Kurduğu Hegel Sistemi hakkındaki dersini dinlemek için Avrupa'nın dört bir yanından öğrenciler gelirdi. Verdiği dersler ve yazdığı kitaplarla, gerçekliğin bütünlüğü – nihai kozmik plan – hakkındaki görüşlerini açıkladı.

Hegel'in son derece soyut felsefesi, her bireysel şeyin ve olayın yalnızca kısmen gerçek olduğu fikrine dayanıyordu. Ona göre her durum – mantık alanında da olsa, sanat, siyaset, dünya tarihi, doğa alanında da – içinde kendi olumsuzlamasını taşıyor ve bu da onu gelişip daha büyük bir şey olmaya zorluyor.

Ayakları yere basan bir örnek: Hegel, dünya tarihinin despotluktan aristokrasiye ve oradan da anayasal monarşiyeye doğru geliştiğini söylüyor. Bunun sebebi, insanlardaki özgürlük ruhunun bir tür diyalog veya “diyalektikle” tarihin belli aşamalarından geçerek yavaş yavaş ortaya çıkması. Bunu, gerçekliğin kendi ken-

diyle diyalogu olarak görüyordu; kendi tamamlanmamışlığını fark etmesini, ilerlemesini ve yükselmesini sağlayan bir diyalog.

Hegel diyalektiğinin sade hali bu. Hegel'in sentezler hakkındaki fikri uçukluk ölçüsünde gelişigüzel gelmişse, geriye, sosyo-politik güçlerin tarihte nasıl sentezlendiğine baktığı içindir. Geriye bakarken asla yanılamazsınız, değil mi?

Bu yüzden öncelikle, bir tez sunalım (yalnızca despotun özgür olduğu bir despotizm).

Bunun karşısına bir antitez çıkaralım: "Ne istiyoruz? Daha fazla özgürlük! Ne zaman istiyoruz? Hemen, şimdi!"

Bu mücadeleden bir sentez çıkar: aristokrasi. Aristokraside *bazıları* özgürdür.

Şimdi yeni tez (ya da statüko) aristokrasi olmuştur.

Ve bunun karşısına da yeni bir antitez çıkaralım: "Sen aristokrasiye özgürlük mü diyorsun? Bize göre değil, ahbap, aristokrasi kesinlikle özgürlük değil. Biz *daha fazla* özgürlük istiyoruz! Ne zaman istiyoruz? Yine: hemen, şimdi!"

Bu çatışmadan yeni bir sentez çıkar, anayasal monarşi. Hegel'e göre anayasal monarşide *herkes* özgürdür. Az daha kandırıyordun bizi, Georg.

Hegel etik, sanat, siyasi yaşam ve başka her alanda bu diyalektiğin nihai sonucuna Mutlak Ruh adını veriyordu. Bazıları "Mutlak Ruh" "Tanrı" anlamına gelen bir şifre olarak görüyor. Hegel kendini Hristiyan sayıyordu, diğer Hristiyanların her zaman paylaşmadığı bir görüş.

Hegel evrenin anahtarını ortaya çıkardığına inanıyordu. Ama kısa süre sonra pek çok filozof Hegel Sistemi'ne isyan etti. Karl Marx tarihin "diyalektik" hareketi fikrini sevmişti, ama "diyalogun" ayakları daha yere basan bir şey, tinselden çok maddesel bir şey olduğunu söylüyordu. Ona göre aslında, sömürenler ile sömürülenler arasındaki haşın sınıf çatışmasıydı.

Bir başka filozof grubu, varoluşçular, Hegel Sistemi'ne bir başka açıdan bozuldu. Kierkegaard, Nietzsche, Heidegger, Sartre ve Camus gibi düşünürler, özünde, şöyle dedi: "Dur bir dakika! Bireyi hesaba katmadın! Var olmak, gerçek bir insan olmak, yukarıdan bakıldığında tüm gerçeklik Sisteminin neye benzediğini bilinçli olarak fark etme meselesi değildir yalnızca. Çünkü biz burada, aşağıdayız. Bireysel yaşamlarımız burada, şu anda; ve yukarıdan bakınca ne kadar önemsiz görünürse görünsün, yaşam mücadelesi veren bizler için senin büyük planın hemen hiçbir anlam ifade etmiyor."

Hegel'in tepeden bakan perspektifinin, yaşamlarımızla ne yapacağımızı ve yaşamlarımıza nasıl anlam kazandıracağımızı çözmek konusunda bir faydası yoktu. Biz, sonlu bireyler olarak, kararlar vermeye çalışmakla meşgulüz, olduğumuz ve olabileceğimiz her şeyi riske atan kararlar. Hegel Mutlak Ruhun yavaş yavaş tarihi oluşturmasını seyrederken, biz kutu fabrikasındaki işimizden istifa edip misyoner olarak Venezüela'ya gitsek hayatımızın daha güzel, daha anlamlı olup olmayacağına karar vermeye çalışıyoruz. Tarihin diyalektiğini anlamak bu kararı almamıza yardımcı olmayacak. Kierkegaard'ın dediği gibi: "Yaşam ancak geriye bakarak anlaşılır, ama ileriye doğru yaşanmalıdır."

Endişelerimizin, çaresizliğimizin ve yabancılaşmamızın kökünde varoluşsal risk var. Ama aynı zamanda, varoluşsal riskle yüzleşmek Sartre'ın "hakiki yaşam" dediği şeye erişme şansı tanıyor bize – kendi seçtiğimiz yaşam, sahiplenebildiğimiz bir yaşam.

Bradford Veley'in karikatürü Hegel ile varoluşçular arasındaki gerilimi akıllıca betimliyor. Bir yandan, bize Hegel'in Her Şeyin Büyük Düzenini gösteriyor. En hafif tabirle, karmaşık bir düzen bu. Diğer yandan, baş karakterin varoluşsal "Buradasınız" ışığını yakan düğmeye basması gerektiğini kabulleniyor. Hayatının kontrolünü ele almasının zaman gelmiş.

*"Doğanın ne kadar metin-dışı
olabildiğini unutmuşum."*

Doğa Doğalama

Bu günlerde felsefi karikatür alimlerini –yani biz, ikimizi– telaşlandıran soru şu: “Karikatürist Carole Cable Tanrı’nın her şeyde var olduğuna mı inanıyor? Gerçekten de bir panteist mi o?”

Kuşkusuz bu sizin de az önce kendi kendinize sorduğunuz soruydu.

Eh, lehte ve aleyhte kanıtlar şunlar:

Klasik panteist, on yedinci yüzyılda yaşamış Musevi-Felemenk filozof Benedict de Spinoza’dır. Spinoza Tanrı’dan *Deus sive Natura* “Tanrı veya Doğa” olarak bahsetmesiyle ünlüdür. Bununla, Tanrı’nın ve Doğa’nın tamamının bir ve aynı şey olduğunu kastediyordu. Ama Doğa derken yalnızca kuşları, arıları vesaire kastetmiyordu. *Tüm* gerçekliği kastediyordu. Yalnızca maddesel şeyler ve canlılar değil, Düşünceler dahil.

Tanrı var olan her şeydir ve var olan her şey Tanrı’dır. (Biri bunu şarkı sözü olarak kullanmalı gerçekten.)

Spinoza entelektüel açıdan bu görüşü, her şeyi yoktan var eden ayrı bir Tanrı fikrinden daha tatmin edici buluyordu. Görünüşe göre Spinoza şöyle düşünüyordu: *var olan* ve öteden beri var olmuş bir şey olacaksa – başlı başına bir sebebi olmayan bir şey – neden gerçekliğin tamamı olmasın? Tanrı ile evren arasında bir derecelik ayrıma kimin ihtiyacı var?

Çağdaşları Descartes ve Gottfried Wilhelm Leibniz gibi Spinoza da bir *rasyonalist*ti, tüm güvenilir bilginin, ampiristlerin dediği gibi “dışarıdan”, dünyadan değil, yalnızca zihnimizin içinden geldiğine inanan biri. Bu yüzden Spinoza’nın insan bilgisi modeli gözlem değil matematikti. Ona göre kuşlar ve arılar yalnızca “gerçekliğin kipleriydi”. Tek bir madde (Tanrı) olduğuna göre, başka her şey – bedenler, zihinler, teleskoplar, poşet çaylar, kuşlar ve arılar – Tanrı’nın *kipleriydi*, ya da “gerçekliğin kipleri”. (Kuşlar ve arıları anlatırken anne-babalar bunu yeterince vurgulamıyor.)

Bayan Cable’ın karikatüründeki, uzanmış genç adam çok daha natüralist bir düşünceye kapılmış görünüyor, kuşların ve arıların asıl hallerinin gerçekliğin kipleri olarak varlıklarından daha önemli olduğu bir düşünce. Şimdilik bu adam bir Spinozacıymış gibi görünmüyor.

Diğer yandan, Spinoza Tanrı-veya-Doğa’nın sonsuz yaratım eylemini *natura naturans* olarak niteliyordu, yani “doğayı doğalama”. Ve çoktan yaratılmış her şeye de *natura naturata* diyordu, yani “doğalanmış doğa”. Cable’ın genç adamı aslında her yerden fişkırان baharın tadını çıkarıyormuş gibi görünüyor – *natura naturans*, doğanın doğalamasını. Bu yüzden, çiçeğe durmuş doğayı metinlerdeki ölü malzemeye karşılaştırarak, Cable “doğa doğalama” ile “doğalanmış doğa” arasındaki ayrıma işaret ediyor açık ki. Sonuç: belki de aslında Spinozacıdır.

Üstüne üstlük Cable, karikatüründeki aşırı eğitilmiş delikanlının çok fazla felsefe kitabı okuyarak “doğadışılılaşmaya” tehlikeli ölçüde yaklaştığını ima ediyor.

"Bay Mutlu bize, üzerinden biraz zaman geçtiğinde
trajedinin komediye dönüştüğünü
hatırlatmak istiyor."

Hayat Bayram Olsa!

Muhteşem merhum *New Yorker* karikatüristi Leo Cullum'un karikatürünü sinsice G.W.Leigniz'in "Monadoloji" eseri etrafında kurduğunu görüyoruz! Cullum'un William James'ten bu yana görülmüş en büyük Amerikan filozofu olduğuna dair kanıt arıyorsanız, işte buldunuz.

"Monadoloji", evrenin büyük düzeni sorusuna Leibniz'in on sekizinci yüzyılda verdiği yanıtı. Leibniz'in *monad*'ları, evrenin yapı taşları olduğuna inandığı görünmez maddelerdi. Atomun bir parça ürkünç bir versiyonu, yalnız maddesel değiller, bu yüzden maddesel nesnelere ek olarak ruhların ve başka maddesel olmayan şeylerin yapı taşları da olabiliyorlar. Her monad kendi içinde tüm geçmişini ve tüm geleceğini barındırıyor. Birlikte, Tanrı'nın önceden kurduğu ahenge uyarak, tüm evreni ve içinde olan her şeyi dokuyorlar. Ama atomların aksine, herhangi bir monad diğer monadlarla tepkimeye girmeden yapıyorlar bunu. Leibniz'in deyişiyle, "pencereleri yok". Hepsi kendi işine bakıyor! Sanki herkes kendi kafasının içindeki müziğe uyarak dans ediyormuş, ama bir şekilde, hep birlikte, uyumlu bir dans gösterisi oluşturuyormuş gibi. Birkaç fırt çektikten sonra düşünmeye çalışın bakalım.

Cullum'un karikatürü bu "önceden kurulmuş ahenk" fikrine odaklanıyor. Neden her şey bu kadar ahenkli? Leibniz'e göre, sonsuz ölçüde iyi bir Tanrı başka türlü yaratamazdı da ondan. Aslında, bu sebepten dolayı, *olası* tüm dünyaların en iyi tarafını temsil ediyor.

Sonra Cullum öldürücü darbeyi indiriyor. Başta, kusursuzca ahenkli dünya fikrini hicvediyormuş gibi görünüyor. Şirketin Stratejik Yönetim Ekibinin bir üyesi ve kuklası Bay Mutlu, korkunç geçen mali yılın mutlu bir sonla biteceğini öngörüyor. Ama Cullum en üst düzeyde, böyle bir mutluluk zırvasının Leibniz'in aklındaki son şey olduğunu çok iyi bildiğini ima ediyor. Leibniz bazı mali yılların kurtarılamaz ölçüde felaket olduğunu biliyordu. En iyi dünyada bile olabilen bir şey. Ama bir başka dünyada olsa durum daha da kötü olurdu, çünkü kusursuz bir Tanrı'nın en iyi dünyayı mümkün kılmaktan başka seçeneği yok.

"Kimse kedi bedenleri için tasarım yapmıyor."

Ben, Ben, Ben

Bu karikatürde ilk bakışta, yetenekli karikatürist Amy Hwang kadın beden türlerini idealize etme sorunu hakkında feminist bir espri patlatıyormuş gibi görünüyor, ama biz Hwang'ın kafasında daha geniş bir mesele olduğundan eminiz: İnsanmerkezcilik sorunu.

Eski Batı felsefesinde ve dinbiliminde, insanın kozmostaki yeri sorusunun yanıtı kolaydı. Açık ki insanlar kozmosun *merkeziydi*. Her şey bizim etrafımızda dönüyordu. Hatta, her şey bizim *içindi*. Bir düşünün: her şey başka kimin için var olabilir ki? Bu bakış açısına insanmerkezcilik deniyor.

İncil'in Yaratılış bölümü her şeydeki büyük düzen fikrinin bu kısmını açık seçik ifade ediyor: *Sonra Tanrı dedi ki: "Kendi suretimizde, bize benzeyen bir insan ırkı yaratalım; bu insan ırkı denizdeki balıklara, havadaki kuşlara, sığırlara, yeryüzünün tüm vahşi hayvanlarına ve yerde sürünen her sürüngene hükümlerin."*

Zaman zaman bu görüşü, eh, benmerkezci bulan düşünürler çıksa da, İnsanmerkezciliğe binlerce yıl boyunca inandık. On ikinci yüzyılda Musevi filozof Moses Maimonides kozmosun durumu hakkında daha geniş bir bakış açısı sundu. Maimonides şöyle yazdı: "Var olan ve yaşayan tüm yaratımla karşılaştırıldı-

ğında, insan türünün bireylerinin en ufak değeri yok.” Alın size, sizi gidi İnsanmerkezciler!

Daha yerel düzeyde, yani Yeryüzünde, Maimonides’e göre insanı diğer türlerden üstün görmek düpedüz burnu b y kl kt : “Tüm varlıkların insanın hatırına var olduğunu düşünmemek gerekir. Tersine, tüm diğer varlıklar da kendi namlarına var olmak üzere yaratılmışlardır.”

Bu günlerde hayvan hakları eylemcileri Maimonides gibi İnsanmerkezciliğe karşı çıkıyorlar. Hayvan hakları hareketinin başlıca filozofu Peter Singer, ahlaki olarak, hissetme yetisine sahip (yani hazzı ve acıyı deneyimleyebilen) her canlının insanlarla aynı hakları hak ettiğini savunuyor. Aksi halde, “t rc l k” suçunu işlemiş olurduk, insanmerkezciler olmasalar bile bazılarını kikirdeten yeni bir terim. Singer, hissetme yetisine sahip olmayan canlıları bu kapsamın dışında bırakarak, onların da hakları olduğuna inanan ve tek hücreli canlılara bile kucak açan “derin çevrecilerden” yolunu ayırmıştır. Penisilin iğnesi olduğunuz bir sonraki seferde bunu da düşünün.

"Hayır, hayır - muhteşemdi.

Yalnızca, bazen misyoner pozisyonunu da
denemek istiyorum."

Her Şey Göreceli, Tatlım

Karikatürist Mort Gerberg burada erotik görecelik fikriyle oynuyor. “Daisy” (özel hayatını korumak için dişi köpeğin adını değiştirdik) bir köpek olarak, misyoner pozisyonunun ona yeni, egzotik, hatta bir parça haylaz geldiğini ifade ediyor. Biz insanlar bunu “şirin” buluyoruz. Bu duruma gülmemizin Daisy’yi incitebileceğini, Daisy ve akranlarının duygularına duyarsız davrandığımızı göremiyoruz. Bunun sebebi tek bir normal pozisyon olduğu ve tüm diğer pozisyonların ancak onunla karşılaştırıldığında yeni ve egzotik geldiği fikrine saplanmış olmamız. Kısacası biz, Maimonides’in söylediği gibi, acıklı ölçüde insan-merkezciyiz.

Bu, erotik görecelik fikrinin evrenin büyük düzeniyle ne ilgisi var? İtiraf etmek gerekir, pek bir ilgisi yok. Bir kum zerresinde evreni gören türden biri değilseniz. Ya da, bu durumda, buradaki bireysel görecelik örneğini, tüm evrenin işleyişinin altında yatan büyük göreceliğin küçük bir temsili olarak gören türden biri değilseniz. Zihnimiz böyle işliyor ne yazık ki.

Einstein evrenin işleyişinin özünde görecelik olduğunu göstermişti: her tür hareket, belli bir referans noktasıyla göreceli olarak var. Dünyanın “aslında” güneşin etrafında döndüğünü söylemek, “aslında” güneşin dünyanın etrafında döndüğünü

veya “aslında” ikisinin bir başka şeyin veya birbirlerinin etrafında döndüğünü söylemekten daha geçerli değil. Her şey nereden baktığınıza bağlı. Tek kelimeyle, her şey göreceli.

Einstein’ın teorisi diğer bilim insanlarının teorisine baskın çıktı. Ama, görüntüye göre, yirminci yüzyılda yaşamış Britanyalı filozof Alfred North Whitehead’ın onunkiyile yarışan bir görecelik teorisi varmış.

Anlaşıldığı kadarıyla bu iki teori arasındaki fark kısmen, uzayın doğasından ne anladıklarından kaynaklanıyormuş. Whitehead, Einstein’ın uzayı maddi bir şeymiş gibi gördüğünü düşünüyormuş; örneğin, Einstein uzayın kıvrımlı olduğunu söylemişti. Ama Whitehead’ın metafiziğinde, uzay düz veya kıvrımlı olabilen bir şey değil, çünkü şey denebilecek bir şey değil. Whitehead’e göre evren şeylerden çok *süreçler* olarak tanımlanabilir. Anlaşıldığı kadarıyla her iki teori de aynı olguları öngörüyor ve her ikisi de bazı gizemleri açıklamadan bırakıyor.

Bu teorilerin birini veya diğerini savunmak bizi aşar. Her durumda, Daisy’nin umurunda bile olmadığına iddiaya girebiliriz. Daisy ne biliyorsa biliyor ve onun referans noktasından bakıldığında, şu anda misyoner pozisyonu bayağı ilginç görünüyor.

*"Biri bana baştaki niyetimizin
ne olduğunu hatırlatabilir mi, lütfen?"*

Bir Evrimleştik, Bir Evrimleştik

Göreceli olarak daha modern bir büyük plan da şöyle: Yaşadıkları çevreye en uygun bireylerin hayata kaldığı bir düzende, yaşam yavaş yavaş, ama kaçınılmaz bir biçimde kusursuzluğa doğru gitmektedir.

Ama ilk önce, Bradford Veley'in karikatürü hakkında birkaç kelime. Bizi güldürdü, ama düşündüğümüzde, neden güldüğümüzden emin olamadık. Bu karikatürde tam olarak neler olup bittiğinden de. Sarmaşıklardan sarkan insanlarda neden evrak çantaları, ya da evrak çantası kalıntıları var? Neden timsahlar takım elbise giymiş? Sarmaşıklardaki insanlar – belki saldırgan bir pazarlama stratejisi uygulamak için – timsahları tutmuş ve şimdi kararlarının doğruluğundan emin olamıyorlar mı? Yoksa, başta insanların basitçe bataklığı temizlemeyi amaçladığı gibi basit bir açıklaması mı var?

Sonra aklımıza geldi: belki de sarmaşıklardan sarkan insanların “baştaki niyeti” iyi niyetli bir ekolojik eylem yoluyla timsah türünü yok oluştan kurtarmaktı. Bu iyi niyetli insanlar timsah habitatının rahat, besinlerinin bol olmasını sağladı, hatta belki bilgisayar kullanarak balıkları takip etmeleri için basit dersler bile verdiler onlara. Ama timsahların insanları geçip, dünyayı devralmalarını beklememişlerdi. Kısacası, belki de sarmaşıktan

sarkan insanlar timsahların evrimleşip potansiyel iş timsahları ve bilgisayarlılar olduklarını gördüler. Şimdiye dek bu fırsatı bulamamışlardı yalnızca. Bu, iyi niyetli insanların öngöremediği bir durumdu kesinlikle. Baştaki amaçları bu *değildi*.

Bizim teorimiz doğruysa, Bradford Veley'in karikatürü, bilim felsefesinde, Darwin'in evrim teorisiyle ilgili büyüleyici bir bilmeceyi tartışmaya açıyor: Darwin'in teorisi ünlü "yanlışlanabilirlik" testini geçebilir mi? Ve, geçerli bir bilimsel teori için bir başka önemli test, yani " ng r lebilirlik" testinde Darwin'in teorisi ne kadar başarılı olur?

Yanlışlanabilirlik testiyle başlayalım. 1930'larda, Avusturyalı/Britanyalı bir filozof olan Karl Popper "Bilimsel Keşfin Mantığı" eserini yayınladı. Bu eserde gerçek bilim ile sahte bilim arasındaki ayrımı açıkladı. Popper'a göre gerçek bilimsel teori yanışlanma olasılığı taşımalı. Diyelim ki teoriniz erkek kargaların kuluçkaya yatmadığını söylüyor. Kuluçkaya yatan karga olursa, teorinizin yanışlığı kanıtlanır. Onu gerçek bir bilimsel teori kılan budur. Popper, teorinin yanış olduğuna dair *veri olması gerektiğini* kastetmediğinin altını çiziyordu – bir yerlerde kuluçkaya yatan bir erkek karga olması gerekmiyor – yalnızca, *var olsa*, kuluçkaya yatan bir erkek karganın erkek-kargalar-kuluçkaya-yatmaz hipotezinin geçersizliğini kanıtlayabilmesi gerekiyor. Bir düşünürseniz, pek çok felsefi soruyu değerlendirirken Popper'ın yanışlanabilirlik teorisi çok faydalı olabilir. Örneğin, "Tanrı fiziksel olarak var, ama onu kimse algılayamıyor," derseniz, bu teoriyi hiçbir şekilde yanışlayamazsınız, bu yüzden bu teoriyi bilimsel bir teori olarak kabul ettiremezsiniz.

Bazıları,  rneğin yaratımcılar, Darwin'in teorisinin yanışlanabilirlik testinden geçemediğini iddia ediyor. Onlara göre fosillerde görülen her değişim yalnızca "evrimin işi" olarak kabul

ediliyor, bu yüzden hiçbir veri evrimcilerin türlerin doğuşuna dair açıklamalarının yanlış olduğunu kanıtlayamazdı.

Yanlış, diye yanıt veriyor evrimciler. Her tür makul veri Darwin'in teorisinin geçersizliğini kanıtlayabilir. Örneğin, mutasyonlar olmadığına, ya da mutasyonların nesilden nesle geçmediğine, ya da çevresel değişimlerin bu çevrede yaşamaya en uygun bireylerin veya türlerin hayatta kalmasını sağlamadığına dair veriler.

Darwin'in kendisi bile yanlışlanabilirlik testini öngörmüş. Şöyle yazmış: "Peş peşe gelen pek çok küçük değişim sonucu oluşmamış karmaşık bir organın var olduğu gösterilebilirse, benim teorim tamamen çöker. Ama böyle bir vaka bulamadım."

Tamam, ama Darwin'in teorisinin geleceği öngöremediği itirazına ne demeli? – örneğin, 5000 sene sonra insanların neye benzeyeceğini, neler yapabileceğini tahmin edemediği itirazına? Astronomi alanındaki teoriler bunu yapıyor: örneğin, 8025 yılında X kuyrukluyıldızının dünyanın yakınından geçeceğini söyleyebiliyorlar.

Aslında, bu itiraz hakkında biraz daha düşünmemiz gerekiyor. 7019 yılında size bir yanıt verebileceğimizi öngörüyoruz.

"Anlam" Ne Anlama Geliyor ki?

Dil, Doğruluk ve Mantık

*"Pierre, seni hiçbir zaman anlayamadım.
Mamafih, Fransızca'yı da
bir türlü öğrenemedim."*

Neleri Bilemeyeceğinizi Nereden Bilirsiniz?

Hugh Brown'ın karikatürü iletişimsizlik hakkında. Felsefenin bu konuda bir faydası olabilir mi?

Yirminci yüzyılın ortasında, dünyanın İngilizce konuşan kısmında felsefe neredeyse tamamen dil ve mantık analizinden ibaretti. Analitik felsefe devri başlamıştı. Bu muazzam gelişmeden sonra felsefenin bir daha asla aynı olamayacağını söylüyor pek çok kişi.

Bu büyük değişimin bir sebebi, felsefenin klasik büyük sorularının (Tanrı var mı? Özgür irademiz var mı? Nihai İyilik nedir?) yanıtlanabilecekmiş, en azından kesin veya tatminkar bir biçimde yanıtlanabilecekmiş gibi görünmemesinden dolayı filozofların hayal kırıklığına uğraması. Belki de, dedi filozoflar, yanlış soruları soruyoruz. Bu yüzden bu soruların kökenindeki dili ve mantığı analiz etmeye karar verdiler, çünkü düşüncenin temelinde dil ve mantık vardır.

Cambridge Üniversitesi'nden Ludwig Wittgenstein ve Bertrand Russell, Harvard'dan Willard Van Orman Quine ve Oxford'dan pek çok filozof, "Bir kelimenin kullanımı ile bahsi" arasındaki fark gibi seksi soruları incelemeye başladı. Bu noktada çoğumuz geçmişin puslu sorularını ve muğlak yanıtlarını özlemeye başladık.

Yine de, Quine'in analitik felsefeye katkılarından biri olan "radikal çevirinin belirsizliği" problemi, hem felsefi, hem de antropolojik açıdan büyüleyici çıktı.

Problem şu: Diyelim ki Avusturalya kırsalında yaşayan Arunta kabilesinden biri bir tavşan görüyor ve "Gavagai!" diye bağırıyor. Bir de Arunta dilini öğrenmeye çalışan bir antropolog hayal edin. Antropolog "Amanın!" diye bağırıyor. (Neden "ama-nın" diye bağırdığını bilmiyoruz, özellikle de 1950'lerin sonlarında, New Jersey'de doğduğu hesaba katılırsa.) "Defterime ne yazmalıyım? Bu yerli 'Hey, orada bir tavşan var' mı dedi? Yoksa, algıladığımız her şeyin o varlığın ideal formunun bir örneği olduğunu temel alan Platonik bir dünya görüşü var ve 'Tavşanlık orada kendini gösterdi' mi demek istedi? Yoksa dünya görüşü allak bullak ve 'Tanrı aşkına, orada birbirinden ayrı tavşan parçaları var' mı dedi? İmdat!" diye devam eder antropolog, "Ne yazacağımı bilmiyorum!"

Hugh Brown'ın Quine yorumunda, Pierre'in karısı (Fransızlıkla bir alakası olmadığını göstermek için adına "Patsy-Sue" diyelim), çevirinin belirsizliği yüzünden Pierre'in dünyasını hiç anlayamamış. Dürüst olmak gerekirse, Patsy-Sue'nun sorunu *radikal* çeviri değil, çünkü İngilizce ile Arunta dilinin aksine, İngilizce ve Fransızca pek çok ortak unsura sahip. Her durumda, Patsy-Sue Pierre'in anlaşılmasız ifadesini okuyamıyor veya sözlerini ("Je t'adore, ma chérie!") anlamıyor. "Ne örtüyorsun?" mu dedi? Yoksa, "O elbise sade, ama zarif" mi? "Neden bana Pierre deyip duruyorsun, benim adım Jacques," demiş olabilir mi?

Gerçek dünyada yaşanan bu tür sorunlar çevirinin belirsizliğinden ileri geliyor.

Bir de felsefenin kullanışlı bir dal olmadığını söylerler.

**"Üzgünüm, ama biyolojik annenle babanın
evlenmediği gerçeği seni gerçekten de bir sıçan piçi
yapıyormuş gibi görünüyor."**

Ağızından Çıkanı Kulağın Duysun!

Analitik sözcük filozoflarının –insansılaşmış kemirgenler değilse bile– pek çok kişinin baştan beri farkında olduğu bir soruna toslaması uzun sürmedi: Dil, muğlaklıklarla doludur.

Peter Mueller’in karikatüründeki derin anlamları düşünün. Öncelikle, sıçanı evlat edindiği anlaşılan Baba, “Sen bir sıçan piçisin” cümlesinin, tıpkı “Kedi kilimin üzerinde” cümlesi gibi bir bildirme tümcesi olduğunu varsayıyor. Bir başka deyişle, Baba yalnızca gerçekleri gördüğü haliyle ifade ettiğini düşünüyor. Ama Ufaklık bu yorumu farklı ve daha acı verici bir şekilde anlayabilir. Bu durumu çözmek için, yirminci yüzyılda yaşamış Avusturyalı/Britanyalı analitik filozof Ludwig Wittgenstein’a dönelim.

Wittgenstein’ın felsefesinin iki türü var: “erken Wittgenstein” ve “geç Wittgenstein.” Erken Wittgenstein’e göre, “Kedi kilimin üzerinde” cümlesi, anlamını dünyadaki gerçeklerle ilişkisinden alan bir bildirme tümcesi. Bir başka deyişle, “Kedi kilimin üzerinde” cümlesi ancak ve ancak belli bir kilimin üzerinde oturan belli bir kedi varsa doğru. (Yemin ederiz analitik filozoflar bu tür şeyler tartışıyorlar ve böyle konuşuyorlar.)

Benzer şekilde, karikatürdeki üvey baba “Sen bir sıçan piçisin” cümlesini, ancak ve ancak karşısındaki bir sıçansa ve bir piç-

se doğru kabul ediyor. Sıçan görünüşe göre ikisi de olduğundan, cümlelerin “doğruluk koşulları” karşılanmış oluyor.

“Geç Wittgenstein” bildirme tümcelerine ilgisini kaybetmişti (bazılarına göre aşık sebeplerden dolayı) ve dikkatini, dilin gerçekleri bildirme dışındaki kullanımlarına çevirmişti. Şöyle dediği bilinir: “Çoğu durumda, bir sözcüğün anlamı, kullanımıdır.” Çoğu ifadeyi anlamak için, diyordu, aynı dili konuşan belli bir toplumun âdetlerini benimsemeniz gerekir. Bu âdetlere “dil oyunları” adını vermişti.

Çoğumuzun ait olduğu, aynı dili konuşan toplulukta, “Seni sıçan piçi” ifadesinin anlamı, “Sen, biyolojik annesiyle babası evlenmemiş olan bir sıçansın” değildir. Daha çok, “İğrençsin!” (Amerikan), veya “Bok gibisin, üstelik bok kadar bile işe yaramıyorsun!” (İrlandalı), veya, herkesin favorisi, “Salata kadar çirkinsin!” (Bulgar) gibi bir şeydir.

İşte, felsefe dünyamızı böyle aydınlatıyor.

BİR AĞAÇKAKAN
NE KADAR AĞAÇ GAGALAR?

$$\frac{d^2 S}{d\theta^2} = 8\pi a^2 \sin 2\theta \quad r = a \sin \frac{1}{4}\pi$$

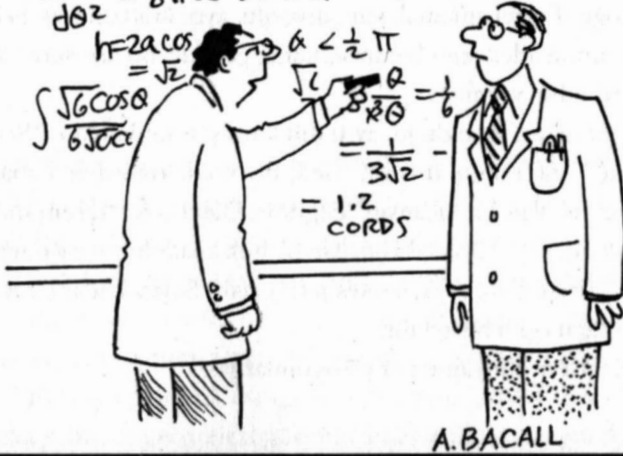
$$h = 2a \cos \theta \quad \alpha < \frac{1}{2}\pi$$

$$= \sqrt{2}$$

$$\int \frac{\sqrt{6} \cos \theta}{6 \sqrt{6} \cos \theta} d\theta = \frac{1}{6}$$

$$= \frac{1}{3\sqrt{2}}$$

$$= 1.2 \text{ CORDS}$$

"Ağaçkakanın ağaç gagaladığını varsayarsak, tabii."

Aydınlanmış Bir Tekerleme

Dili çözüme projesinde, analitik filozofların çözmeye çalıştığı bir problem de, gizli varsayımların mesnetsizce kabullenilmesi gibi mantık hatalarını ortaya çıkarmaktı. Ve bu karikatürde usta karikatürist Aaron Bacall bizi tam olarak da, gizli varsayımları kabullenmenin tehlikesi hakkında uyarıyor. Bacall'ın profesörü meslektaşına (onun da bir profesör olduğu cebindeki kalemlerden ve uyumsuz pantolonundan anlaşılıyor) ağaçkakanın ne kadar ağaç gagalayacağı sorusuna bulduğu yanıtı gösteriyor gururla. Görünüşe göre yanıt 1.2 ster. Ama sonra profesör kendi gizli varsayımını keşfetmiş: ağaçkakanın ağaç gagalayacağı varsayımı.

Açık ki Bacall çağdaşı olan Avusturalyalı filozof Alan Hájek'i okumuş. Hájek akademisyenlerin "deneysel kural" (bizim "aklın yolu bir" dediklerimizden) adını verdiği faydalı bir liste yapmış. Bir başkasının savını değerlendirirken, diyor Hájek, " 'Tek' sözcüğünü neon tabelalar olarak görün." 'Tek' sözcüğünün devasa gizli varsayım lağım çukurlarını örtebileceğine dair uyarıyor bizi. Örneğin, diyor, şu etik soruyu ele alalım, "Yapılacak tek doğru şey ne?" Hájek'e göre bu soru yapılacak *tek* bir doğru şey olduğunu varsayıyor ve 1) yapılacak doğru şey olmaması olasılığını, ve 2) yapılabilecek birden çok doğru şey olması olasılığını göz ardı ediyor.

Karikatürdeki bir ironi, aēaēkakanın aēaē gagaama becerisi varsayımının aslında hiē gizli olmaması. Çocukluēumuzdan beri hepimiz bir aēaēkakanın ne kadar aēaē gagaalayacaēı sorusunun, bir aēaēkakanın *dilediēi kadar* aēaē gagaalayabileceēi varsayımına dayalı olduēunu biliyoruz ve aslında, soruyu her zaman bu varsayımı en baētan aēık seēik ifade ederek sorduk.¹ Dahası, aēaēkakanların aēaē gagaama becerileri varsayımının son derece kuēkulu bir varsayım olduēunu seziyoruz. İēte bu yüzden hiēbirimiz bir aēaēkakanın ne kadar aēaē gagaalayacaēı sorusuna bir yanıt bulmayı hiē denemedik. Aynı zamanda, profesör aēaēkakanın aēaē gagaama becerisi varsayımını aēıēa vurarak, bulduēu çözümünü kurtarsa da, biz yine de bu çözümü ciddi bir bilimsel dergide yayınlamakta güçlük çekebileceēini dēnyoruz. Diēer yandan, kim bilir?

1. Tekerlemenin tamamı: 'Bir aēaēkakan aēaē gagaalayacak olsa bu aēaēkakan ne kadar aēaē gagalar.' çn.

Kargaşa Geliyor

John Klossner'in karikatürünü çözümlerken rehberimiz yirminci yüzyıl Fransız filozofu Jacques Derrida oldu. Ama ne yazık ki Derrida kafamızı öyle karıştırıyor ki, başta bize son derece anlaşılabilir küçük resimli bir espri gibi gelen şeyi gerçekten anlayıp anlamadığımızdan emin olamıyoruz.

Derrida'nın kendi anlaşılmaz kelimeleriyle, karşımızdaki şu: "Oluşumunun kanununu ve oyununun kurallarını ilk gelenden ve ilk bakıştan saklamayan metin metin değildir. Dahası, bir metin her daim algılanamaz olarak kalır. Bununla birlikte, kanunları ve kuralları bir sırrın ulaşılamazlığında saklı değildir; basitçe, onlar şu anda, şevkle, algı denebilecek hiçbir şeye kaydedilemezler."

"Her daim algılanamaz" kısmını kesinlikle anladık. Ondan önceki paragrafı "karanlık bir camdan" okumuş gibi hissediyoruz.

Neyse ki Derrida sözlerini "açıklıyor": "Dille ilgili de olsa, ilgisizde, sözlü veya yazılı her işaret (bu karşıtlık anlamında), küçük veya büyük bir birlik olarak, alıntılanabilir, tırnak işaretlerinin arasına konabilir; böylece her verili bağlamdan kopabilir, ve mutlak ölçüde doygunlaştırılmaz bir biçimde sonsuzca yeni bağlamlar vücuda getirebilir."

Neden hâlâ karanlıkta hissediyoruz? Belki de fazla doygunlaşmışızdır.

Tamam, Derrida'nın pek olağanüstü Fransızcasını sıradan İngilizceye çevirmeye çalışalım. Sanıyoruz Derrida'nın anlatmaya çalıştığı şu: Bir fikri belli bir şekilde ifade etmek, nasıl yorumlanacağını önceden belirlemeye çalışmak demektir, ama bu girişim asla tamamen başarılı olmaz.

Bir şeyi yazmış ve sonra yeniden yazmış herkes burada anlatılmaya çalışanı anlar. Hem yazmak, hem de yeniden yazmak, iletişimi, sizin okuyucunun ne anlamasını *istediğinize* doğru yönlendirmek amaçlıdır. Ama okuyucu metni kelime kelime, tabir tabir didiklerse, alternatif anlamlar ortaya çıkarır ve bu anlamların hiçbirisi “nesnel” değildir. Eşinize veya sevgilinize gönderdiğiniz bütün o “yanlış anlaşılmış” telefon mesajlarını düşünün.

Örneğin, şu mesajı gönderiyorsunuz: “Tatlım, eve gelmem iyice gecikecek. Yemeğini bensiz yiyebilirsin.” Belki onun bunu, “Bu gece seninle yemek yemeye bayılmayacaktım ve daha iyi bir teklif geldi, ben de kabul ettim,” olarak anlayacağını öngörebilirsiniz. Bu yüzden mesajı şu şekilde düzeltiyorsunuz: “Bu gece seninle yemek yemeyi dört gözle bekliyordum, ama görev çağırıyor ve bu yüzden gelemeyeceğim.” Ama o bunu da şöyle okuyor: “Seni kızdırmamak için seninle yemek yemeyi dört gözle beklediğimi söylüyorum, ama aslında başka bir şey yapmayı tercih ediyorum.” Şimdi üçüncü bir kişinin – diyelim ki bir boşanma avukatının – bu mesajların “nesnel olarak” ne anlama geldiğini yorumlamak istediğini ve bu yorumu boşanma davasında temel olarak kullanacağını varsayalım. Ama Derrida diyor ki, bu mesajlar nesnel olarak hiçbir anlama gelmiyor. Metinler bütün bu yorumlara ve bir düzine başkasına açık.

Ama metni yazanın *kastettiği* anlam ne olacak? Mesajın doğru yorumu bu değil mi? Şart değil, diyor Derrida. Sözler ve tabirler yazarın kastetmiş olabileceği veya olmayabileceği, kastettiğinin farkında olabileceği veya olmayabileceği olası anlamlara sahiptir. İngilizcedeki cinsiyet belirten zamirler konusunda yeni yükselen hassasiyeti düşünün. Yukarıdaki senaryoda, mesajı alacak kişiden erkek olarak bahsetsek, mesaj bazı insanlar için anlamlarla yüklü olurdu, bizim kastetmediğimize inandığımız anlamlar.

Bütün bunlar bize ne anlatıyor? Dahası, “Bütün bunlar bize ne anlatıyor?” derken ne anlatmaya çalışıyoruz? Derrida’yı “doğru bir biçimde” yorumladığımızı düşünüyoruz. Ama Derrida’nın yazdığı Derrida’nın yazdığıydı ve bizim yorumumuz da yalnızca bizim yorumumuz. Ama diğer yandan, onun kendi yorumu da öyle! Eyvah eyvah. Neden Derrida yüzünden bazılarının içmeye başladığını görebiliyorsunuzdur.

Ama, hey, bu karikatürü bu tartışmaya “metin” sözcüğüne dayalı bir kelime oyunuyla bağlamış olmuyor muyuz? Hayır. Derrida’nın dünyasında telefonunuzdaki mesaj da bir “metin”, *n’est-ce pas?* Aslında, Derrida olsa, bir telefon mesajına “metin” demenin, okuyucunun olası yorumunu, ona “mesaj” “salvo” veya “dilek” desek yapacağı yorumdan hafifçe farklı bir yöne doğru yönlendirdiğini söylerdi, daha tarafsız ve internet aracılığıyla aktarılabilir çok farklı bir şeyden, yani bir imgeden, aşıkâr ölçüde farklı bir yöne.

Tamam, pes ediyoruz: karikatür *gerçekten de* çok yavaş mesaj yazdıkları için kaldırımdaki trafiği yavaşlatan insanlar hakkında. Ya da öyle mi gerçekten? Klossner’in kastettiği bu olabilir, ama ne olmuş? Diğer yandan, bir espriyi veya bir karikatürü “anlamak” da tam olarak bu değil mi – yazarın kastettiğini anlamak? Eyvah eyvah, başımız ağrımaya başladı. Gidip biraz uzanmamız lazım.

* İngilizcede genelde yol çalışmaları esnasında kullanılan uyarı tabelalarında bulunan "Men At Work" (Erkekler çalışıyor) ifadesine gönderme.

Neden Bahsettiğini Biliyor Musun Gerçekten?

Karikatürist Sam Gross bu espride ne anlatmaya çalışıyor? Birinin “siyaseten doğru” bir yol tabelası yaratma çabasıyla dalga mı geçiyor yalnızca?

Hayır, o bundan çok daha fazlasını anlatmaya çalışıyor. Gross koskoca post-modern dil yorumunu aydınlatmakla meşgul.

Anlaşılan, varsayımlar yalnızca dilde değil, oraya sığınmış koskoca dünya görüşlerinde ve önyargılarda da gizliymiş. Bu, Fransız göstergebilimci ve filozof Roland Barthes’ın en sinir olduğu şeye dönüşmüş.

Barthes “imlere ve göstergelere” (biz onları sözcükler ve tabirler olarak biliyoruz) Marksist teori gözlüğüyle bakmış. Orada, gündelik iletişimimizde içkin, kültürel önyargılar görmüş: özellikle de, burjuva önyargısı. Örneğin, Fransa’da şarap hakkında konuşmak ve yazmak dostluk, rahatlık ve sosyal uyumluluk düşündürüyor, karaciğer hasarını veya sarhoş eşlerin dayğını değil. Barthes popüler iletişimin altında daha çok, savaş sonrası tüketici kültürünün “mitleri” dediği şeyin bulunduğunu düşünüyordu. Kamusal söylemin gizli amacı statükoyu koru-

mak ve “Hepimiz halimizden memnunuz” etiğini canlı tutmak. Böylece hakim sınıfı alt etmek aklımıza bile gelmeyecek.

Sam Gross’un karikatürü sıradan bir yol tabelasının (‘Men Working’ – Adamlar Çalışıyor) bir varyasyonunu gösteriyor. Tabelanın çağrıştırdığı yan anlam şu: “burada gördüğünüz, erkek olmayan herkes, bizim tahammül ettiğimiz bir anomali – kontrolden çıkmadığı sürece” ve daha radikal (Barthes olsa Marksist derdi) tercümesi şu: “Hepimiz insanız, sözde hepimiz eşitiz, ama işlerin çoğu hâlâ erkeklere gidiyor.” Daha isabetli bir yorumla, Gross bu ayrımla *oynuyor*. Biz yine de tabelayı komik buluyoruz, çünkü ne kadar aydınlanmış olursak olalım, kafalarımızdan biri hâlâ burjuva: tabelanın *Adamlar Çalışıyor* “demesi gerektiğini” biliyoruz.

Bildiğini Düşündüğün Şeyi
Bildiğini Düşündüren
Nedir Sana?

Bilgi Teorileri

"Halüsinasyon görmenize sebep olan
belli maddeler taşıdığınıza inanmak için sebebimiz var."

Ne Kadar Eminsiniz?

Ed McLachlan'ın karikatürü yanıtı hâlâ aranan bir felsefi soruyu gündeme getiriyor: algılarımızdan ne kadar emin olabiliriz?

René Descartes ünlü kesinlik arayışına başladığında, tüm inançlarını radikal şüpheyeye tabi tutma yöntemini kullandı. Herhangi bir inancından kuşku duymak için en ufak sebep bulursa, o inancın belirsiz olduğuna karar vererek terk edeceğini söyledi. Ve kuşkuya yer bırakmayan hiç olmazsa bir inanç bulana kadar da huzur bulmayacaktı. Tek bir kesin inancı temel alarak koskoca bir bilgi sistemi kurabileceğini düşünüyordu.

Descartes böylece ilk modern epistemolojist (bilgi kuramcısı) olarak bayrağını dikeyordu. “Epistemoloji” sözcüğünün anlamı “bilgi teorileridir” ve Descartes’inkilere benzer sorular sormayı içerir: Herhangi bir şeyden nasıl emin olabiliriz? Bilgi ile fikir arasındaki farkı nasıl bilebiliriz? Olasılık ile kesinlik arasındaki farkı? Yanılsama ile gerçeklik arasındaki farkı?

Descartes dış dünyaya dair algılarına bakarak işe başladı ve kısa sürede, tüm o algılardan kuşku edilebileceği sonucuna vardı. Her şeyden önce, canlı düşler gördüğünde, düşü görürken hepsi gerçekmiş gibi geliyordu. O zaman sürekli düş görmediğinden nasıl emin olabilirdi?

İkinci olarak, kötücül bir cinin zihnine yalan bir dünya yer-

leştirdiği olasılığını göz ardı edemezdi. Daha sonra bu senaryo felsefede Fıçıdaki Beyin problemi olarak ünlü oldu: bir fıçıya konmuş ve bir süper bilgisayarın sahte duyular beslediği bir beyinden ibaret olmadığını nereden bileceğim?

Son olarak, dedi Descartes, dünyaya dair algıları şimdiye dek genellikle doğru olsa bile, her şeye gücü yeten fakat kötücül bir Tanrı'nın bu sabah dünyayı değiştirmediğinden ve dolayısıyla inançlarını tamamen yalana d n şt rmediğinden nasıl emin olabilir?

Not: Descartes bugün yaşasa ve yukarıdaki kuşkuların listesini bir psikiyatriste gösterse, psikiyatrist muhtemelen Zihinsel Bozuklukların Teşhisi ve İstatistikler El Kitabı'nı karıştırmaya başlardı ve “şizofreni, Paranoid tip” bölümü civarında dururdu. Eh, belki ilk önce Ren 'ye son günlerde mantar kemirip kemirmediğini sorardı.

Karikatürist Ed McLachlan'ın Britanya dergisi Punch için 1960'da çizdiği karikatür Descartes'in kuşkuculuğunu destekleyen bir sav daha ekliyor. Geniş paçalı pantolonundan ve yuvarlak g zl klerinden tanıdığımız küçük hippie, polis üniforması giymiş bir timsah, bir hindi ve bir fil olduğunu düşündüğü üç kişi tarafından yakalanmış. Altmışlardan canlı kurtulmuş olanların çoğu sihirli mantar (psilosibin) aldığımızda algılarımızın değiştiğini bilse de, bu kadar tutucu olmasak dünyanın gerçekten de mantarın gösterdiği gibi görüneceğini düşünen   uk tipler de vardı. Siyasetçiler, ebeveynler ve doğru üniformaları giymiş polis memurları bu, ikinci görüşe karşı çıkıyorlardı. Bu kişiler bize   abileceklerine inanarak dördüncü kat pencerelerinden atlayan lsd-kafalıları hatırlatıyordu. Doğal   ma yeteneğimizin sınırlı olduğunu söyleyen sıradan, gündelik inancımızın doğru inanç olduğunu gösteriyordu bu kişiler.

Descartes sonunda, kesin olduğunu düşündüğü bir ifade buldu: “*Cogito ergo sum*”, ya da, “düşünüyorum, öyleyse varım.” Descartes’a göre “*cogito*” kısmı kesindi, çünkü, önceki inançları kuşkulu olsa bile, onlar hakkında kuşkucu düşünceler beslediği inkar edilemezdi, yani kuşku etme işini yapan bir düşünür vardı ve bu düşünüre “ben” adını veriyordu.

Değil “*cogito ergo sum!*”, mantar yuttuktan sonra aniden “Düşünüyorum, öyleyse varım!” diye bir laf yumurtlayan kimseyi hatırlamıyoruz. Ama, McLachlan’ın karikatüründe olduğu gibi, “Ben bir deniz aygırırım, Guu guu g’juub, guu guu guu g’juub” (Bir John Lennon şarkısı) diye mırıldanan dalgın bakışlı bir adam hatırlıyoruz.

O günlerde onun ne demeye çalıştığını çok iyi biliyorduk.

Işınla Bizi, Scotty

Burada karikatürist Mark Lynch'in gösterdiği şey, Britanyalı ampirist Piskopos George Berkeley'nin akıllara durgunluk veren bilgi teorisi.

Berkeley, "*Esse est percipi*" – "Olmak, algılanmaktır" sözüyle ünlü olmuş bir filozoftur. Berkeley bununla, bilebileceğimiz kadarıyla "orada, dışarıda" sandalye diye bir şey olmadığını anlatmaya çalışmıştır; gerçekte tek bildiğimiz beyinlerimizde sandalyemsi duyu verileri olduğudur. İnsanın başını döndürmeye yeter.

Yine de, Berkeley'nin vecizesine eleştirel gözle baktığımızda, karşı çıkmanın kolay olmadığını fark ediyoruz. Duyularımızın arkasından fırlayıp, algılarımızın "ardında" maddesel bir sandalye olduğunu göremeyiz.

Eh, o zaman, sandalyeye dair duyu verisi nereden geliyor? Bizim iyi Piskoposumuzun buna da bir yanıtı var: Duyu verisini kafalarımıza aktaran, Tanrı. Tanrı her şeyi bilir, elinin altında koskoca bir bilgi ve veri evreni var, ve bu bilgiyi ve veriyi her insan zihnine uygun ve tutarlı bir biçimde dağıtabilir. Zap! Koskoca bir dünya gözlerimizin önünde belirir.

Gözlerimizin önüne getirebiliyoruz: Kutsal bilgisayarının ardındaki Tanrı zihinlerimize duyu verisi göndererek, "orada" bir sandalye olduğu yanılsamasını yaratıyor.

Peter Steiner'in ünlü karikatüründe bir köpek diğeri ne şöyle der: "İnternette kimse köpek olduğunu bilmez." Semavi İnternette ise, tuşlara kimin bastığını kimse bilemez... Piskopos Berkeley ve, elbette, Tanrı dışında.

*"Dikensi bir görünüşü var,
ama bazı testler yapmamız gerekecek."*

Eylem Halindeki Bilim

Leo Cullum'un fare-doktoru ampirizmin (deneycilik) özellikle titiz bir uygulayıcısı. “Diken” teşhisi için yabancı cismin diken-si görünüşünü yeterli bulmuyor ve baştaki gözlemini doğrulayacak veya çürütecek başka deneysel çalışmalar yapmak istiyor. Belki ücret-karşılığı-hizmete dayalı tıbbın ekonomik yanından etkilenmiştir ve daha fazla test demek daha yüksek fatura demektir, ama onu güdüleyen şey ne olursa olsun, doğru yolun koşulsuz ampirizm olduğunu biliyor.

Bu, her zaman böyle değildi. Ampirizm devri başlayana dek, pek çok filozof bilinecek ne varsa sırf düşünerek bilebileceğimize inanıyordu. Örneğin İngiliz filozof Henry More canlı bedenlerde maddesel-olmayan güçler *olması gerektiğini* ve bu güçlerin bedenlerin neden bu kadar karmaşık olduğunu açıkladığını düşünüyordu. Organizmaların, birlikte çalışan mekanik parçalardan *daha fazlası* olması gerektiğine inanıyordu; orada başka bir şey oluyor olmalıydı – bu bedenleri birleştiren ve canlandıran bir şey, ruh gibi bir şey. More bu sonuca düşünerek, kafasının içinde belli bir mantık yürüterek vardı. Bu onu bir rasyonalist yapıyor, belli temel gerçeklerin ancak *a priori*, yani gözleme başvurmada kavranabileceğini düşünen biri. Bu gerçeklerin salt

mantıkla, tercihan çalışma odasında oturup piposunu içerek çıkarsanabileceğine inanıyordu.

Dış dünya hakkında gerçekler önermek ve teoriler kurmak konusunda *a priori* mantığa duyulan bu güven, on sekizinci yüzyıl Britanyalı ampiristler tarafından tarihin çöp kutusuna yollandı. İskoç filozof David Hume bunu büyük zarafetle yaptı. Aslında, bu tür rasyonalizm tamamen yok olmadı hiç; durup durup geri dönüyor. Örneğin, günümüzde, gelişigüzel mutasyonların ve doğal seçilimin, diyelim ki, gözlerin karmaşıklığını açıklamasının *imkansız* olduğunu savunan Darwin karşıtlarının savları gibi. (Rasyonalistlerin en sevdiği sözcüklerden biri “imkansız”.)

Hume, “ne kadar incelikli veya dahiyane olursa olsun, gerçeklere ve gözlemlere dayalı olmayan her sistemi reddetmemiz gerektiğini” söylüyordu. Bu, bugün sıradan sağduyu gibi gelse de, bir “ateist ve kuşkucu” olarak onun başını büyük belaya soktu, ve Edinburgh’da ve Glasgow’da üniversitede ders vermesi engellendi. Aslında, hiçbir yerde akademik görev bulamadı.

Hume’un devrimci fikirlerinden biri, tüm diğer bilimleri, insan doğasının bilimsel olarak incelenmesine dayandırabileceğimizi savunuyordu. Neden insan doğası? Çünkü tüm diğer bilgiler, zihinlerimizin ne tür soruları yanıtlama yetisine sahip olduğunu, ne tür soruların bizim kapasitemizi aştığını anlamaya dayanıyor. Kavrayabileceğimiz türden sorular, *a priori* spekülasyonlardan çok deneysel gözlemlerle yanıtlanabilen sorulardır. Bu yüzden Hume bir epistemolojist (bilgi kuramcısı) olarak biliniyor, yani bildiğimizi öne sürdüğümüz şeyleri nasıl bilebileceğimizi kuşkucu bir biçimde inceleyen biri. O aynı zamanda bir ampirist, yani dışımızdaki dünyayı anlamak için tek yolun deneyler ve gözlemler yapmak olduğu sonucuna varmış biri. Hume’un çalışmaları kısmen büyük doğal bilimcilerden,

Özellikle de Isaac Newton'dan ilham almıştı. Hume'un kendisi de bilimsel devrimde yeni gelişmelere ilham verdi.

Böyleyken böyle, ama biz yine de diken gördüğümüzde anladığımızı düşünüyoruz. ek ıkar, Doktor!

Ring-a-Ding-Ding

Burada karikatürist Dave Carpenter'ın Immanuel Kant'ın *fenomen* ile *numen* ayrımı hakkındaki metaforunu görüyoruz. *Fenomen* “duyular aracılığıyla bilinen şeyler” – belli bir nesneyle karşılaştığımızda zihnimizde beliren imgeler, sesler, kokular, tatlar ve dokunuş hisleri. Görüngüler diyelim. Ama görüngüler bir andan diğerine, bir gözlemciden diğerine değişirler. Bu yüzden Kant, tüm görünenlerin ardında yatan şeyi anlatmak için *numen* sözcüğünü icat etti: bir nesnenin muhtelif görüngülerinin kaynağı olan temel gerçeklik.

Örneğin, “duyularımız aracılığıyla” belli bir sandalyenin kırmızı olduğunu “biliyoruz.” Ama, Berkeley'nin işaret ettiği gibi, gerçekte bildiğimiz tek şey sandalyenin bize kırmızı “göründüğü”. Bunun sebebi sandalyenin bu özelliğini gözlerimiz aracılığıyla algılamamız. Belki ışığa duyarlı farklı organlara – örneğin bir uskumrunun gözlerine veya bir Klingonun antenlerine – tamamen farklı görünüyor. Belki uskumru aynı sandalyeyi altın rengi veya çizgili olarak görüyor. Belki uzaylıya *sqarzinated* hatta belki *dzztollerine* görünüyor (asla çevrilemeyecek iki Klingonca sözcük, çünkü biz ve Klingonlar bu sözcüklerin atıfta bulunduğu şeyleri tamamen farklı deneyimliyoruz.)

Ama durun bir dakika, Kant bir adım daha ileri giderken durum daha da kafa karıştırıcı hale geliyor. Kant soruyor: sandalyeyi, bizim deneyimlerimizin “ötesinde”, *başı başına*, nasıl tarif ederdik? Bir başka deyişle, bize kırmızı, başkalarındaysa *sqarzi-nated* gelen bu şey, bu *numen* hakkında ne denebilir? O “gerçekte nasıl”? Bilemeyiz, diyordu Kant, çünkü bir şeyin “nasıl olduğu” hakkındaki tüm sözcüklerimiz görüntüler dünyasından alınmıştır. Olduğu-haliyle-sandalye hakkında *hiçbir şey* bilemeyiz.

Berkeley’nin öne sürdüğü gibi, duyularımızın ve onların algılarının ardından çıkıp, sandalyeyi bir başka şekilde “bilemeyiz”. Bu yüzden Kant *numen*’in, ya da olduğu-haliyle-şeyin (*ding an sich*) “x’e eşit” olduğunu söyler.

Bunun bize pek bir faydası olmadı, Immanuel. Ama, Berkeley’nin aksine, Kant, biz ve Klingonlar deneyimlediği için *ding an sich*’in “orada bir yerde” olduğunu bir anlamda bildiğimizi söylüyor. Ama bildiğimiz tek şey bu.

Bay Carpenter’ın hava durumu sunucusu bir kar küresinin içinde yaşıyor ve kürenin dışını göremiyormuş gibi görünüyor. Onun gördüğü haliyle dünya bir daimi kar dünyası. Bizim bakış açımıza göre, bir kar küresinin içindeymiş gibi göründüğünü bilmiyor. Bu kadarla da kalmıyor, burada, dışarıda havanın parçalı bulutlu görüldüğünü de bilmiyor. Ama sonuçta, biz de küresinin içindeki hava durumu sunucusundan farklı değiliz. Bizim bakış açımız da sınırlı. Olduğu-haliyle-şeylerin dünyasından bakabilsek, bakış açımızın onunki kadar kısıtlı olduğunu görürdük. Biz de görüngülerden oluşmuş bir kar küresinde yaşıyoruz. Dünyayı “gerçekteki haliyle” gördüğümüzü *sanıyoruz* yalnızca.

Başınızı şevkle salladıysanız, ya filozof zihinlisiniz, ya da ciddi zihinsel sorunlarınız var, ama bu ikisi arasında fark olma-

dığını söyleyenler de çıkacaktır. Her durumda, e iniz veya sevgi-
linizle aşağıdaki şekilde konu mamanızı  oneririz.

E  veya Sevgili: Ah, bak, tatlım! Bu gece gökyüzü pespem-
be!

Siz: Eh, pembe *görünüyor*.

EvS: Ben de öyle dedim.

Siz: Hayır,  yle demedin. Pembe “olduğunu” söyledin.

EvS: Evet. Gökyüzünün rengi pembe.

Siz (küçümseyerek): Bunu nasıl söyleyebilirsin? Bunu bilmi-
yorsun. Tek bildiğin gökyüzünün pembe “*göründüğü*”!

EvS: Aslında kiraz kırmızımsı olduğunu mu söylüyorsun
yani?

Siz: Hayır! Gökyüzünün *ne* renk olduğunu bilemeyeceğini
söylüyorum.

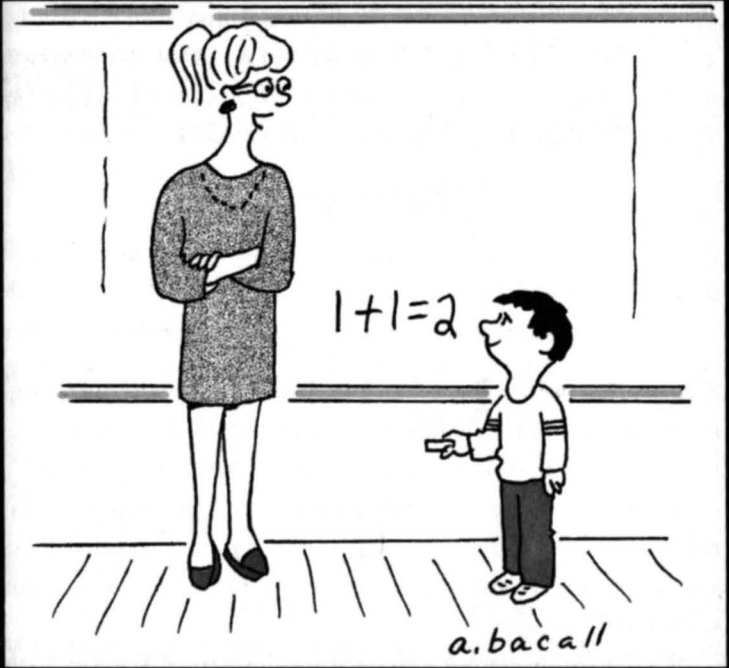
EvS: Ama sen biliyorsundur, herhalde!

Siz: Hayır! İkimizin de gerçekte bilmediğini söylüyorum.

EvS: Ha. Kim bilir peki? Yeni sekreterin mi?

Siz: Ne? Elaine'in *ding an sich* dünyasında yaşadığını mı sa-
nıyorsun?

EvS: Bence sen ding-dongların dünyasında yaşıyorsun! Ben
Rachel Maddow'u seyretmeye gidiyorum.

"Sınıfın geri kalanına bu yanıtı bulmak için
hangi yolu kullandığını anlatır mısın?"

Philadelphia’da Yaşasam Bile Daha İyiydi

Karikatürist Aaron Bacall’ın birinci sınıf öğretmeni küçük öğrencisine aslında klasik ikileme onun ne çözüm sunacağını soruyor: “Matematik doğrular *analitik* midir, yoksa *sentetik* midir?”

Elbette, öğretmenin o sırada sorusunun kapsamını tam olarak fark etmemiş olması olasılığı da var, ama muhtemelen biraz sezmiştir. Ve öyle görünüyor ki pek çok zor felsefi soru bu tür sezgilerden doğuyor.

Bu soruyu incelemek için geçmişe, Immanuel Kant’ın “Salt Mantığın Kritiği” adlı başyapıtında yaptığı ayrıma dönmemiz gerek.

Kant’a göre bilgi aktarabilen iki tür ifade vardı. İlk türe “analitik” diyordu. Bu ifadeler *tanımı gereği doğrudur*: örneğin, “Tüm orkideler bitkidir.” Bu ifade doğrudur, çünkü bir nesne bitki değilse, balo elbisenizin omuz askısına iğnelediğinizde ne kadar güzel görünürse görünsün, orkide olması olasılığı yoktur. Kant “Tüm orkideler bitkidir” ifadesinin *a priori*, yani deneyimden önce doğru olduğunu bildiğimizi söylüyor. Yani tanımı gereği doğru. Doğru olduğunu bilmek için bir botanikçiye, hatta kendi gözlemlerimize bile ihtiyacımız yok. Hiç orkide görmemiş bile

olsanız, “Tüm orkideler bitkidir” ifadesinin doğru olduğunu bilebilirsiniz – Türkçe biliyorsanız ve “orkide” sözcüğü sözlüğünüzde varsa, yani. Tuhaf bir biçimde, orkide diye bir şey olmasaydı bile doğru olurdu, çünkü ifadenin aslında söylediği şey şu: orkide diye bir şey varsa, o bitkidir, çünkü “bitkilik” durumu orkide tanımının bir parçasıdır. Bitkilik durumu yoksa, orkide de yok.

Kant bilgi aktarabilen diğer ifade türüne “sentetik” diyor-du. Bununla, bu ifadelerin sözcüklerin tanımları hakkında bilgi değil, dünya hakkında bilgi aktardığını kastediyordu. Gündelik yaşamda kullandığımız ifadelerin çoğu sentetiktir: “Orkide çiçeklerinin çapı on beş santimetreyi bulur.” Kant, bu tür ifadelerin genellikle *a posteriori*, yani deneyimden/gözlemiden sonra bilindiğini söylüyordu. Biri orkideleri gözlemlemeden, çapları hakkındaki ifadenin doğru olup olmadığını bilmek imkansız. Çünkü bitkilik durumunun aksine büyüklük “orkide”nin tanımının bir parçası değil.

Filozoflar matematik alanındaki gerçeklerin analitik mi, yoksa sentetik mi olduğunu çok uzun zamandır düşünüp taşıyor. Öğretmen öğrencisinin sınıfa, $1+1=2$ olduğunu (bu denklemi ezberlediği gerçeği dışında) nasıl bildiğini açıklamasını istiyor. Bu, bir birinci sınıf öğrencisi için haksızlık gibi gelebilir. Öğretmenin kendisinin de bu soruyla uğraştığını, cevabı bulmakta başarısız olduğunu ve eski pedagojik numarayı kullandığını (“Yanıtı bilmiyorsanız sınıfa, ‘Siz ne düşünüyorsunuz?’ diye sorun”) tahmin ediyoruz.

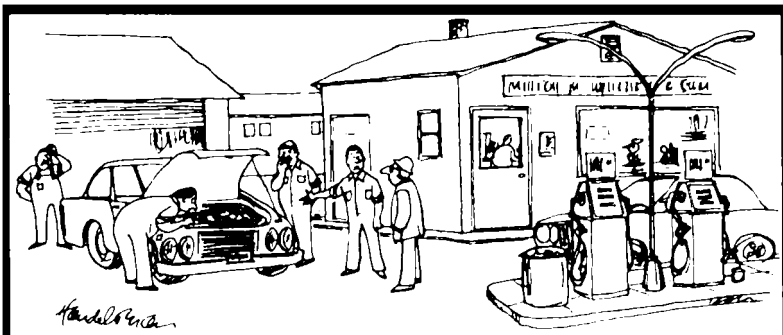
Öğrenci de muhtemelen şöyle düşünüyor: “İlk bakışta, ‘ $1+1=2$ ’ sentetikmiş gibi görünmüyor. Bu yanıt, bir nesneyi ne zaman bir başka nesne ile yan yana koysam, elimde iki nesne olduğunu gözlemleyerek varmadım. Burada çalışmalarını temel

aldığım matematikçilerin çağlar boyunca bu şekilde sonuca vardığını da düşünmüyorum. Bu yüzden, sanırım matematik gerçekler analitik. Tıpkı Gottlob Frege, Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein'in dediğı gibi. Ama bu da 'sayı', 'artı' ve pek çok diğ er matematik terimi için doğru düzgün tanımlar bulmayı gerektirirdi. Oh, zil çaldı. *Teneffüs!*"

XI

En İyi Toplum Düzeni Hangisi ve Bana Ne Faydası Var?

Sosyal ve Siyasi Felsefe

**"Arabanızı nasıl tamir edeceğimiz konusunda
fikir birliğine varamıyoruz, Bay Simons.
Demokrasilerde bazen olur böyle şeyler."**

Oylayalım: Demokrasi Gitsin Mi Gitmesin Mi?

J.B.Handelsman'ın karikatürü demokrasinin işleyişi hakkında – ya da işlemeyişi hakkında – *reductio ad absurdum* bir espri patlatıyor. Bilmem fark ettiniz mi, ama demokrasi karmaşık bir iş olabiliyor. Kan davaları ve ödünler arasında, kimse gerçekte istediğini elde edemiyor, ya da daha kötüsü, hiçbir iş görülmüyor. Ama başka güvenilir alternatif var mı?

Muhteşem Helen filozof Platon olduğunu düşünüyordu. O olsa J.B.Handelsman'ın karikatüründeki araba tamircilerine, onlara bir Filozof Kral gerektiğinin açık olduğunu söylerdi. Filozof Kral, Platon'un en sevdiği hükümet biçiminin en sevdiği hükümdar türü. Bu kişi küçüklüğünden itibaren bilgelik ve erdemnin Biçimleri ve Fikirleri hakkında eğitilmiş olmalı. Bir de arabalar hakkında.

Platon Atina şehir-devletinin demokrasisine güvenmeme-
siyle tanınır. Onu kim suçlayabilir? Ne de olsa, Atinalı gençlere “Otoriteyi Sorgulayın!” dediği için akıl hocası Sokrates'i tutuklayanlar ve sonra baldıran içmeye zorlayarak idam edenler onlardı. (Nüktedan bir adam olan Sokrates cellatlarına, ilk önce birazını tanrılara adayıp adayamayacağını sormuş.)

Platon demokrasinin kusurlu bir yönetim biçimi olduğunu düşünüyordu. Hükümeti bireyin özgürlüğü ilkesi temelinde düzenlediği için demokrasi eşit ile eşit-olmayanı eşit *hale getiriyor!* *Yok artık! Bu siyasi doğruculuk da ne!* Üstün birey başka herkesle aynı düzeye iniyor. Herkes kendi işine bakıyor. Sonuç olarak, nihayetinde anarşi hüküm sürüyor, hem de yalnızca devlette değil, evde de, oğul baba ile aynı düzeyde olduğundan “anne-babaya karşı ne saygı kalıyor, ne de hatır.” Benzer şekilde, öğrenciler öğretmenlerine saygı duymuyor, hatta onlarla yarışıyor. Yaşlılar gençlerin düzeyine düşüyor ve onlar gibi davranmaya başlıyor ki asık suratlı sayılmasınlar. Düşünün bir!

Sonunda, diyor Platon, bazıları diğerlerinden daha fazla güç elde ediyor, çünkü bu kurtlar sofrasında herkesten daha kurnaz davranacak kadar akıllılar. Bunun üzerine halk, düşük sınıfları müesses nizamdan koruyacak bir diktatöre dönüyor ve demokrasi tiranlığa dönüşüyor. Hiç iyi değil.

Ne yazık ki, Platon’un demokratik düzene önerdiği alternatifte küçük bir ayrıntı eksik. Filozof Kralın nasıl seçileceğini doğru düzgün açıklamamış. Ayrıntılar, ayrıntılar. Bir şekilde, üniversite seçme sınavında tam puan alması yeterli olmayacakmış gibi geliyor. Ama Handelsman’ın tamirci atölyesinde, kursosuzca işleyen arabalardan oluşan uzun bir tecrübe listesi iyi bir başlangıç olabilir.

Çok Doğal Ama

Lee Lorenz'in karikatürü önemli felsefi problemlerden birini tam on ikiden vuruyor: Doğanın kanunları ne? Doğanın kanunlarının ne olduğunu nasıl bulabiliriz? Ve en önemlisi, insanların ahlaki ve siyasi ilkeleriyle ne gibi bir ilgileri var?

Batı uygarlığında, filozoflar binlerce yıldır Doğal Kanun'dan bahsediyor. Bu tartışma eski Roma'da ta Cicero'ya kadar gidiyor, Ortaçağ'da Thomas Aquinas ile tekrar yüzeye çıkıyor ve daha sonra Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau tarafından geliştiriliyor. Doğal Kanun Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde bile görülüyor. Bildirge, Amerikan halkının "Doğanın Kanununun ve Doğanın Tanrısının Kanununun onlara verdiği ayrı ve eşit statüyü" kabul etmesi gerektiğini ilan ediyor.

Doğal Kanun felsefesinin temel fikri, insan ahlakının temel insan doğasından çıkarsanabileceği, çünkü onu oraya Doğal Dünyanın İlahi Tasarımcısının koyduğu. Dahası, mantık ve analiz yoluyla bu kanunların tam olarak ne olduğunu ve bize nasıl uygulanabileceğini çözebiliriz.

Thomas Hobbes Doğal Kanun ile "doğanın durumu" arasında ayırım yapıyordu ve onları kaçınılmaz çatışma halinde görüyordu. Hobbes'a göre insan türünün doğal durumu – hü-

kümetler ve uygarlıktan önce – “pis, kaba ve kısaydı”, ve insanların doğal kanunu, kendi yaşamlarına zarar verecek hiçbir şey yapmamaktı. Bu, “doğal durumdan” mümkün olduğunca uzaklaşmak ve kişisel egemenliğimizi otoriter devletin egemenliğine teslim etmek anlamına geliyordu.

Diğer yandan John Locke doğal durumun barışçıl olduğunu ve doğal kanunun kimsenin bir başka insanın hayatına, özgürlüğüne ve malına zarar vermemesi gerektiğini öğrettiğini düşünüyordu. Yine de, bu durum güvenli değildi, çünkü, tahmin edin, herkes doğal kanuna uymuyordu. İnsanlığın doğal durumu hakkında Hobbes’inkinden daha toz pembe bir görüşe sahip olduğundan, Locke anayasaya dayalı sınırlı bir hükümetin barış ve güvenliği sağlayabileceğini düşünüyordu. İşte bu yüzden Locke Amerikan demokrasisinin kurucu babalarından biri olarak görülür.

Ama itiraf etmemiz lazım, duygusal açıdan en sevdiğimiz Doğal Kanun filozofu on sekizinci yüzyılda Cenevre’de yaşamış olan sosyal ve siyasi filozof Jean-Jacques Rousseau. Onun doğal duruma bakış açısı çok daha halim selimdi. Rousseau bizden o ormana dalmamızı ve etrafımıza, özellikle de vahşi adama dikkatlice bakmamızı istiyordu, çünkü vahşiler yozlaşmamış ahlaka sahipti – krallar, toprak sahipleri, CEO’lar ve realite programları ile yozlaşmamış bir ahlak.

Rousseau şöyle yazmış: “Doğanın, zalimlerin aptallığından ve uygar adamın ölümcül aydınlanmışlığından eşit uzaklığa yerleştirdiği, ilkel durumundaki insan kadar uysal bir şey yoktur.”

Özellikle de, uygar insanlarınkindense vahşilerin yaşam tarzını tercih ediyordu, çünkü onlar henüz benmerkezci değildi ve “benmerkezçiliğimizin fevri eylemleriyle” yozlaşmamışlardı.

“İnsan bu konuda ne kadar çok düşünürse,” diye yazıyor Ro-

usseau, “ alkantılara en az tabi, insan için en iyi durumun bu durum olduğu sonucuna o kadar varıyor... Vah i insanlar  rneği... insan ırkının her zaman bu durumda kalmak üzere yaratıldığını kanıtlıyor gibi; bu durumun dünyanın esas gençliği olduğunu, sonradan gelen ilerleyi in bireyin kusursuzla masına gidiyormu  gibi göründüğünü ama aslında türün  r mesine doğru gittiğini gösteriyor.”

New Yorker karikatüristi Lee Lorenz bunun neresinde? Kurnazca bildik “orman kanunu” ifadesini kullanması, onun Hobbes’un takipçilerinden olabileceğini, vahşi hayvanlar ve ilkel insanlarla dolu bir kurtlar sofrası hayal ettiğini düşündürüyor. “Satıcının  l m ” oyununda Willy Loman’ın kardeşi Ben’in dediği gibi: “On yedi yaşındayken ormana daldım ve yirmi bir ya ında ormandan çıktım, ve Tanrı biliyor ya, zengindim.”

Ama tabeladaki sözlerin ne kadar nazik olduğuna bakarak, Lorenz’in Rousseaucu olduğu da öne sürülebilir.

Biz ikinci görüş meylediyoruz. Biz o ormana giriyoruz, Lorenz. Ama arada bir uçakla geçerken aşağıya, hamburger ve kızarmış patatesten oluşan medeni bir yemek bıraksan iyi olur.

"Benim takım oyuncusu olmam gerekmiyor, Crawford.
Ben takımın sahibiyim."

İktidar Her Yerde

Küçük toplumunu düzenlemek söz konusu olduğunda, karikatürist Leo Cullum'un takım sahibinin Machiavellist/Nietzscheci eğilimleri olduğu açık. O bir takım oyuncusu değil. Onun için en iyi yol bireysel iktidar – onun iktidarı.

“Toplumu düzenlemenin en iyi yolu nedir?” sorusu her zaman gelip iktidar meselesine dayanıyor: İktidar kimde? Kimde değil? İktidarı nasıl alırsın? İktidar nasıl kısıtlanabilir?

Yüzyıllar içinde filozoflar iktidar konusunda birbirlerinden çok farklı tavırlar takınmıştır. Platon iktidarın filozoflarda olması gerektiğini düşünüyordu, kendi kendine hizmet eden bir inanç varsa o da budur. (Şahsen biz iktidarın karikatür analiz edenlerde olması gerektiğini düşünüyoruz. Bizce çok açık.)* Savaşçı sınıfın erdemi, diyordu Platon, cesaretidir, ama toplumun önderlerinin veya “koruyucularının” sahip olması gereken erdem de bilgelik. İşte bu yüzden topluma “filozof krallar” hükmetmeli.

Epikür siyaseti tamamen bir yana bırakıp, hayatın sessiz sakin zevklerinin peşine düşmek gerektiğini düşünüyordu. Siz bahçenizle ilgilenin ve bırakın dünya kendi başının çaresine baksın, diyordu.

* “Editörlerde olsa tadından yenmez! Şaka şaka, olmaya devlet cihanda...” yhn.

Machiavelli ise otoriter bir güce eğilim duyuyordu. Şöyle di-yordu: “İktidarını korumak isteyen bir prens her zaman iyi ol-ması gerekmediğini öğrenmeli ve bu bilgiyi koşulların ve kendi işlerinin gerektirdiği şekilde kullanmalı.”

Daha yakın zamanda, Friedrich Nietzsche bizim “güç istenci-mizi” olumluyordu ve öz-olumlamanın sağlıklı ve asil olduğunu, üstün insanın gücünü sıradan sürü üzerinde kullanmaya hakkı olduğunu söylüyordu.

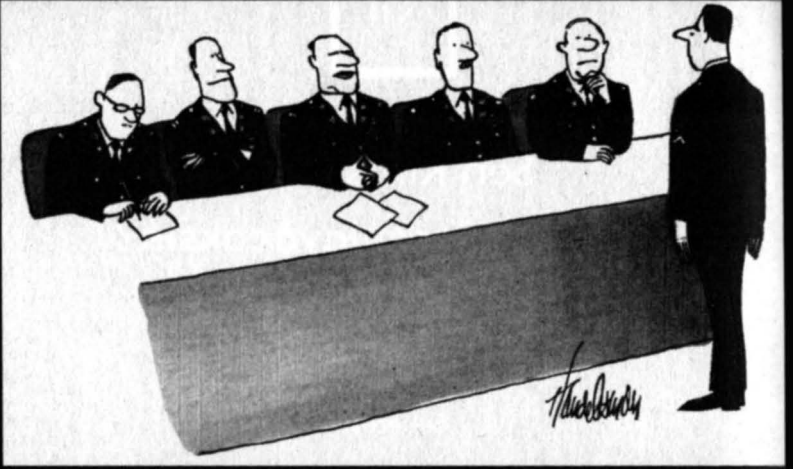
Yirminci yüzyılda, Fransız düşünür Michel Foucault iktidarı yalnızca siyasi yapılarda değil, her yerde görüyordu. Foucault’ya göre, nelerin düşünülmesine izin verildiğinin temelinde bile iktidar ilişkileri var. Örneğin, travesti bireylere karşı tavrımız değişiyor, okullar ve akran grupları gibi muhtelif resmi ve gay-riresmi güç grupları tavırlarımızı öyle veya böyle düzenlemeye çalışıyor.

XII

Sen Kimsin Ki Otoriteyi Sorgulayacaksın?

Hukuk ve Ahlaki Otorite

Felsefesi

"Biraz küstahlık etmiyor musun, evlat?
Karşımda Yarbay Farrington, Binbaşı Stark, Yüzbaşı
Truelove, Teğmen Castle ve ben varız, hepimiz senden
daha yaşlı ve daha deneyimliyiz, ve biz savaşın
son derece ahlaklı olduğunu düşünüyoruz."

En İyisini Anneniz Mi Biliyor, Gerçekten?

Amanın, J.B.Handelsman'ın bu karikatürü yetkenin savını en ufak ironi kullanmadan eleştirmiş. Bunu nasıl yapıyor?

Yetkenin savı diyor ki, gerçek uzman onaylıyorsa, bir şey gerçektir veya ahlaki olarak doğrudur. Dünyanın yuvarlak olduğundan eminiz çünkü Pisagor öyle demiş ve Pisagor çok bilge bir adam olmasıyla tanınıyor. Aslında, Pisagor bize bu bilgiyi verdiği için, dünyanın yuvarlak olup olmadığını anlamak için karmaşık geometrik hesaplar yapmakla uğraşmamız gerekmiyor. Biz yapmak zorunda kalmayalım diye Pisagor yapmış hepsini.

Dahası, oturma odasının duvarlarına pastel boyayla resim yapmanın yanlış olduğundan eminiz, çünkü annemiz öyle dedi, ve, doğru davranış söz konusu olduğunda, annelerimiz uzmandır. (Annelerimiz evde epey nüfuz sahibi aynı zamanda, ama o başka konu.)

Pek çok filozof yetkenin savlarına kanmak konusunda bizi uyarılmış, çünkü, yanlış ellerde, bu savlar bizi yanlış bilgilendirmek, hatta daha da kötüsü, bizi kontrol altına almak için kullanılabilir. Bunların arasında on yedinci yüzyılda yaşamış Britanyalı filozof John Locke var. Locke yetkenin savlarını sorgulamadan

kabul etmeye karşı uyarıyor bizi. Uzman görüşü kötüye kullanılarak insanların yetkeye duyduğu saygının manipüle edilebileceğini, ve aksi halde o kadar aşikar gelmeyecek ve hatta yanlış olabilen fikirlere ağırlık kazandırılabilceğini söylüyor.

Daha sonra, bazı mantıkçılar bu savdan “yetkenin savı *yanıltmacası*” olarak bahsetmeye başladılar, ama bu kelimenin katı anlamıyla bir yanıltmaca değil, yani örneğin döngüsel muhakemenin bir mantıksal yanıltmaca olduğu anlamında bir yanıltmaca değil. Genellikle sav son derece uygun; yalnızca kati değil. İklim değişimiyle ilgili verileri şahsen ölçmemiş ve nasıl ölçeceğine dair en ufak fikri olmayan bizler için, iklim bilimcilerin %98’inin iklim değişiminin gerçek ve en azından kısmen insan kaynaklı olduğunu söylemesi gerçekten güçlü bir sav.

Ama bazı durumlar o kadar siyah-beyaz değil, ve aradaki gri-liği yakalamak için siyasi karikatür gibisi yok. J.B.Handelsman’ın karikatürü 1968’de, Vietnam savaşının en civcivli zamanlarında yayınlanmış. Masadaki subayların savaş idaresi hakkında, savaşın ahlaklı olup olmadığına karar vermelerine yardımcı olabilecek, gerçeklere dayalı, bir miktar bilgileri olduğunu düşünebiliriz. Ama askeri subay olarak yetkelerini, ahlaki yargılarının kökeni olarak göstermek o kadar şüpheli bir tavır ki, Handelsman bu karikatürle alaylı ve biraz da acılı kahkahalar çekebileceğini biliyordu.

Ama durun bir dakika! Handelsman Aziz Thomas Aquinas’ın “adil savaş teorisine” dolaylı bir atıfta bulunuyor da olabilir. Vietnam savaşı sırasında, ahlak tartışmalarında sık sık bahsedilen bir teoriydi bu. Thomas’a göre bir savaşın adil olması için üç kriter uyması gerekiyordu:

İlk olarak, savaş bir özel şahıs tarafından değil, bir hükümdar tarafından ilan edilmeli. Aslında, en baştan itibaren, sava-

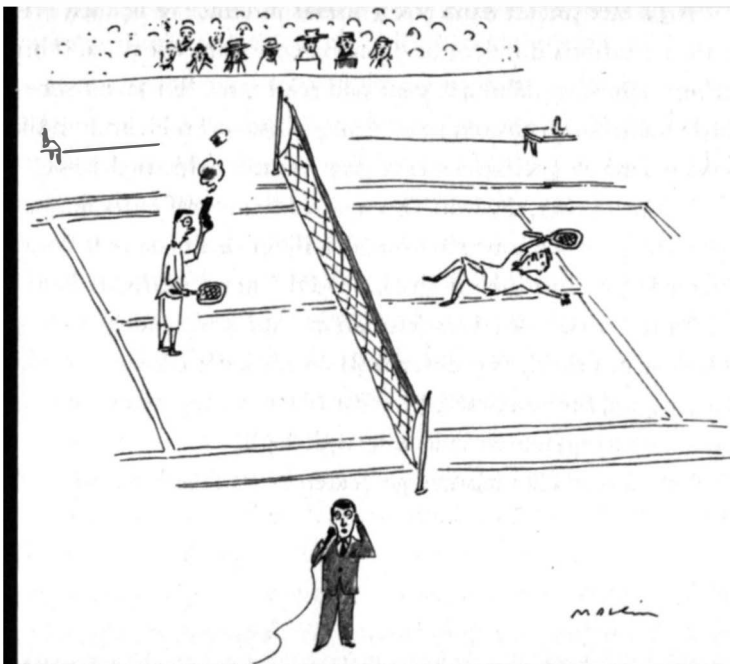
şın ABD Anayasası'nın gerektirdiği gibi Kongre tarafından ilan edilmemiş olması epey tartışma yarattı.

Ama tartışmalar daha çok Thomas'ın ikinci ve üçüncü kriterleri etrafında dönüyordu. İkinci kriter gereğince ancak "adil bir sebep" için savaşılabilirdi, yani saldırılan taraf "bir kusur sebebiyle saldırılmayı hak etmişse", örneğin haksız bir biçimde mülk veya hazine ele geçirmişlerse ve geri vermeyi reddediyorlarsa.

Üçüncü kriter, diyordu Thomas, saldırı taraf, intikam, zulüm veya genişleme amacıyla değil, iyiliğin yayılması veya kötülükten kaçınılması gibi "doğru bir niyetle" hareket ediyor olmalı.

Yani, belki de Handelsman'ın karikatüründeki asker Thomas'ın kriterlerine dayanarak savaşa karşı çıkıyor. Yarbay Farrington, Binbaşı Stark, Yüzbaşı Truelove, Teğmen Castle ve generalin hangi teoriyi kullandığı açık değil.

Vay canına! Handelsman gerçekten de bir felsefe dâhisi.

"Avantaj, Mulloway."

Ben Öyle Dedim De Ondan

Tamam, itiraf ediyoruz: Michael Maslin'in karikatürü tüylerimizi ürpertiyor. Rastladığımız bazı haberlere feci ölçüde benziyor. Makyavelcilik yaygınlaşıyor gibi.

On altıncı yüzyılda yaşamış İtalyan filozof Niccolò Machiavelli'nin öne sürdüğü yönetim ilkelerinin en çekici taraflarından biri, sadelikleriydi. Bir eylem, bir prensin güç edinmesine veya iktidarını korumasına yardımcı oluyorsa, doğrudur. **Nokta.**

Bir açıdan bu, yetke savının zirvesi. Halk prence o bir uzman olduğu için itaat etmiyor. Ona itaat ediyorlar, çünkü itaat etmek onlar için tehlikeli olurdu.

Bu Machiavelli'nin "amaca giden her yol mubahtır" gibi mantıksız ifadeler kullanmasına izin verdi. Machiavelli Söylevler kitabında şöyle yazmış: "Eylem, yapanı mahkum etse de, sonuç onu haklı çıkarabilir..."

Bu ifade açıklama gerektiriyorsa, Piero Soderini'ye yazdığı mektupta da şöyle demiş: "Siyaseti yargılarken, nasıl ifa edildiğinden çok, o siyaset aracılığıyla elde edilen sonuçları göz önüne almalıyız."

Bunu Machiavelli'nin, prensin kendi gücünü sürdürme "amacını" onaylamasıyla birlikte düşünürseniz, çoğu insanın

ahlaksız ahlak felsefesi adını verdiği Şeye varmış olursunuz. Bir prens için kendi kendini yüceltmek gerekli bir erdemdir ve dolayısıyla bu amaca erişmek için bir yöntem olarak savaş, haklı bir yöntemdir. Prens için kudret demek haklı olmak demektir ve geri kalan her Şey – diyelim ki Altın Kural – kendi kendini çürüten bir saçmalıktır. Anladınız mı? *Anlamanız kendi iyiliğinize!*

Anlaşılır bir şekilde, pek çok asil ruhlu insan, örneğın piskoposlar ve azizler, bunun ahlak felsefesi falan olmadığını öne sürmüş. Onlara göre bunlar Şeytani laflar.

Deneyimli karikatürist Michael Maslin'in karikatüründe, yalnızca keskin nişancı Malloway değıl, spiker de Makyavelci. Tesadüf eseri, Maslin bir başka *New Yorker* karikatüristi Liza Donnelly ile evli. Söylentiye göre birbirlerinden fikir çalıyorlarmış. Sırf çalabildikleri için.

XIII

Kim Diyor Benim Sorumlu Olduğumu?

*Determinizm, Özgür İrade ve
Varoluşçuluk*

"Belli uyarılara doğru şekilde tepki vererek
dilediğim kadar muz edinebildiğimi anladıktan sonra,
bu işi almak çocuk oyuncağı oldu."

Uyaranlara Uydum

Bu karikatürde, üretken karikatürist Jack Ziegler özgür irade-determinizm (belirlenimcilik) ikilemiyle ilgili, baş döndürücü bir zeka oyunu oynuyor. Üst düzey yönetici maymun neşeyle, uyaran-tepki/sebep-sonuç evreninin kontrolü altında olduğunu itiraf ediyor. Ve böyle bir evren tamamen determinist olmalı. Ama Ziegler'in maymunu bu sistemi kendi lehine nasıl kullanacağını çözmüş. Bunu nasıl yapmış? Ve bu bize kişisel sorumluluk hakkında ne anlatıyor?

Özgür irade diye bir şey yoksa, kendi kendimiz üzerinde bile otoritemiz yok demektir. Her yaptığımız önceden, diyelim ki, sürekli bir uyaran-tepki döngüsü tarafından belirleniyorsa, ahlaki kararlar için bir ilke bulmaya çalışmak boşuna. Her şey önceden programlandığı gibi olacak ve buna bizim sözde “kararlarımız” da dahil.

Bütün bu özgür irade-determinizm tartışması filozoflar bunun temel bir soru olduğunu karar verdiğinden beri – ya da karar verdiklerini *sandıklarından* beri – sürüyor. Yirminci yüzyıldan itibaren tartışma tamamen psikolojik ve bilimsel bir yola saptı. Ünlü Harvard psikoloğu ve bilim filozofu B.F.Skinner “radikal davranışçılık” kavramıyla, *her tür* insan davranışının koşullamanın sonucu olduğunu ilan etti. Skinner’a göre yaptığı-

mız her şeyin kökeninde, maruz kaldığımız ödüllere ve cezalara verdiğimiz tepkiler var. Son analizde, Skinner'ın eğittiği güvercinlerden bir farkımız yok. Skinner bu güvercinlere bir düğmeyi g galamayı  đretmiŗti ve bunu, düğmeyi her g galadıklarında bir parça yem vererek yapmıŗtı. Eh, kuŗ tüyünden yoksun olmamız dıŗında bir farkımız yok.

Skinner şöyle yazmıŗ: “Otonom insanın uyguladığı kontrolü sorgulayan ve çevrenin uyguladığı kontrolü ortaya çıkararak davranıŗ bilimi aynı zamanda vakarı veya kıymeti de sorguluyormuŗ gibi görünür.” Bunu moralimizi bozmak için değil, yalnızca bir gerçek olarak söylüyor.

Elbette bu,  zg r iradesi olmadığını bilen birinin ne yapması gerektiği sorusunu doğuruyor. Orada oturup baŗına neler geleceğine mi bakacak?

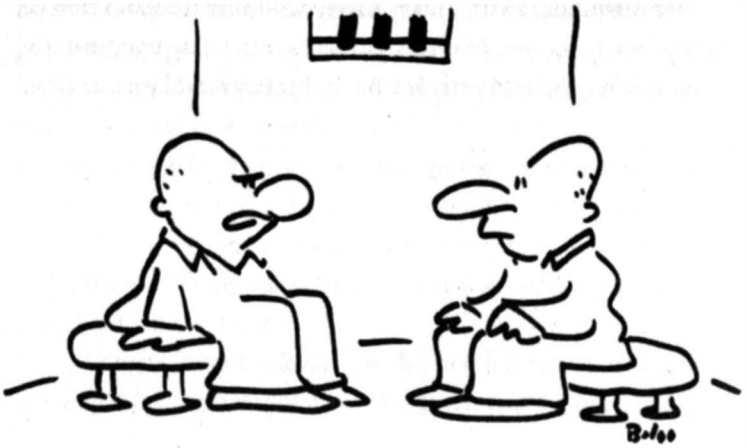
Hayır, diyor Skinner. Bizi kontrol eden çevreyi nasıl kontrol edebileceğimizi öğreneceğiz yalnızca.

İŗte orada bizi kaybediyor, ama William James'in felsefi açıdan daha sofistike olan beyanından daha ka ık a gelmiyor kulağa aslında. James'e göre onun  zg r iradeyle ger ekleŗtirdiđi ilk eylem,  zg r iradeye inanmak.

Kant demiŗ ki, hem  zg r irade hem de determinizm savları gelip tek bir şeye  atıyor: aksini hayal etmenin çok tuhaf geldiği gerçeğine. Tamamen determinizmin kontrolünde olduğumuzu hayal etmeye  alıŗtıđımızda, bu bilgiyle ne yapmamız gerektiği sorusuyla fel  oluyoruz... gidip yatmak dıŗında bir seçenek görünmüyor. (Gidip yatmak bile  zg r bir seçim sayılmaz. Bunu bize evren yaptırmıŗ olur.) Diğer yandan, determinizm ilkesinden tamamen bağımsız bir eylem ger ekleŗtirdiđimizi hayal etmeye  alıŗtıđımızda, bunun tamamen geliŗg zel bir eylemden ne farkı olduğunu sormamız gerekir. Ah, felsefe – yanıt vermek-

ten çok soru sormakta başarılı. Ama soru sormak çok daha eğlenceli, değil mi?

Her durumda, karikatürist Ziegler Skinner'ın tezini tam on ikiden vuruyor. Bu dünyada yükselmenin yolu, uyaran-tepki oyununda iyi olmakta yatıyor... ne tür bir hayvan olursanız olun.

"Bir daha kendi eylemlerimin
sorumluluğunu alırsam ne olayım."

Suçun Bende Olmadığını Bana Söylemene Gerek Yok!

Karikatürist Rex May (mahlası Baloo) cezaevine düşmüş karakterinin aslında yirminci yüzyıl varoluşçuluğunun temeline meydan okuduğunu biliyor muydu? Daha da önemlisi, May bu kışkırtıcı duruşun tüm sorumluluğunu üzerine alıyor mu?

1946'da yaptığı "*L'existantialisme est un humanisme*" konuşmasıyla, ünlü Fransız varoluşçu Jean-Paul Sartre onu eleştirenlerin ciddi bir eleştirisini yanıtladı. Sartre, her şeyi kapsayan hiçbir etik standart olmadığını söylemişti. Bir ateist olarak, olağan şüpheliyi, Aşkın Standart Belirleyici'yi (namı diğer Tanrı) elemişti elbette. Ama Sartre aynı zamanda, denklemden Tanrı'yı çıkardıklarını iddia eden hümanistlerin çoğunun, herkesi bağlayan nesnel ahlak standartları olduğunu iddia ederek yine de onu arka kapıdan içeri aldıklarını söylüyordu. Yanlış! Diyordu Sartre. "Varoluşumuz özümüzden önce gelir." Kendi özümüzü, kendi ahlakımızı, kendi standartlarımızı yaratmakta özgürüz. Tek mutlak ahlaki kural şu: Bazı hayali nesnel standartlara sarılarak o özgürlükten vazgeçmeyin.

Sartre'ı eleştirenler onu, temelde dilediğimiz her şeyi yapabileceğimizi ve dolayısıyla eylemlerimizden sorumlu sayılama-

yacağımızı söylemekle suçluyordu. *Au contraire*, dedi Sartre. *Daha fazla* sorumlu sayılırız. Bir takım nesnel etik ilkelere sarılmak yerine kendi standartlarımızı yaratmakta  zg r olmamız, seçimlerimizin *tüm* sorumluluğunu bize yükler.  zg rl ğ m z bizi, çoğu insanın Tanrı için ayırdığı yere koyar.

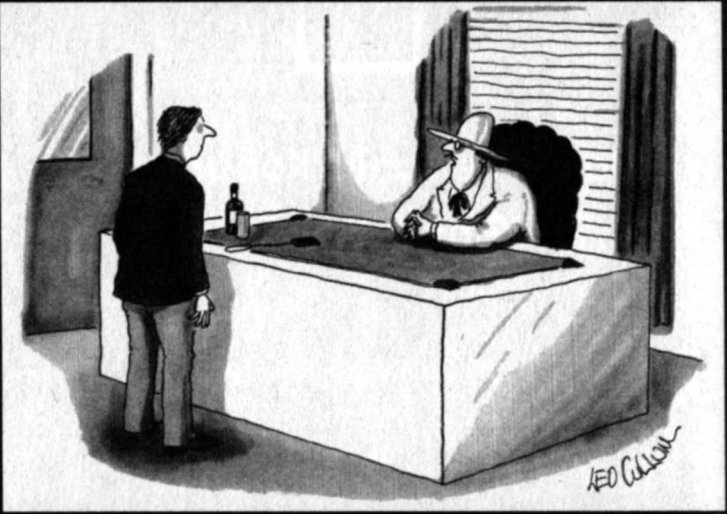
Bu, her koyun kendi bacağından asılır mı demek? Herkesin ahlaki standardını eşit ölçüde geçerli mi saymalıyım? Diyelim ki, benimki kadar geçerli? Hayır, demiş Sartre. Ben se tiğimde, *tüm* insanların yaşaması için en iyi yolu seçiyorum. Hmm. Ee, JP, kıstas ne o zaman? Burada Jean-Paul bir parça muğlak konuşmaya ba lıyor ve diyor ki, kendi hayatınızı yaratmak, bir başkasının sanat eserini kopyalamak yerine kendi sanat eserini yaratmaktır. Sanatçılar hata yapmaz diye bir şey yok. Yaparlar. Bazı seçimlerin diğerlerinden daha iyi olmadığı da söylenemez.  yledirler. Ama nihayetinde, sanat eseri *onların*  zg rl ğ n n sonucudur ve sorumluluğunu üstlenmelidirler. Kendi ahlakımızı yaratmamız da böyledir.

Burada Baloo, Sartre etiğini ortaya koyuyor. Bizim hapis-hane ku u, Sartre'ın kişisel sorumluluk ısrarını görmezden geliyor. Bundan sonra kendi seçimlerinin sorumluluğunu  stlenmeyeceğini ilan ediyor. Bunun, her şeyi kapsayan bir standart benimseyeceğinden veya hayatını Tanrı'ya adayacağından dolayı olduğunu hiç sanmıyoruz. Daha büyük olasılıkla, canının çektiğini yapmayı ve gerisini kafasına takmamayı planlıyor. Sartre bilse memnun olurdu – Tanrı'yla ilgili kısmı hakkında. Sorumluluk  stlenmeme kısmı hakkında, o kadar memnun olmazdı.

XIV

Doğru ile Yanlış Konusunda Yanlış Olan Ne?

Etik Davranışın Felsefesi

"Görevlerin basit olacak, Wilkins
-şişeyi uzat susadığımda, bir de atsineklerini kovala."

Doğru Şeyi Yap, O Da Her Ne Demekse

Leo Cullum'un karikatürü "deontolojik" etiğin ("ödev etiği") kusursuz bir örneği. Deontolojistler etiği, birbirimize karşı görevlerimizi ortaya koyan bir kurallar sistemi olarak tanımlıyor.

Örneğin On Emir, "ilahi yetkeye" dayalı, ebedi görevlerin listesi. Bağımsızlık Bildirgesi her tür hükümetin yükümlü olduğunu ima ettiği bir dizi "Tanrı vergisi" hak sayıyor. Katolik Kilisesi insanın "ilahi ve doğal kanundan" doğan görevleri olduğunu bildiriyor: başka şeylerin yanı sıra ötenaziden, kürtajdan ve eşcinsel eylemlerden kaçınmak.

Alternatif etik teoriler arasında faydacılık (en iyi eylem, en çok kişi için en fazla fayda veya mutluluk yaratandır) ve erdem etiği (mükemmel bir kişilikten kaynaklanan ve bu kişiliğin geliştirilmesine katkıda bulunan davranış iyidir) var.

Açık ki buradaki patron bir deontolojik etik ortaya koyuyor. İş tanımında iki görev var: 1) Şişeyi uzat susadığımda; 2) At sineklerini kovala. Patron yeni elemanının şişeyi uzatmanın veya atsineklerini kovalamanın patrona, sineğe veya başka herhangi birine azami mutluluk getirip getirmeyeceğine karar vermesini istemiyor. Elemanını nelerin güdülediğiyle veya kusursuz bir

kişilik geliştirip geliştirmeyeceğiyle de ilgilenmiyor. Onun tek ilgilendiği şişenin el altında olması ve ortamda atsineği bulunmaması.

Wilkins ile patronunu bir kenara bırakmadan önce, “Atsineği” (“*Blue Tail Fly*” veya “*Jimmy Crack Corn*” olarak biliniyor) şarkısı hakkında iki çift laf etmek istiyoruz. “Görevlerin basit olacak, Wilkins –şişeyi uzat susadığımda, bir de atsineklerini kovala,” dizeleri bu şarkıdan alıntı. Bu, başta efendisinin emrini yerine getiren kle hakkında bir kle şarkısıydı. Bir başka deyişle, en rezil haliyle deontolojik etik hakkında. Bay Cullum bu karikatürü çizerken aklında aptal bir patrondan daha derin mevzular mı vardı acaba?

"Gazeteyi istemiyor olabileceğim hiç aklına geldi mi?"

İşin Temeline İnersek

Etik filozofu ve usta karikatürist Leo Cullum bir kez daha deontolojik etik alanında önemli bir soruyu gündeme getiriyor: İnsanlar bireysel olarak birbirlerinden bu kadar farklıyken temel, evrensel ahlak ilkelerini nasıl ayırt edebiliriz? Bir adamın besini diğerinin zehriyken bu ilkeleri nasıl uyguluyoruz?

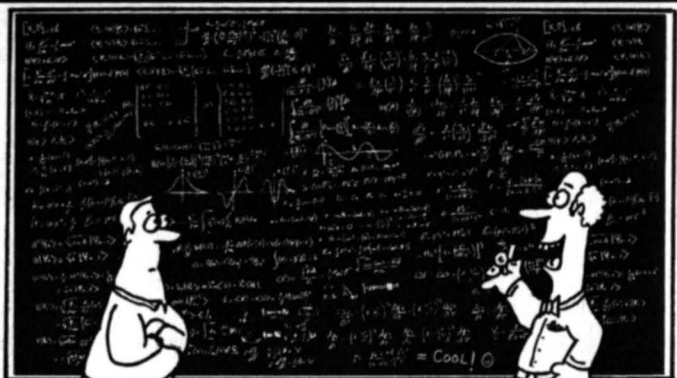
Immanuel Kant, En Yüce Koşulsuz Buyruk'u ile *evrensel* bir ahlak ilkesi formüle etmeye çalıştı – *her bilinçli varlık* (hatta belki çok gelişmiş köpekler) için geçerli olacak bir ahlaki ilke. Bununla birlikte, Cullum'un gösterdiği gibi, farklı-insanlar-için-farklı-tercihler gerçeği yüzünden bu iş zor olabilir.

Koşulsuz Buyruk'un temel formülü şu: "Aynı zamanda evrensel bir kanun olmasını dilediğin ilkeyle hareket et." Bunda kesinlikle Altın İlke tınısı var: Ancak herkesin uyması gerektiğine inandığımız ahlaki ilkelerle hareket etmeliyiz. Örneğin, "Göze göz" düsturuyla yaşamayı düşünüyorsam, Martin Luther King'in, böyle bir evrensel kuralla ben dahil herkesin kör olabileceği uyarısını kabullenmem gerekir.

Karikatürdeki sevimli köpek kültürel deneyimlerine bakarak iyi köpeklerin efendilerinin gazetesini getirdiğini biliyor ve bu yüzden, "Efendin koltuğa oturmuşsa gazetesini getir!" ilkesiyle yaşamaya karar veriyor. Aslında, iyi köpek davranışı konusunda

bunun evrensel bir ilke olduğuna inanıyor. Saf özgecilik, değil mi? Nesi yanlış olabilir ki?

Eh, anlaşıyor ki bu efendi iPhone'uyla istediği habere ulaşabiliyor zaten. Bazen iyi bir köpek için çağa uymak zor olabiliyor.

"Evreka! Aylar boyunca araştırma yaptıktan ve
algoritmalar geliştirdikten sonra başardım...
'havalı olmanın' sırrını keşfettim!"

“Sen” Matematiği

Leo Cullum’un karikatüründeki gazete-getiren köpeğin kafasını karıştıran bireysel farklılıklar sorununa bir çözüm, Faydacı filozof Jeremy Bentham tarafından önerildi. Azami sayıda insan için azami iyiliği yaratırken, dedi Bentham, bireysel farklılıkları değerlendirebilir, sınıflayabilir, onlara sayısal bir değer verebiliriz ve sonra “iyiliği” bunagöre dağıtabiliriz. Bir insan Antep fıstıklı dondurmadan hoşlanır, bir başkası ise el örgüsü eldivenler olmadan yaşayamaz. Tüm veriyi topladıktan sonra eşit ve adil olarak çözebiliriz.

Karikatürist Mark Godfrey de (namı diğer NAD), Bentham’ın bireysel zevklerdeki farkı çözmek için önerdiği çatlak hesabı anlamamızı sağlayan çatlak bir karikatürle imdadımıza yetişiyor. NAD’ın deli profesörü “havalı olmak” için karman çorman bir formül bulmuş. İştitiğimize göre havalı olmak başlı başına keyif vericiymiş – şahsen bildiğimizden değil.

Bentham, kişiye has zevk verisi derleme yöntemine “*felicific calculus*” adını vermiş, ya da Mutluluk Algoritması. Bu günlerde popüler dergilerde ve internette gördüğümüz kendi kendini değerlendirme testlerini öngörmüş gibi. Hayatımızda gerçekten ama gerçekten ne istediğimizi anlamak için çoktan seçmeli Yaşam Değerleri Ölçme Testini çözebiliriz. Ya da belki “cinsel

açıdan pervasız” mı yoksa “cinsel yaratıcılıktan yoksun” mu olduğumuzu keşfetmek için Cinsel Kişilik Testini. Büyüleyici! – eh, bir noktaya kadar.

Bentham’ın kendi kendini değerlendirme testi karikatürist Mark Godfrey’nin “Ne kadar havalıyım?” hesabı kadar karmaşık ve acayip. Ama mutluluk hesabını kurgularken kafasında takdire şayan bir hedef vardı. Diyordu ki, her durumda, yapılması gereken etik şey, azami sayıda insan için azami mutluluğu yaratan her neyse o. Ama her bireyin kendine has keyifleri ve acıları olduğundan, hepsinin güçlü tarafları farklı olduğundan, azami toplam mutluluğu neyin yaratacağını bulmak için bir hesap yapmalıyız. Bentham’a göre bireysel mutluluk katsayılarını hesaba katarak etik Faydacı kararları nasıl alacağımıza şu şekilde karar verebiliriz:

İlk önce, aşağıdaki faktörlere bakarak kararınızın her birey için ne kadar keyif ve ne kadar acı yaratacağını belirleyin:

- Keyif veya acı ne kadar sürecek?
- Gerçekleşmesi ne kadar kesin?
- Ne kadar yakında gerçekleşir?
- Ardından benzer başka duygular (keyfin ardından keyif, acının ardından acı) gelmesi olasılığı nedir?
- Ardından benzer olmayan başka duygular (acının ardından keyif, keyfin ardından acı) gelmesi olasılığı nedir?
- Kaç kişi etkilenecek?

Sonra, yukarıdaki değerleri kullanarak, etkilenen her birey için, eylemin sebep olduğu keyiflerin ve acıların toplamını hesaplayın.

- Tüm keyif değerlerini toplayın.
- Tüm acı değerlerini toplayın.

- Hesabı yapın.
- İşte! Artık ne yapmanız gerektiğini biliyorsunuz.
- Sorusu olan?

Anlaşıldığı kadarıyla faydacılığın, mutluluk algoritmasının karmaşıklığı dışında başka sorunları da var. Biri Britanyalı, diğeri Amerikalı iki filozof bir düşünce deneyi kurguladı – tramvay problemi. Bu düşünce deneyi üniversite kampüslerinde pek popüler oldu. Deney, faydacılık ilkelerine meydan okuyor. Başta filozof Philippa Foot tarafından ortaya konan ve Judith Jarvis Thomson’ın iyileştirdiği bilmece, iki senaryo içeriyor. İlk senaryoya göre, raylardaki beş insana doğru giden kontrolden çıkmış bir tramvay görüyorsunuz ve bir düğmeye basarak tramvayı bir yan yola çevirebiliyorsunuz, ama orada da bir insan var – tek bir insan. Ne yaparsınız? Düğmeye basarsınız, değil mi?

Çoğu kişi için bu, azami sayıda insan için azami iyiliği yapmanın aşık bir örneği. Ve algoritma gerçekten basit: kaybedilecek canları sayın ve bu sayının daha düşük olduğu seçeneği seçin. (Bir ankete yanıt veren insanların çoğu bu senaryoda Bentham’ın vereceği yanıtı vermiş, ama bir azınlık “Tanrı rolü oynamamalısınız” demiş.)

Şimdi, bir insanın hayatını feda ederek, organ nakline ihtiyaç duyan beş kişinin hayatını kurtarabilecek bir cerrah olduğunuzu düşünün. Sapaşğlam bir insanın tüm organlarını alıp beş diğerk kişiye dağıtmanız gerekiyor. Ne diyorsunuz? Burada doğru rehber Bentham olmayabilir mi?

Belki de Cinsel Kişilik Testine dönsek daha iyi.

Kontrolden Çıkılmış Etik

Aaron Bacall'ın karikatüründeki poker suratlı ufaklık cüreti için on numarayı hak ediyor. Savı apaçık saçma, değil mi?

Çağdaş Oxford ahlak filozofu ve biyo-etikçi Julian Savulescu'ya göre belki de değil. Bir diğer etikçi olan Peter Singer'la birlikte, Savulescu, tabiri caizse oyun sahasını eşitlediği için, Olimpiyatlarda performans arttırıcı ilaçlara izin verilmesi gerektiğini savunuyor. Aksi halde, diyor, daha güçlü ve doğal olarak yetenekli atletler haksız bir avantaja sahip oluyor. Tıpkı daha fazla beyin gücü ve daha iyi doğal çalışma alışkanlıkları olan öğrencilerin sınavlarda haksız bir avantaja sahip olduğu gibi.

Biz bu, mantığa aykırı gelen savı kavramaya çalışırken Savulescu daha sağduyulu bir savunmayla devam ediyor: nelerin geçerli performans arttırıcı ilaç olduğu, nelerin olmadığı arasında bir çizgi çizmek imkansız. Örneğin, kahveye ne dersiniz? Japonya'dan taze taze getirilmiş protein zengini Kobe bifteklere?

Ama “oyun sahasını eşitleme” savına geri dönersek... Savulescu bir münazarada dengini bulmuş: Avusturalyalı filozof Ro-

bert Sparrow. Sparrow ona Şu Şekilde karŐılık veriyor: “Bir kısa mesafe koŐucusunu bir toptan fırlatabilirsiniz ve gerçekten hızlı gider. Bu, performansını arttırmak olur. Ama sonucu eğlenceli olmaz ve sporda değer verdiğimiz mükemmelliği dllendirmez.”

Puan Sparrow’a gidiyor! Bacall’ın karikatüründeki ocuk için kötü haber.

"İyiliği kötülükten ayırmak benim için gittikçe güçleşiyor.
Emin olduğum tek şey nelerin uygun,
nelerin uygunsuz olduğu."

Doğal Gelen Şeyi Yapmak

Ed Koren'ın senaryosundaki Şeytan bildik iyilik-kötülük sorusundan kaçınmak için ustaca bir hamle yapıyor.

Yunanlılardan beri filozoflar bir şeyin veya bir kimsenin iyi olmasının ne anlama geldiğini saptamaya çalışmışlar. Aristo gelişen bir hayatın iyi bir hayat olduğunu düşünmüş; Stoacılar evrenin rasyonel yapısına uyarak yaşanan bir hayatın iyi bir hayat olduğunu öne sürmüş; Epikürcüler ise sessiz sakin keyiflerle geçen bir hayatın. Bentham iyiliği, azami sayıda insan için azami mutluluk olarak tanımlamış. Nietzsche ise insanın kendini gerçekleştirmesini. Yirminci yüzyıl varoluşçularına göre insanın kendine karşı dürüst olduğu bir yaşamış.

Bütün bu filozoflar “iyiliğin” *tanımını* mı yapıyorlardı, yoksa yalnızca iyiliğe giden *yolların* hangileri olduğunu mu söylüyordu, o kadar da açık değil. Ama iyiliğin tanımını bulduğunu düşünen on dokuzuncu yüzyıl filozofları da var. Örneğin Herbert Spencer. Spencer evrimin genellikle evrensel insan zevkine ve mutluluğuna doğru gittiğini ve *dolayısıyla* iyilik *eşittir* zevk olduğunu düşünüyordu.

Yirminci yüzyılda yaşamış Britanyalı filozof G.E.Moore ise Spencer'ın, Moore'un deyişiyle, “natüralist yanılı” içinde olduğunu iddia etti. Bir düşünün, dedi Moore. “Zevkli olan her

zaman iyi midir?” diye sormak, “Zevkli olan her zaman zevkli midir?” diye sormakla aynı şey midir? Elbette değil, diye payladı kendi kendini. Elbette, zevkli olan her zaman *zevklidir*. Ben iyi olup olmadığını bilmek istiyorum! Ve ardından felsefedeki en çılgın – ve muhtemelen en bilgece – cümleyi alıntıladi, Piskopos Joseph Butler’ın lafını: “Her şey olduğu şeydir ve başka bir şey değildir.” İyi *iyidir*. Nokta. Başka hiçbir şeye indirgenemez.

Koren’ın karikatüründeki şeytanın natüralist yanılgıya düşmemeye özen gösterdiğine dikkat edin. “İyiliğin” ve “kötülüğün” anlamı hakkındaki şüpheleri onları “uygun” ve “uygunsuz” sözcükleriyle aynı olarak görmesine yol açmıyor. Yalnızca iyi/kötü kararının daha zor olduğunu düşünüyor. Biz de aynı fikirdeyiz.

Ya Senin Doğrun Benim Yanlışım mı?

Ahlaki Görecelik

"Sen cinsi sapık diyorsun.
Ben at hayranı diyorum."

Oha!

Haylaz Matthew Diffie'nin haylaz karikatüründeki adam (karısına? Iyy!) ahlaki göreceliğin temel ilkesini açıklıyor: her tür etik hükmün ancak belli bir bakış açısına göre doğru veya yanlış olduğunu. Dahası, hiçbir bakış açısı diğerlerinden daha iyi değil.

Ahlaki göreceliği savunan çoğu kişi davranış kurallarının kültüre dayalı olduğuna ve bilimin olduğunu düşündüğümüz gibi evrensel veya nesnel olmadığına inanıyor. Ahlaki görecelik bir dizi etik ilkedен veya aksiyomdan oluşmadığından, filozoflar genellikle onu bir tür meta-etik olarak sınıflıyor – etik felsefesinin ne olduğunu ve ne sağlayıp ne sağlayamayacağını inceleyen dal.

Ahlaki göreceliği savunanlara göre, bir kültürde bir atla mahrem ilişki kurmak kabul edilebilir bir davranışsa, bir başka kültürdeki, kendi bakış açılarına göre (iki tarafın da rızası olsa bile) iğrenç bulan insanlar bu uygulamaya kesinlikle müsamaha göstermeli. Ya da en azından ahlaki hükümlerini kendilerine saklamalı. Kültürel zevkler ve renkler tartışılmaz, tabiri caizse.

(Elbette, karikatürdeki adam muhtemelen muhatabıyla aynı kültürden, bu yüzden önerdiği bir anlamda mikro düzeyde, kültürden kültüre değil bireyden bireye değişen bir ahlaki görecelik.)

On altıncı yüzyıl Fransız filozofu Michel Eyquem de Montaigne – *Lord Montaigne* – doğru yolun ahlaki görecelik olduğunu öne süren ilk  ağdaş filozoftu. “Yamyamlar  zerine” adlı makalesinde, düşmanların cesetlerini yemenin sözde “medeni” Avrupa’daki pek çok barbarca uygulamadan, özellikle de mahkumlara işkence edilmesinden daha kötü olmadığını ifade ediyordu.

Montaigne’in yalnızca farklı toplumlarda ahlakın nasıl işlediğini *tarif ettiğini* söyleyenler var, nasıl *işlemesi gerektiğini* değil. Ama diğerlerine göre Montaigne, insanın kendi toplumunun ahlaki kurallarının bir başka toplumunkinden daha üstün olduğuna inanmasının düpedüz kibir olduğunu söylüyordu.

Çağdaş Amerikan ahlak filozofu Martha Nussbaum ahlaki göreceliğin yalnızca yanlış değil, aynı zamanda kötü olduğunu düşünüyor. Aristo’dan yola çıkarak, yalnızca *tek bir* ahlaki ilkel dizisi olduğunu ve bunların da tüm kültürlerde geçerli evrensel insani duruma dayandığını  ne sürüyor, ortak insan korkuları, iştahları ve toprak ve barınak ihtiya ı gibi şeylere. Bundan yola çıkarsak, diyor, Aristocu erdem, adalet ve yüce gönüllülük erdemlerine ulaşırız. Görünüşe göre bazı kültürler Aristo felsefesini anlamıyor işte.

İlginç bir biçimde, usta *New Yorker* karikatüristi Matthew Diff e’nin bu karikatürü dergi tarafından tatsız bulunarak reddedilmiş.

Ahlaki göreceliğe inanan biri şöyle yanıt verebilirdi: “Siz tatsız diyorsunuz. Biz ise tüyler ürpertici ama komik.”

"Etik konularda danışmanlığımızı John yapıyor, ama dürüst olmak gerekirse ona pek güvenmiyorum!"

Kahretsin, Bu İyiydi!

Bu karikatürde Bradford Veley, A.J.Ayer'in etikle ilgili mantıksal pozitivizminin kavurucu bir eleştirisini yapıyor. Ama siz zaten bu bağlantıyı kurmuştunuz.

Filozoflar binyıllardır neyin iyi neyin kötü olduğunu, bir şeyin iyi veya kötü olduğunu neyin belirlediğini çözmeye çalışıyor. Filozof olduklarından, en yüksek düzeyde soyutlamayı hedeflemişler: hangi *temel* ilke gündelik yaşamda her tür bireysel ahlaki kararların çıkış noktası olabilir? Üstüne üstlük, bu temel ilkenin rasyonel – doğru ve kanıtlanabilir – olmasını istiyorlar.

Bu arada, çeşit çeşit etik sistemimiz ve temel ahlaki ilkemiz oldu, bunların bazılarını kavramak zor, bazıları faydalı ve hepsi ciddi. Ama hiçbiri doğruluk-ve-kanıtlanabilirlik testini geçti mi?

Teki bile geçemedi, saygın yirminci yüzyıl mantıksal pozitivist Sör Alfred Jules Ayer'e göre. Oxford'da bilindiği ismiyle Freddie, akıcı ve etkili "Dil, Gerçek ve Mantık" kitabında, ahlaki ilkelerin ve beyanların kişisel duygu ifadelerinden ibaret olduğunu öne sürüyordu. Yani, "Bebeklerin oyuncaklarını çalmak yanlış" demek yalnızca bir duygu ifadesi ve piyangoyu kazandığınızda "Oley!" demekten veya meyhaneden atılırken "Ah, kahretsin!" demekten farklı değil. Bu tür rasyonel olmayan "etik" "duygusalcılık" olarak bilinir oldu. Etik dendiğinde hiç

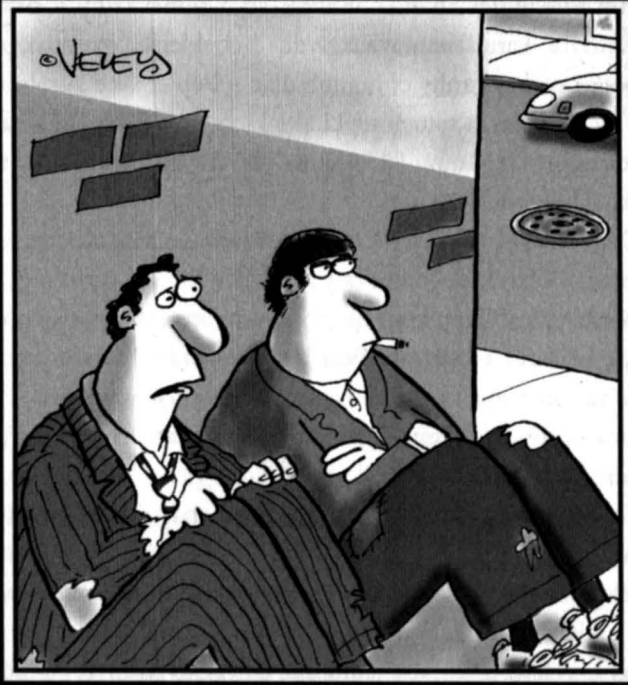
aklımıza gelen bir şey değil.

Ayer'in vurguladığı başlıca şey, ahlaki önermelerin, deneysel bilimin kullandığı analitik mantık veya tümevarımsal mantık kurallarıyla kanıtlanamayacağıydı. Bebeklerin oyuncaklarını çalmanın neden yanlış olduğuna dair sebepler öne sürebiliriz, ama bu sebeplerin temelindeki ahlaki varsayımları kanıtlamak imkansızdır. Üzgünüz. (“Üzgünüz” de bir başka kişisel duygu ifadesi. Üzgünüz.)

Çoğu kişiye göre Ayer'in analizi tamamen mantık dışı. İçten içe, nesnel olarak doğru veya yanlış diye bir şey olması gerektiğini *biliyoruz*. Gerçekten de, çoğumuz bunun için sağlam bir otoriteye işaret ediyoruz: Tanrı'nın ta kendisi; tablet yapıcısı Musa'ya On Emir'i o dikte etmiş. Ama Musa'nın sözde emir yazdırıcısının varlığını kanıtlamanın imkanı olmadığından Freddie buna da kanmıyor.

Veley'in karikatüründeki kurumsal etik danışmanı John mantıksal pozitivistin takipçisiymiş gibi görünüyor. Yönetim ekibinin duygusal değil rasyonel etik tavsiye aradığını ve John'un karar verirken *her zaman* yazı tura attığını varsayarsak, onun mantıksal pozitivist olduğunu da varsayabiliriz, çünkü bir yöntemin diğerinden daha iyi olduğunu rasyonel bir biçimde savunmanın yolunu göremiyor.

Bunun için bir etik danışmanına mı ihtiyacınız var?

*"Sorun şu ki Evrenden gelen derin bilgelik içeren
sezgisel dürtülerle, kendi dangalakça fikirlerim
arasındaki farkı anlayamıyorum!"*

İliklerimde Hissediyorum

Etik-uzmanından-dönme-karikatürist Bradford Veley yine bizimle, bu sefer “etik sezgicilik” eleştirisiyle.

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış Britanyalı filozof Henry Sidgwick bu ahlak teorisini destekleyen ilk filozoflar arasındaydı. Etik Sezgiciliğe göre temel ahlaki ilkeler düpedüz aşıkardır. Tabiri caizse yüzünüzün ortasındaki burun kadar açık seçik ve ortada. Başka ilkelerden çıkarsanmış değillerdir. Balık tezgahının arkasındaki adamın, size selam bile vermemiş olmasına rağmen sizi çekici bulduğunu sezdiğiniz gibi sezersiniz. Dahası, der Sidgwick, sezgileriniz aracılığıyla bildiğiniz bu ahlaki ilkeler tüm insanlar için bağlayıcıdır. Bir başka deyişle, etik sezgiciler ahlaki görecelikçilerle taban tabana zıt bir duruşa sahiptirler.

Burada Veley aşık soruyu soruyor: “Evrenden” sezdiğimizi düşündüğümüz ilkenin kendi çatlak fikirlerimizden biri olmadığı nereden bileceğiz? Bu, belki birkaç fırt da çekerek, çok uzun süredir sokaklarda oturuyormuş gibi görünen beyefendi için özellikle yerinde bir soru. Ama soru hepimiz için geçerli.

Sidgwick’in buna verecek birkaç yanıtı vardı. Diyordu ki, ahlaki bir ilkenin gerçekten aşık olduğuna şu koşullar altında güvenebiliriz: a) açık seçik ve belirginse; b) dikkatlice düşündükten sonra bu ilkeye varmışsak; c) diğer aşık görünen gerçeklerle tutarlıysa; ve d) çoğu insan inanıyorsa.

Tamam, ama o zaman ahlaki ilkeler konusundaki anlaşmazlıklar neden bu kadar yaygın? Aşıkarsalar ve sezgi sahibi herkes bu ilkelere varabiliyorsa, neden insanlar arasında bu kadar çok ahlaki tartışma çıkıyor?

Burada etik sezgicilerin sadağında pek çok ok var. Belki, ahlaki eylemler hakkındaymış gibi görünen bir anlaşmazlık aslında vakaya dair gerçekler hakkında bir anlaşmazlıktır. Çağdaş Britanyalı filozof Philip Stratton-Lake'in işaret ettiğ i gibi, bir ıstakozun kaynar suda acı  ektiğ i konusunda anlaşamıyor olabiliriz, ama yine de bilinçli olarak acı vermenin yanlış olduğ unu söyleyen ahlaki ilke konusunda hemfikirizdir.

Yine Stratton-Lake'in işaret ettiğ i gibi, ahlaki bir ilke hakkındaymış gibi görünen bir anlaşmazlık aslında, diğ er ahlaki ilkelerle çelişen bir ilkeye ne kadar ağırlık vermek gerektiğ i hakkında bir anlaşmazlık da çıkabilir.  rneğ in iki kişi ř u ilkeler konusunda hemfikirdir: 1) Kimsenin hırsızlık yapmasına izin verilmemeli, ve 2) Kimsenin açlıktan ölmesine izin verilmemeli. Ama bu iki ilkenin  eliştiğ i örnekler hayal etmek kolay – açlıktan ölmek üzere olan bir adamın yiyecek  aldığ ı bir durum. Aynı temel ilkelere inanan iki kişinin bu örnekte hangi ilkenin geçerli olması gerektiğ i konusunda anlaşmazlığ a d şt ğ ünü de kolaylıkla hayal edebiliriz.

Yine de, ahlaki sezgilerimizin aslında yalnızca kendi danga-lak a fikirlerimiz olmadığ ından *tamamen* emin olabileceğ imizi iddia etmek zor. Sidgwick bile sezgiciliğ i, benmerkezcilik – eylemlerimizin bize getirdiğ i mutluluğ a dayalı etik – ve faydacılık – eylemlerimizin onlardan etkilenen herkese getirdiğ i mutluluğ a dayalı etik – ile birlikte, üç ayaklı bir taburenin yalnızca bir bacağ ı olduğ unu düşünüyordu. “Etik Yöntemleri” adlı başyapıtında bu üç bacağ ı uzlaştırmaya çalıştı, ama onu eleştiren pek çok kişi yine de taburenin sallandığ ını düşünüyor.

Bir Tek Sevgi Mi Var?

Eros ve Ötesi

"Evet, Doreen, koşulsuz sevebileceğimden eminim."

Sevgi, Asla “Ben Kaçtım!” Demek Zorunda Kalmamaktır

Karşınızda yine kışkırtıcı karikatürist Leo Cullum; bu sefer dünyanın dönmesini sağladığı söylenen o ne idüğü belirsiz olguyu işliyor.

Sevgi meselesi – sözcüğün, olur olmaz kullanılan, sayısız anlamından başlayarak.

“Ben&Jerry’s marka ‘Chunky Monkey’ dondurma severim.”

“Cheri çocuklarını canından çok sever.”

“Bob bu seferki sevgilisini – hem de Lucy-Mae, inanır mısın – gerçekten seviyor.”

“Peder Daly Tanrı’yı çok sever.”

İlk Yunanlının kalbi küt küt atmaya başladığından beri Batılı filozoflar sevgi sözcüğünün muhtelif anlamlarını saptamaya çalışıyor. Eski Yunan dili insanların deneyimlediği muhtelif sevgi biçimlerini sekiz ayrı ve birbirinden farklı sözcükle ifade ediyordu: Aynı ismi taşıyan tanrıçadan ilhamla “Eros” (yalnızca bizim anladığımız şekliyle erotik aşkı değil, aynı zamanda sevenin sevilenin sahip olduğu bir şeyi istediği sevgi türünü de içeriyordu, örneğin çırağın usta zanaatkara duyduğu sevgi gibi); “Philia” ya da sevecen sevgi (“Philosophia” sözcüğü “bilgelik sevgisi” anla-

mına gelir); “*Storge*” ya da aile sevgisi, örneğin insanın çocuklarına ve ebeveynlerine duyduğu sevgi; “*Ludus*” ya da oyuncu sevgi (Cilveleşmeyi düşünün); “*Mania*” ya da takıntılı aşk (“*eros*” ile “*ludus*” arasındaki dengenin kaybedilmesi olarak düşünülüyordu; “*Pragma*” ya da kalıcı sevgi (kırk küsur yıldır evli bir çiftin sevgisi gibi); “*Philautia*” ya da kendi kendine duyulan sevgi; ve sevginin en yüksek biçimi, “*Agape*” ya da özgeci sevgi.

Sevgi üzerine fikir beyan eden ilk Yunanlılardan biri Mantinealı Diotima’ydı, Platon’un sevgi hakkındaki ünlü diyalogu *Sempozium*’da (Şölen) roloynayan bir yüksek rahibe. Sokrates’e göre, o gençken Diotima ona sevginin kökenini ve felsefesini, ve her tür sevginin İlahi olanı düşünmeyi amaçladığını öğretmişti. Elbette, burada, insanlar arasında bütün bu sevgi türleri var, di-yordu Diotima, ama onlar yalnızca tanrıların görkemini takdir etmemizi sağlamak için ipuçları ve irkilmeler.

Çağlar boyunca sevgi felsefede hararetli bir konu olarak kaldı ve Empedokles’ten Rousseau’ya, Aziz Augustinus’tan Halil Cibran’a kadar herkes lafa karıştı. Ama Leo Cullum’un komik karikatürünün gündeme getirdiği sevgi kavramı – “koşulsuz sevgi” – konusunda, tüm zamanların en büyük Hristiyan düşünürlerinden biri olan Søren Kierkegaard ve başyapıtı *Sevginin Yapıtları*’na dönmemiz gerekir.

Kierkegaard bu kitapta, komşunuzu kendiniz gibi sevmenizi söyleyen ilahi emrin anlamını inceler. İlk önce, İsa’nın “komşu” derken, yalnızca yan evde yaşayan insanlar değil, muhalif Semiriler de (ıyy!) dahil, her yerdeki herkesi kastettiğine işaret eder. Ama en önemlisi, “tercihe dayalı sevgi” ile “koşulsuz sevgi” arasında fark görür. Bizim genellikle deneyimlediğimiz bunların ilkidir. Tercihe dayalı sevgi coşkun olabilir, ama her zaman sınırlıdır, örneğin, “Bob’u tutkuyla seviyordum, ta ki banka he-

sabımı boşaltana kadar.” Kierkegaard’a göre tercihe dayalı sevgi iş görmez. *Gerçek* sevgi değildir.

Koşulsuz sevgi kavramı konusunda Kierkegaard herkesi sınırsız kucaklayan bir mutlakçıydı. “Kim daha güçlüdür?” diye yazar. “ ‘Beni sevmezsen senden nefret ederim,’ diyen mi, yoksa ‘Benden nefret etsen bile seni sevmeye devam ederim,’ diyen mi?”

Sanırım bu sorunun yanıtını biliyoruz.

Köpeğimiz de öyle, Tanrı’nın sevgisi üzerinde olsun.

"Söyleyeceğini unutma. Beş numaram geldi."

Seni Anlıyorum!

Sevgiye çok yakın bir duygu da duygudaşıktır. Ve Eric Lewis'in bu sersem (hatta bazılarına göre "ergen") karikatürü, duygudaşlığın ne kadar ileri gidebileceği sorusunu gündeme getiriyor.

Başlıca duygudaşlık filozofu, on dokuzuncu yüzyılın sonu, yirminci yüzyılın başında yaşamış Alman filozof Edmund Husserl'dir.

Husserl'a göre biz insanların dünya ve özellikle de diğer insanlar hakkında pek çok bilinçsiz inancı var. Bu inançlardan biri, benim gibi görünen ve davranan her varlığın, tıpkı benim gibi, benzersiz bir kişisel bakış açısına sahip olacağı. Yani, tıpkı benim gibi, o da dünyayı belli bir bakış açısıyla deneyimleyecek. Onun bakış açısı benimkinden çok farklı olabilir, ama ben bilinçsizce, onun bir bakış açısı olduğunu varsayıyorum. Mesela, bir taş hakkında böyle bir varsayımda bulunmuyoruz. Ya da bir robot hakkında. Bu aşık gelebilir, ama Husserl'ın anlatmaya çalıştığı şu: başka insanların bir bakış açısına sahip olması bize çok aşık geliyor, çünkü bu inanç o kadar temel bir inanç ki, inanç bile saymıyoruz. Nadiren farkına vardığımız otomatik bir varsayım. *Ama dünyayı anlamamız için temel oluşturuyor.*

Ayrıca, diyor Husserl, "kendimi bir başka insanın yerine koyarak" onun bakış açısını bir yere kadar anlayabileceğime, onun

bakış açısından bakarsam dünyayı bir yere kadar onun gördüğü gibi göreceğime inanıyorum.

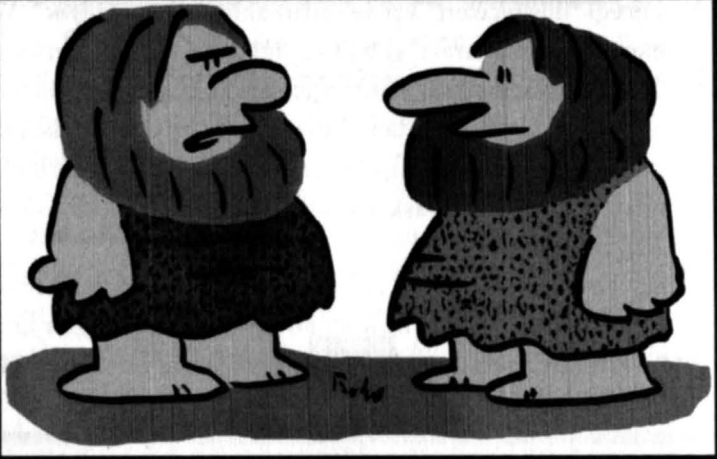
Sağduyu? Evet. Bir kez daha, Husserl'in anlatmaya çalıştığı da bu. Bu inançlar dünyayı deneyimlememiz açısından o kadar temel ki, onları sorgulayan herhangi bir filozof – *ki sorgulayan çıkmıştır* – yalnızca boşa nefes harcamış olur. Bir başka insanın bakış açısını “gerçekten ama gerçekten” anlayabilir miyiz? Onun bir bakış açısı olduğundan “nesnel bir biçimde emin” olabilir miyiz? Ya bilim olamayacağımızı “kanıtlarsa”? Husserl diyor ki, böyle bir şeyi “kanıtlayan” bilime inanmayız, çünkü bu inançlar doğruymuş gibi *yaşamak zorundayız*. Husserl bu inançlar ağına “yaşam-dünyası” (*Lebenswelt*) ve bir başkasının bakış açısına erişme sürecine de “içini hissetmek” ya da empati (*Einfühlung*) diyordu.

Yine de, bir başka insanın bakış açısının “içini hissetme” yeteneğimizin farklı düzeyleri var. Belli bir kültürü ve dili (“yuva-dünyamızı”) paylaştığımız insanlarla birlikteyken, onların davranışlarına çok belirli duygudaş tepkiler verebiliriz. Ama çok farklı bir kültürden gelenlerle birlikteyken, onların belli davranışlarının anlamının “içini hissetme” yeteneğimizden o kadar emin olamayız. Yine de, onların “evrensel” bakış açısını hissedebileceğimizi varsayarız, örneğin bir bedene sahip olmanın, bir yer işgal etmenin veya sebepselliğe inanmanın onlar için ne demek olduğunu anlayabileceğimizi.

Karikatürist Eric Lewis burada, belki bir gün çok önemli bir soru olduğu anlaşılabilecek bir konuyu gündeme getiriyor: Bir başka gezegenden gelmiş yabancı bir ziyaretçinin davranışlarının anlamının “içini” ne ölçüye dek “hissedebiliriz” – özellikle de 5 numarası geldiğinde hissettiklerini? Bay Lewis bu varlığın, bazı açılardan, Husserl'in “benim gibi davranma” kriterlerine

uyduğuna dair ipuçları yerleştirmiş sinsice. Bu varlık bir uzay gemisini uurabiliyor. İngilizce konuşuyor. Meslektaşının ifade edeceği “düşünceleri” var ve onları aklında “tutabiliyor”. Ve en önemlisi, “5 numarası” gelmiş ve ihtiyacını acilen gidermesi gerekiyor. İhtiyacını ifade etmek için sayılar kullanıyor – bizim kullandığımız sayılardan daha büyük olsa da. Üstüne üstlük, “beş numarasını” yapmak için başka bir yere gitmek zorunda olduğuna göre, bunun başkalarının yanında yapılan bir eylem olmadığını varsayabiliriz.

Bay Lewis’in açık seçik anlattığı felsefi fikir şu: uzaylının “beş numarasını” yapma ihtiyacının ne anlama geldiğini tam olarak hissedemesek de, yine de kendimizi onun yerine koyabiliriz.

" 'Duygudaşlık' mı?

- türün devamını kolaylaştıran bir şeymiş gibi
gelmedi bana!"

En Yufka Yürekliğin Hayatta Kalması?

Baloo'nun karikatüründeki öngörülü mağara adamları türlerinin devamı konusunda ilginç bir konuyu gündeme getiriyor.

İlk bakışta, insanların duygudaşlık yeteneği, “yaşadığı ortama en uygun olanın hayatta kalması” teorisine göre, türün devamını sağlayacak bir nitelikmiş gibi *görünmüyor*. Ya birinin acısını hissetmekle fazla meşgul olursam ve arkasına sakladığı taş baltayı fark edemezsem? Hayatta kalmamı sağlayacak bir nitelikmiş gibi gelmiyor gerçekten.

Ama göreceli olarak yeni bir alan olan Evrimsel Psikolojinin bulgularına göre, duygudaşlık gerçekten de türün hayatta kalmasını sağlayan bir özellik. Yavrumuza bakıp büyütme, üremesini sağlamak için bu nitelik yaşamsal öneme sahip. Aynı zamanda, işbirliği yapmak konusunda da işe yarıyor, örneğin, “Sen o kayayı kaldır, ben bunu kaldırayım. Vay canına, birlikte ilk mağara kapısını yaptık.” Bir başka deyişle, duygudaşlık bir tür aydınlanmış çıkar ilişkisi olabilir. Bir kazan/kazan durumu.

Ama Harvardlı ahlak filozofu ve deneysel psikolog Joshua Greene'e göre, duygudaşlığın da sınırları var. Bir noktada, sağlığınız için zararlı olabilir. Greene'e göre duygudaşlık ve işbirliği belli bir grubun içinde çok işe yarıyor – aile, kabile, briç kulübü, Hell's Angels motosiklet kulübü. Orada, görmesi gereken işi ve-

rimli bir şekilde görüyor. Ama rekabet durumunda duyguda lık i e yaram yor, örneğin aysız gecelerde dağın öte yanından gelip kafamıza vuran ve çocuklarımızı kaçıran kabile söz konusu olduğunda. Hayatta kalmak için, duyguda lık ile ihtiyat  birlikte kullanmak doğru.

 lgin  bir şekilde, evrimsel psikologlar aynı zamanda dindar toplumların hayatta kalma olasılıklarının dindar olmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna varmışlar. Tanrı bilir niye.

"Mutlu olduğum için şakımıyorum.
Şakıdığım için mutluyum."

Aşk Söylediğimiz Bir Şarkıdır Yalnızca

Altyazısı ünlü bir filozofa atfedilen bir karikatür görmek nardır. Ama burada *New Yorker* karikatüristi Edward Frascino, büyük Amerikalı filozof William James'in söylediğı iddia edilen bir cümle kullanmış.

İntihal gibi görünen bu alıntı için Frascino mazur görülebilir, çünkü cümlenin kendine has bir hayatı var, özellikle de “iyi hissedelim” teması etrafında çalışan pop psikologları ve James'in sözlerini “Takma kafana, mutlu ol” veya “Olumlu şeyleri vurgula” olarak alan New Age guruları arasında.

Ama James'in kastettiğı hiç öyle değil.

Öncelikle, James'in zamanında psikolojinin felsefe disiplininin yeni yeni ayrılmaya başladığını ve “Psikolojinin İlkeleri” adlı kitabının gerçekten çok felsefi bir kitap olduğunu belirtmemiz gerekir.

“Duygu Nedir?” başlıklı makalesinde, bedensel içgüdülerle duygular arasındaki sebep-sonuç ilişkisini incelemiştir. James'in verdiği ünlü örnekte, sıralama şu değil: “Ayı görüyorum, ondan korkuyorum, bu yüzden kaçıyorum.” Asıl sıralama şu: “Ayı görüyorum, içgüdüsel olarak ondan kaçıyorum ve bu fizyolojik tepki korku hissetmeme sebep oluyor.” Burada hissedilen duy-

gu, koşan bacaklarımızın, yükselen nabzımızın, adrenalin artışının bilincinde olmak.

Ağlamak ve hüzünlü hissetmek de benzer şekilde.

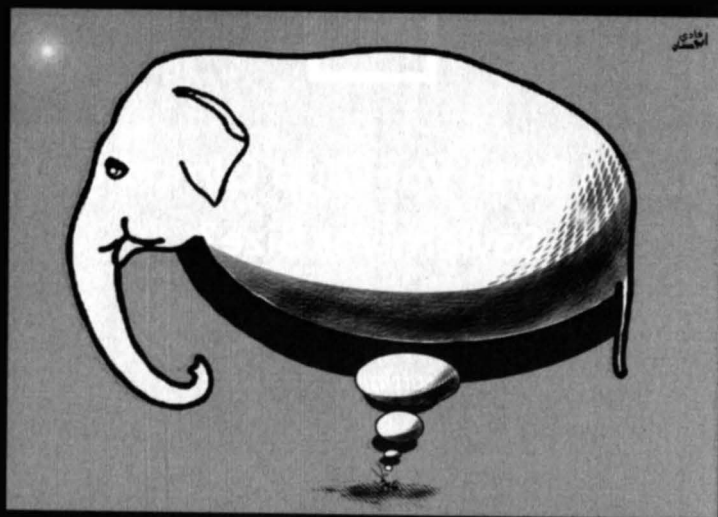
Fraschino'nun *içgüdü* eseri şakıyan ve bu yüzden mutlu hissedilen kuşu da öyle.

Anlaşılan, aşk gerçekten de söylediğimiz bir şarkıymış.

Neden Tanrı Var Olup Olmadığını Söylemiyor Bize?

Teizm, Kanıtlar ve Stratejiler

Büyük Düşünmek

Karıncaların büyük düşünemediğini kim söylemiş? Suriyeli karikatürist Fadi Abou Hassan değil. Hassan'ın küçük karıncası devasa bir fikir besliyor – aslında, fil boyutlarında. Ama ne kadar etkileyici olursa olsun, bir karıncanın besleyebildiği en büyük fikir bile yine de sınırlı. Karınca boyutlarındaki beyni sonsuzluk fikrini kavrayamıyor. Bu yüzden, diye ima ediyor Hassan, Aziz Anselm'in Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için öne sürdüğü "Ontolojik (Varlıkbilimsel) Savı" asla anlayamazdı. (Aslında, biz de tam olarak anlayamıyoruz, ama bunu daha sonra tartışacağız.)

Ama, Tanrı'nın varlığına dair sözde kanıtlara girmeden önce, muhtemelen sormalıyız: Kimin kanıtı ihtiyacı var ki? Tanrı (veya tanrılar) *vardır*, o kadar, değil mi?

Gerçekten de, tanrıların var olmayabileceği fikri binlerce yıl boyunca insanların aklına bile gelmedi. Batı dünyasında, kuşkuçular ancak MÖ beşinci yüzyılda, Yunanlı öğretmen Diagoras ateizm fikrini ortaya attığında belirdi. Hem de hiç tahmin edemezsiniz – Diagoras bir filozoftu, yani fitnecinin teki.

Başka Sokrates-öncesi ateistler onu takip etti. Bunların aralarında Prodikos da vardı. Prodikos epey tepeden bakan bir tavırla, tanrıların gerçek olduğuna inanmakta inat edenler için psikolojik bir açıklama öne sürdü. Ona göre ilkel insan, salt hay-

ranlık eseri, yeryüzünün meyvelerini ve var olu una katkıda bulunan hemen her şeyi ilahla tırmı tı.

Birkaç bin yıl sonra Avusturyalı psikolog ve yarı zamanlı filozof Sigmund Freud Prodikos'un psikolojik analizine "Bir Yanılsamanın Geleceği" başlıklı, yepyeni ufuklar açan bir makaleyle katkıda bulundu. Bu makalede Tanrı'ya "yerine gelen bir dilek" diyor; hayali bir gerçeklik aracılığıyla hararetili bir dileğin gerçekleşmesi. Din, diye yazıyor Freud, "insan türünün en eski, en g c l  ve en acil dileğinin" psikolojik olarak tatmin edilmesi- dir. Bu, Ebedi Yaşam dileğidir.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bir inancın psikolojik bir kökeni olduğunu göstermek, bu inancın yanlış olduğunu göstermez. Ne de olsa, Tanrı psikolojik bir mekanizmayla varlığını gösteriyor da olabilir. Kendi kendine şöyle söylüyor olabilir: "Musa'yı kendime inandırmanın tek yolu onu kandırıp, benim yanan bir çalının içine saklanmış olduğuma inandırmak. Hey, i e yarıyorsa neden olmasın?" Ya da, Tanrı'nın varlığına inanmanın psikolojik faydaları yalnızca bir ek avantaj olabilir. Örneğin sevginin varlığına inanmak gibi. İnsana iyi hissettirir.

Her durumda, ateistlerin gelişiyle birlikte, diğer filozoflar onların yanıldığını kanıtlama ve Tanrı'nın/tanrıların gerçekten var olduğunu gösterme çabasına girmi iler. Böylece "ontolojik sava" geri dönüyoruz.

Bu sav en ünlü haliyle on birinci yüzyılda, Canterburyli Aziz Anselm tarafından öne sürüldü.  zeti  u:

Öncelikle, Tanrı derken kastettiğimiz, hayal edilebilen en büyük varlık olması. Hayal edilebilen en büyük varlık olmayan hiçbir şey Tanrı olamaz. Bu, hayal edilebilen, sonsuzluktan daha büyük sayı olmadığını söylemek gibi bir şey.  ıkıp, "Yok ya? Gazilyon gazilyona ne dersin?" derseniz, bir umut, biri sizi kenara

çeker ve nazikçe şöyle söyler: “Sonsuzluğun gazilyon gazilyon-
dan daha küçük olduğunu düşünüyorsan ‘sonsuzluğun’ ne de-
mek olduğunu bilmiyorsun demektir.”

Böyle bir varlık gerçek dünyada olmasa bile, en azından zi-
hinlerimizde var olabilir. Hayal Edilebilen En Büyük Varlık fik-
rini hayal edebiliriz (ve o, bir filden bile çok daha büyük). Değil
uzun beyaz bir sakal veya yüksek topuklular, bu kavram için bir
yüz bile hayal edemiyor olabiliriz, ama Hayal Edilebilen En Bü-
yük Varlık fikrini kafamızda barındırabiliyoruz.

Yani, ya o yalnızca zihinlerimizde var, veya hem zihinleri-
mizde hem de gerçek dünyada var. Şimdiye dek seni takip edebi-
liyoruz, Aziz Anselm.

Ama sonra Aziz Anselm’in zorlu sıçrayışı geliyor, bu yüzden
paraşütlerinizi bağlayın: Aziz A diyor ki, o yalnızca zihinleri-
mizde var olsa, ondan daha büyük bir varlık – hem zihinleri-
mizde, *hem de* gerçek dünyada var olan bir varlık – hayal etmek
mümkün olurdu. Dolayısıyla, o hem zihinlerimizde, hem de ger-
çek dünyada var olmalı.

Hı? Burada şüpheli bir şeyler var. Anselm’in çağdaşı olan
keşiş Gaunilo, Aziz Anselm’in ontolojik savının kimsenin gör-
mediği kusursuz bir adanın varlığını da kanıtlayabileceğini, do-
layısıyla aslında hiçbir şeyi kanıtlamadığını söyleyerek paylamış
onu. Ontolojik savın Macy’s mağazasının düzenlediği Şükran
Günü geçit törenindeki fil balonu gibi söndüğünü hayal edebi-
liyoruz.

Ama durun bir dakika!

AKILLI TASARIM?

-BAK SEN ŞU
KENDİNİ BEĞENMİŞ
VELETLERE!

Koskoca Bir Analoji Çuvalı

Karikatürist Baloo'nun egoist ve savunmaya çekilmiş Tanrısının ferahlatıcı bir şeyler var. Gerçekten de onun suretinde yaratıldığımızı hissetmemizi sağlıyor. Ama böyle bir Tanrı Akıllı Tasarım kavramının tam olarak nesini beğenmiyor?

Tanrı'nın varlığına dair ikinci klasik "kanıt", "tasarımdan yola çıkan sav" olarak adlandırılıyor ve en ünlü versiyonu "analojiden (benzeşim) yola çıkan sav". Bu versiyon şöyle diyor:

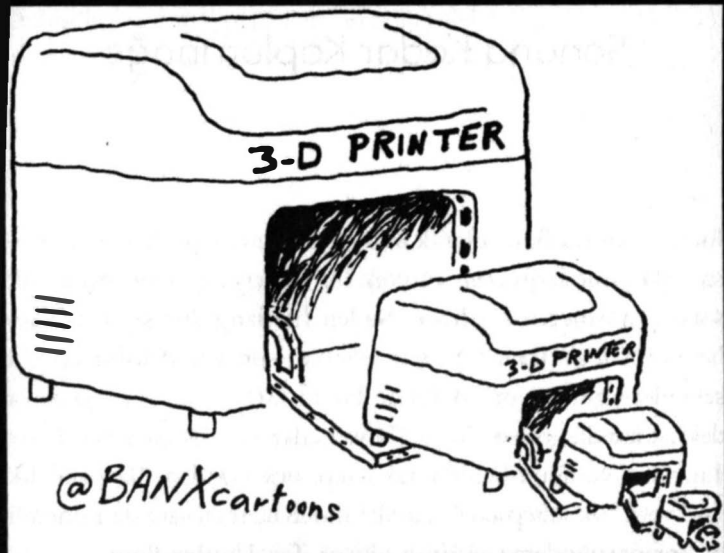
Sıradan nesnelere dair gündelik deneyimimizde, tasarlandığına dair pek çok veri sunan – örneğin Pokémon Go – bir şeye rastladığımızda, onu bir kişinin tasarladığı sonucuna varıyoruz. Ve anlaşılan, bu konuda son derece haklıyız; o kişinin adı Satoshi Tajiri. (Ama ona yardım eden bir sürü başka kişi de var.) Bu yüzden, benzer şekilde, tasarlandığına dair veriler sunan ve Pokémon Go'dan çok daha karmaşık olan evrenin de bir insandan daha akıllı, hatta Satoshi'den bile daha akıllı bir tasarımcısı olmalı.

Eh, o tasarımcının adı Tanrı! Analoji savının sonu.

Aziz Thomas Aquinas analoji savının bir versiyonunu pek beğeniyordu. Ama yüzyıllar sonra, Britanyalı ampirist David Hume, evrene benzetilebilecek hiçbir şey olamayacağını söyleyerek yanıt verdi. Evren Her Şeydir, bu yüzden, tanımlı gereği,

benzersizdir. Her Şeyin analojisini yaratamazsınız. Tanrı'nın varlığına dair ikinci "rasyonel" kanıt buraya kadar.

Bizce Baloo'nun Tanrı'sının bu savı kabul edilemez bulmasının sebebi, bu Tanrı'nın Şöyle diyecek olması: "Ne? Satoshi Tajiri'den çok daha akıllı bir tasarımcı olduğum için koltuklarımın kabarması mı gerekiyor Şimdi? Lütfen. Onu da ben yarattım, Tanrı aşkına!"

Sonuna Kadar Kaplumbağa

Burada, kısaca Banx olarak bilinen Britanyalı karikatürist, sonsuz 3D yazıcıların izini sürerek İlk Yazıcıya gidiyor. Ama kilit soruyu görmezden geliyor: Neden herhangi bir şeyin bir sebebi olmak zorunda? Neden sebepler sonsuza dek bir önceki sebeplere gidemiyor? Belki de bir ilk 3D yazıcı yok, sonsuza dek zamanda geriye giden 3D yazıcılar var. Dolayısıyla, Banx Tanrı'nın varlığını kanıtlamak üzere öne sürülen, “kozmolojik sav” veya “ilk sebep savı” olarak bilinen üçüncü sava dair önemli bir soruyu gündeme getirmiş oluyor. Teşekkürler, Banx.

Hem Platon, hem de Aristo “ilk sebep savının” farklı versiyonlarını sunmuş. Aziz Thomas ve Orta Çağ'da yaşamış pek çok Müslüman filozof da öyle. Oldukça basit bir sav, bu yüzden en sade haliyle takdirinize sunuyoruz:

- A) Var olan her şeyin bir sebebi var.
- B) Evren var.
- C) Dolayısıyla evrenin bir sebebi var – Ona Tanrı diyelim.

Bu sava karşı öne sürülen sav, yani bir ilk sebep olmayabileceği savı, bizim için kesinlikle kavranması zor bir fikir. Ama kozmolojik savın bir faydası yok gibi. Tanrı'nın var olması için

bir sebebe ihtiyacı yok diyebiliyorsak, neden evrenin de var olmak için bir sebebe ihtiyacı yok diyemiyoruz? 3D yazıcıların da yok. İşte böyle.

*"Belki de haklısın, belki kötü ruhları
koyalamıyor, ama belki de kovalıyor ve bu
günlerde kim riske girmek ister ki?"*

Bahislerinizi Oynayın, Lütfen

Burada, hünerli karikatürist Charles Barsotti, Blaise Pascal'ın Tanrı'nın varlığına dair  nl  "Bahsini" tam on ikiden vuruyor. Kanıtları boş ver diyor, hem karikatürdeki dansçı ve Pascal'ın kendisi; sonuçları tartmaya odaklan.

Tanrı'nın varlığını kanıtlamak, filozofların sandığından daha zor bir görev çıktı. Bu yüzden on yedinci yüzyılda yaşamış, harika bir matematikçi ve bilim insanı olan Fransız filozof Blaise Pascal soruna bambaşka bir açıdan yaklaştı. "Bahis" Tanrı'nın varlığını *kanıtlamıyor* – Pascal rasyonel bir kanıtın mümkün olmadığına inanıyordu. Tersine, o olası sonuçların değerini tartmaya dayalı bir yaşam *stratejisi* sunuyordu. Pascal'a göre Tanrı varmış gibi yaşamak en iyi yöntem, çünkü böyle bir yaşam muazzam avantajlı – Tanrı'nın cennetinde ebedi yaşam gibi bir avantaj – ve kaybedecek çok az şey var. Diğer yandan, Tanrı *yokmuş* gibi yaşayan biri için kaybedecek çok şey var – Tanrı'nın cennetinde ebedi yaşam gibi. Çünkü inançsızlar Cennetin Kapılarından içeri sokulmuyor. Kapıyı koruyan Aziz Petrus'un standartları var, ne de olsa.

Hesabı kendiniz yapın, diyor Pascal. Tanrı varmış gibi yaşarsanız ve yoksa, ne kaybedersiniz? İbadethanede geçen, birkaç saat? Bir avuç yanıtlanmamış dua? Aman ne önemli. Ama Tanrı

varmış gibi yaşarsanız ve gerçekten de varsa, muazzam kazanılı çıkarırsınız. Tersine, Tanrı yokmuş gibi yaşarsanız ve var olduğu ortaya çıkarırsa, ayvayı yediniz. Sonsuza dek.

Ama dur bir dakika, diye itiraz ettibazıları. Tanrı varmış gibi yaşarsanız ve yoksa, büyük bir şey kaybetmiş olmaz mısınız: gerçekten havalı bazı günahlar işleme fırsatı gibi?

Olası günahkar şerhine Pascal'ın bir yanıtı vardı. Birinci sınıf bir matematikçi olarak, bir başka matematikçi olan Pierre de Fermat'la birlikte muhtelif bahis problemlerine dair olasılık teorileri geliştirmişti. Profesör Pascal karmaşık olasılık hesapları konusunda çok iyiydi. Bu yüzden onu şu şekilde mantık yrtren hayal ediyoruz:

“Hmm, Tanrı varmış gibi yaşarsam ve olmadığı ortaya çıkarırsa, bir takım havalı günahlar işleme fırsatını kaıracadıım kesinlikle. Elbette, bu yalnızca sonlu yaşam için geçerli, ama, eğer bu sonlu yaşam yaşayadıımız tek yaşamsa, o zaman, bir açıdan, sonsuz olduğu da sylenabilir. Diğer yandan, günah işlemek uzun vadede o kadar da eğlenceli olmayabilir. Bakalım: cinayet – genellikle canı için kötü bitiyor; zina – bu daha zor bir karar, ama artlarına ve eksilerine baktığın zaman, muhtemelen safi eğlence değil, özellikle de yakalanma olasılığını hesaba kattığında; komşumun hizmetçisini, uşadıını veya sahip olduğu herhangi bir şeyi kıskanma dersin – ok fazla dezavantajı yok, ama gerçekten, komşumun hizmetçisi ev işleri konusunda ne kadar harika olabilir ki? Pencereleri siliyor mu mesela? Sonuç olarak, her şey hesaba katıldığında, ebedi yaşamı kaybetme riskini günah işleme keyfi gibi göreceli olarak önemsiz bir kayıpla karşılaştırırsan, bence yine de Tanrı varmış gibi yaşama tercihi ağır basıyor.”

Ölümünden sonra yayınlanan “Penses (Düşünceler)” başlıklı tezinde, Pascal'ın Bahsi Tanrı'ya İman meselesine yepyeni

bir bakış sundu. Buna, sinemaya mı gitmeli yoksa evde kalıp televizyon mu izlemeli gibi bir kararın artılarını ve eksilerini hesaplamış gibi, *pragmatik* bir problem olarak yaklaşan ilk kişi oydu. Daha da önemlisi, buna bir *gönüllülük* meselesi gibi yaklaşan ilk kişiydi; Tanrı'ya inanıp inanmayacağına *karar* veren, bireyin kendisi. Bu, örneğin, kişinin Tanrı'nın kendini göstermesini beklemek zorunda olmaması anlamına geliyor. Yap gitsin: İnan!

Her Şeyi Sana Bırakıyorum

Aaron Bacall'ın eğlenceli karikatüründeki Noel Baba ne peşinde? Gerçekten de kendi varlığına dair kanıt arıyor olabilir mi? Bu, bazı oldukça mantıksız şeylere inanmayı gerektirebilir. Var olduğuna – yani gerçekten Noel Baba olduğuna – inanmak için, başka şeylerin yanı sıra, Noel Anne ve bir takım elflerle birlikte Kuzey Kutbunda yaşadığına ve hayattaki en büyük amacının Noel Arifesinde, dünyanın dört bir köşesindeki küçük iyi çocuklara armağanlar dağıtmak ve yaramaz çocukları görmezden gelmek olduğuna inanması gerekiyor. Birkaç elfin ve uçan rengeyiklerinin çektiği bir kızıktan başka hiçbir şeyi olmadan tek bir gecede tüm dünyada işini gerçek zamanlı olarak tamamlayabileceği fikrini kabullenmesi gerekiyor. Şaşkın görünmesi doğal. Böyle bir kanıt bulamayacak.

Noel Baba'nın fark etmediği şu: muhtemelen Barnes & Noble kitapçısının yerel şubesinde, kişisel gelişim kitapları rafında bulduğu bu kitap, var olup olmadığınız hakkında değil. Bir birey olarak kendinize güven duyup duymadığınız hakkında. Ve böyle bir özgüveni kanıtlarda bulamazsınız. Gözünüzü karartıp, kendinizi tutkuyla adamanız gerek.

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış Danimarkalı din düşünürü Søren Kierkegaard'ın Tanrı'ya inanç hakkında nasıl düşündü-

  m ze getirdiği devrimci değişim bu. Kierkegaard'a göre hem felsefe, hem de teoloji Tanrı bilgisini nesnel bir soruymuŐ gibi ele alma hatasını yaptı.  ağlar boyunca filozoflar için en temel mesele, "Tanrı var mı?" olmuştur. Bu soruyu, lehte veya aleyhte, yanıtlamaya çalışmanın olağan yöntemi rasyonel kanıtlar kullanılmaktı. Ama Tanrı'ya iman, diyor Kierkegaard,  yle değildir. İnanç  zneldir. Mantıklı düşünce değil tutku esastır.

Der ki, dini gerçekleri *anlamayız*; onları benimseriz, kabulleniriz, onlara kucak açarız. Onu bildiğimiz Şeyler haznesine eklemeyiz. Tersine: *o bizi dönüŐtürür*. Ve bu dönüŐüme tutkuyla kucak a mamız, dini ifadelerin nesnel "doğruluğu" hakkındaki kuŐkularımızı alt edecek kadar güçlü olduğunda, işte o zaman iman sahibi oluruz. Bu aşkın mantıkta varoluşsal açıdan mantıklı bir Şeyler var.

O zaman gerçek soru "Tanrı var mı?" sorusu değil. Gerçek soru Şu: " 'Ebedi' olanı benimseme' konusundaki tutkunuz, nesnel mantığı bir kenara koymanızı ve Tanrı'nın varlığını gözü kapalı kabullenmenizi sağlayacak kadar güçlü m ?" Kendi i inize dönüp Yaşam ve ölüm gizemiyle, her Şeyin görünürdeki anlamsızlığıyla y zleŐebilecek misiniz – o esrarengiz sırla g reŐebilecek misiniz – ve *ondan sonra* gözünüzü karartıp, herhangi bir mantığa dayalı olmayan imana kendinizi bırakabilecek misiniz?

Tamamen size bağlı, kardeŐlerim. Sen de dahil, Noel Baba.

Felsefe Melsefe
Kimin İhtiyacı Var Ki?

Meta-Felsefe

GODFRED

"Millet, abuk gelin! Thog karikatür
sahnesini icat etti!"

Meta Felsefe Ne Menem Bir Şey?

Britanyalı karikatürist Clive Goddard'ın burada yarattığı şey bir meta-karikatür – karikatür hakkında bir karikatür. Klasik karikatür sahnesini, yani tekerleği icat eden ilkel adam sahnesini almış ve bu klasik bir karikatür sahnesiymiş gibi yorumlamış. (Bu arada, minik bir adada mahsur kalmış bir adam, bir psikiyatrist ve divanındaki hastası ve her daim popüler, Cennetin Kapılarında dikilen Aziz Petrus gibi karikatür sahneleri de var.)

“Meta” sözcüğü eski Yunancadan geliyor ve “ardında” veya “yukarıda” anlamına geliyor, ve bir sözcüğün önüne konduğunda genellikle “kendisi veya kendi kategorisi hakkında” anlamına geliyor. Örneğin “meta-analiz”, “temel analizden daha yüksek bir soyutlama düzeyinde yapılan analiz” olarak tanımlanıyor. “Meta-kurgu” ise “kurgunun kendi yaratıcılığı ve araçlarıyla ilgili, kendi kendine atıfta bulunan edebiyat”.

Dışlanmış hissetmemek için, felsefenin de kendi *meta*'sı var: meta-felsefe, felsefe felsefesi. İnsanın başı dönüyor. Benzer bir baş dönmesini sanrılara yol açan maddeler denemiş okuyucular da yaşamış olabilir: kendinizi kendinize bakarken bulursunuz ve baktığınız kendiniz de kendine bakmak hakkında bir sanrı yaşıyor olur.

Meta-felsefe temelde, felsefenin ne hakkında olduğu araştırmasıdır, bazen felsefenin *ne olması gerektiği* ve neden bunu  nemsememiz gerektiği alanına da taşar. Ama, elbette, filozoflar ve meta-filozoflar bunun geçerli bir araştırma alanı olup olmadığı hakkında tartışmaktan hoşlanırlar – ve buna da meta-meta-felsefe adını verirler.

Meta-felsefe hakkındaki nihai sözü metafizikçi Martin Heidegger söylemiş. “Felsefe Nedir?” başlıklı makalesinde şöyle yazmış: “‘*Felsefe nedir?*’ diye sormak demek felsefe *hakkında* konuşmak demektir. Bu şekilde sorarak, felsefenin üzerinde ve dolayısıyla dışında bir duruş takındığımız açık. [şimdiye dek açık.] Ama sorumuzun amacı felsefeye girmek, orada oylanmak, bu tavırla hareket etmek, yani, ‘felsefe yapmak’. Dolayısıyla tartışmamızın d nd ğ yol yalnızca açık seçik bir yöne sahip olmakla kalmamalı, aynı zamanda bu yol bize, bizi felsefenin dışında ve etrafında değil içinde dolaştıracadıını garantilemeli.”

Anladınız, değil mi? Sihirli mantarlardan bir ısırık daha almak işe yarayabilir.

ÖĞRENİM KREDİSİ TEFECİSİ

Belki de Bilgisayar Mühendisliği Bölümüne Girmeliydim

Danny Shanahan'ın dokunaklı karikatürünün gösterdiği gibi, *Neden Felsefe?* sorusunun daha pratik bir boyutu da var.

Çıktığı gün bu karikatür felsefe öğrencileri ve mezunları arasında virüs gibi yayıldı ve aşağıdaki komik bilmeceye katıldı:

“Bir felsefe mezununun sorduğu ilk soru nedir?”

Yanıt: “Büyük menü olsun mu, hanımefendi?”

Hiç kuşku yok: Kant'ın Koşulsuz Buyruk'unu veya Russell ile Whitehead'in *Principia Mathematica*'sını derinlemesine anlamak insanı iyi para kazandıran bir işe hazırlamıyor. Aslında, hiçbir işe hazırlamıyor. Başka akli bir karış havada felsefe öğrencilerine Koşulsuz Buyruk ve *Principia Mathematica* öğretmek dışında.

O zaman neden yapıyoruz diye sorabilirsiniz.

Çağlar boyunca filozoflar, genellikle pek bir faydası bulunmayan bu alanda çalışmanın değeri hakkında fikir beyan etmişlerdir. Ve en sevdiğimiz yanıtlar bilge Yunanlı Sokrates'ten ve daha çağdaş, yüce gönüllü Britanyalı Bertrand Russell'dan gelmiş.

Amansız felsefi sorularıyla Atina'nın gençlerini yozlaştırma suçuyla yargılanırken Sokrates felsefe çalışmak için şu baş döndürücü gerekçeyi vermiş: çünkü "İncelenmeyen bir hayat, yaşamaya değer."

Elbette, bu laf yargıçları hiç etkilememiş ve onu ölüme mahkum etmişler, Shanahan'ın karikatüründeki zavallıyı da bekliyor olabilecek bir son.

Russell'ın "Felsefenin Değeri" başlıklı makalesindeki veciz düşünce daha mutluluk verici: "Felsefenin kafa yorduğu, evrenin büyüklüğü meselesi sayesinde zihin de yücelir."

Sen ne dersen o, Berty. Hatta ve hatta felsefe, karikatürleri daha fazla takdir etmemizi de sağlıyor.

Kısa Biyografiler

Canterburyli Anselm

Aziz Anselm (1033-1109) bugün daha çok ontolojik (varlıkbilimsel) savıyla tanınıyor. Ondan sonra gelen düşünürler bu savı ikna edici bulmuyordu. Diğer yandan, kendi varlığı su götürmezdi, ve zengin ve olaylı bir hayat sürdü. Anselm İtalya'da doğdu ve on beş yaşındayken manastıra girmek istedi. Babası buna karşı çıktı ve bu yüzden Anselm takip eden on iki yıl boyunca seküler bir yaşam yaşadı, ama sonunda keşiş oldu. Önderlik nitelikleri hemen kendini gösterdi ve üç sene içinde baş keşiş seçildi ve kurduğu okul kısa sürede teoloji öğreniminin merkezine dönüştü.

1093 yılında, kendi isteği hilafına, Canterbury Başpiskoposu seçildi. Rahip sınıfı ve keşişler için önerdiği reformlar hakkında ilk önce Kral William Rufus'la, sonra Kral I.Henry'yle mücadele etti ve dönem dönem İngiltere'den sürüldü, veya kendi kendini sürgüne mahkum etti.

Hayatının sonuna doğru uygulatmayı başardığı sosyal reformlardan biri insanların satışını engellemekti. Doğru karar.

Thomas Aquinas

Aziz Thomas Aquinas (1224 civarı – 1274) Napoli yakınlarında doğru. Babası Aquino Kontu Landulf, annesi Theodora'ydı. Annesiyle babası genç Thomas için en baştan itibaren dini bir meslek

düşünmüştü, ama ne yazık ki onun seçeceği meslek hiç akıllarına gelmemişti: yeni evangelizm tarikatı; Dominikenler; ya da Vaizler Tarikatı. Ah, gençliğin çılgınlığı! Ebeveynleri onun bu inanılmaz ergenlik isyanına o kadar kızdı ki ağabeylerini peşinden yollayıp onu aile şatosuna geri getirttiler ve ev hapsine mahkum ettiler. Sonra, hikayeye göre, odasına bir fahişe yolladılar ki Thomas aklını başına devşirsin ve çocukken yaşadığı Benedikten manastırına geri dönerek, zamanı geldiğinde Monte Cassino baş keşişi olsun ve böylece ailesinin prestijine prestij katsın. Hangi aile yapmazdı ki bunu?

Ama Thomas ayak diredi, sonunda Theodora pes etti ve Thomas zamanla Aristo, Augustinus, Müslüman filozof İbn Rüşd ve Yahudi filozof Maimonides'in eserlerini keşfetti, onların düşüncelerini kendi Hristiyanlık anlayışıyla sentezledi ve *Summa Theologiae* gibi devasa teolojik eserler yazdı. Ölümünden sonra Kilise Alimi adı verilen seçkin statüye getirildi. Teolojisi Roma Katolik Kilisesi'nde hâlâ oldukça etkilidir.

Aristo

Aristo (MÖ 384-322) doğumundan itibaren evrensel *telos*'a (amaç) inanmaya yazgılıydı. Adı Yunancada "en iyi amaç" anlamına gelir. Bundan daha teleolojik olamazsınız.

Atina'nın Altın Çağı'nın diğer büyük filozofları gibi, Aristo da bir hezarfendi¹: yani çalışmaları siyaset biliminden matematiğe kadar her şeyi kapsıyordu.

Aristo yirmi seneden uzun süre Platon'un Akademi'sinde ders gördü ve kayda geçmiş tek müfredat dışı etkinliği jimnastikti. Daha sonrakralların özel hocası oldu. Bunların arasında en ünlüsü Büyük İskender'dir. Sonra Atina'ya dönerek kendi akademisi Lyceum'u açtı. Platon'un Akademi'si ile Aristo'nun Lyceum'unun her sene aralarında futbol maçı yapıp yapmadığını bilmiyoruz.

1. Bin-fen. Pek çok farklı disiplinde bilgi sahibi kişi. çn.

Hippolu Augustinus

.....

Aziz Augustinus (354-430) Kuzey Afrika'da, şimdi Cezayir olan yerde doğru. O ve ailesi etnik olarak Berberdi, ama çok kozmopolit ve Romalılaşmış bir aileydi. Mutfak masasının etrafında Latince konuşuyorlardı. *Fieri velit iaculis*. “Şekeri uzatır mısın?”

Ergenliğinde hormonları olağan ölçüde aşırı çalıştı. “Bana iffet ve itidal bahşet, ama henüz değil,” diye dua etmekle ünlüdür. Daha sonra, cinsel birleşmenin şerrinden kaçınmanın tek yolunun evlenmekten tamamen kaçınmak olduğunu yazmış. İlginç bir şekilde, bazıları durumun aslında tam tersi olduğunu iddia eder.

Augustinus'un teolojisi ve felsefesi yüzyıllar içinde olağanüstü etkili olmuştur. Öznel-olarak-zaman görüşü Kant'ın benzer fikrinin öncelidir ve Paul Tillich gibi çağdaş dinbilimciler onun, Tanrı'nın zamanın ötesinde, “ebedi şimdide” olduğu fikrini benimsemiştir. Yabancılaşma psikolojisine yaklaşımı Husserl ile Heidegger'i etkilemiştir.

Son olarak, Augustinus'un ilk günah fikri 529 tarihli İkinci Orange Konsili'nde onaylanmıştır ve bugün resmi Katolik öğretisinin bir parçasıdır. Protestan “Hristiyan Realisti” dinbilimci Reinhold Niebuhr London Times'da çıkan “İlk günah doktrini deneysel olarak kanıtlanabilir olan tek Hristiyan doktrinidir” esprisi ile pek çok kişiyi güldürmüştür.

A.J.Ayer

.....

Sör Alfred Jules Ayer (namı diğer “A.J.” ve “Freddie”) “Dil, Gerçek ve Mantık” başlıklı başyapıtını yirmi altı yaşında yayınlamıştır. Bu eser onu bir anda Britanya felsefe sahnesinin kötü çocuğuna dönüştürmüştür. Ayer 1910'da doğmuş, 1989'da ölmüştür. Dört kez evlenmiştir ve bunların ikisi aynı kadınlardır. Anlaşılan ilk seferinde basit bir mantık hatası yapmış.

Roland Barthes

Fransız edebiyat eleştirmeni ve filozof Roland Barthes'ın (1915-1980) dil üzerine çalışmaları avangart teorik yapısalcılık ve post-yapısalcılık ekollerini çok etkiledi. ("Yapısalcılık" ve "post-yapısalcılık" terimlerinin anlamı konusunda size daha sonra dönelim. Çok daha sonra.) Avrupa'nın dört bir köşesine, Mısır'a, Japonya'ya ve ABD'ye giderek öğretmenlik yaptı ve pek çok eser verdi. 1980'de Paris sokaklarında eve yürürken bir çamaşırcı kamyonu çarptı ve bir ay sonra öldü. [Bkz. Absürdizm]

Simone de Beauvoir

Simone Lucie Ernestine Marie Bertrand de Beauvoir (1908-1986) hem kurmaca, hem de kurmaca dışı pek çok eser verdi. Bugün halk entelektüeli dediğimiz türden biriydi. O ve Sartre onlarca yıl süren bir açık ilişki sürdürdüler. Zaman zaman de Beauvoir muhtelif erkekler ve kadınlarla ilişki yaşıyordu. Feminist olmasına rağmen, bir cinsel stereotipin cisimleşmiş haliydi: sevgilisinin nasıl görüldüğüne çoğu erkekten bile daha az dikkat ediyordu. Sartre yakışıklı bir adam değildi.

De Beauvoir 1943'te 17 yaşındaki öğrencisini baştan çıkarmakla suçlandı ve sonuç olarak öğretmenlik lisansını kaybetti. Varoluşsal adanmışlığını takdir etmemiz gerek, sanırız: o ve Sartre Fransa'daki rıza yaşı kanununun iptal edilmesi için mücadele etti.

"İkinci Cins" adlı kitabının yayınlanmasını takip eden senelerde hem yazdıkları, hem de özgür yaşam tarzı koskoca bir feminist nesline ilham verdi.

Samuel Beckett

İrlandalı şair, romancı ve oyun yazarı Samuel Beckett (1906-1989) yetişkin hayatının büyük kısmını Paris'te yaşadı ve hem İngilizce, hem Fransızca eserler verdi. Eserleri, her şeydeki anlamsızlıkta komiklik bulma yeteneğini gösteriyordu. Absürt Tiyatro'nun kurucularından biri sayılır. 1969'da Nobel Edebiyat Ödülü kazandığında, İsveç Akademisi eserlerinde, "Çağdaş insanın çaresizliğinin yüceltilmesini" ilan etti. Bazı okuyucuları o "yüceltilme" kısmını görme konusunda sorun yaşıyor.

Jeremy Bentham

Britanyalı filozof ve sosyal reformcu Jeremy Bentham (1748-1832), insanlar daha iyi eğitilmiş ve daha aydın oldukça, uzun vadede neyin çıkarlarına olacağını bileceklerine ve evrensel mutluluk için çalışacaklarına inanıyordu. Tamam, dediği gibi olmadı, ama yine de ilginç bir filozoftu. John Stuart Mill'in ve daha yakınlarda, Peter Singer'in eserleri üzerinde büyük etkisi oldu

George Berkeley

John Locke ve David Hume ile birlikte Britanyalı Ampirist sacayağının üçüncü bacağı olan olan İrlandalı Anglikan piskopos George Berkeley (1685-1753) Özdeksizcilik¹ adı verilen radikal fikri savunuyordu. "Aslında orada hiçbir şey yok" diyen felsefesi çok eleştirildi, ama en büyük eleştirmeni çağdaşı Dr. Samuel Johnson'dı. Johnson bir kilisenin önündeki büyük bir taşı tekmeledi ve, "Bunu inkar ediyorum!" diye ilan etti. (Johnson'un anlamadığı açıkltı: Hem taş, hem

1. Evrenin temelini ve genellikle gerçekliğin özünün cisimsel olmadığını öne süren öğretisi.

de onunla çarpışan ayağı pekala “duyusal veriden” ibaret olabilir.)

Berkeley özel hayatında da biraz ılgındı. Bir noktada, terebentinin her derde deva olduğunu ilan etti. Şöyle yazmış: “Kan kirliliğinin, bağırsak ve akciğer ülserlerinin, verem öksürüklerinin, zatülcenbin, yılançığın, astımın, hazımsızlığın, kaşektik ve isterik vakaların [delilik], hipertiroid, ödem ve her tür iltihabın aresidir.”

Berkeley’nin felsefesi gibi, terebentin de ancak alıştığınızda zevk alabileceğiniz bir şey.

Judith Butler

Profesör Butler (1956-) siyaset ve ahlak felsefesinin yeni bir dalı olan Cinsiyet Teorisinin cinsiyet ayrımı gözetmeyen hükümdarıdır. “Edimsel Eylemler ve Cinsiyet Oluşumu”, “Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi ve “Cinsiyeti Yok Etmek” başlıklı popüler eserleri Üçüncü Dalga Feminizmin ve Eşcinsellik Teorisinin başlıca metinleri sayılır. Bütün bu kitaplarda Butler cinsiyet kimliğinin sabit değil akışkan olduğunu savunur.

Albert Camus

Fransa yönetimi altındaki Cezayir’de doğan Albert Camus (1913-1960) ünlü bir Fransız yazarı ve entelektüeli oldu. “Yabancı” ve “Veba” adlı absürdist romanları ve “Sisifos Miti” başlıklı absürdist felsefi tezi ile tanınıyor.

Sartre gibi Camus de Komünistti, ama 1937’de Troçkist ilan edilerek partiden atıldı. Bunun ardından Camus Fransız anarşist hareketine katıldı ve savaş sırasında Fransız Direnişi’nde görev yaptı. Amerikalıların Hiroşima’ya attığı bombayı kınayan ilk önemli Fransız entelektüeliydi.

1957’de, 44 yaşında, Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazandı.

Ölmek için en saçma yolun araba kazası geçirmek olduğunu söylemiş. 1960'da, Provence'taki tatilinden Paris'e dönerken, yayıncısının sürdüğü spor arabada öldü. Karşılaştığımız çoğu kişi gibi Camus'nün yayıncısının da bir abstürdist olduğu açık.

Jacques Derrida

.....

Cezayir'de doğmuş Fransız filozof Jacques Derrida Fransız entelektüellerin sevgilisi oldu. Ama İngilizce konuşan pek çok okuruna Derrida'nın felsefesi anlaşılmaz gelir. Derrida'nın onlara verdiği yanıt şu olmuş: “Neden filozofun kolay olması bekleniyor da, ondan daha anlaşılmaz olan bilim insanından aynısı beklenmiyor?” Bize savunmaya çekilmiş gibi geldi, ama belki yanlış yorumlamışızdır.

René Descartes

.....

Büyük Fransız filozofu ve matematikçisi René Descartes (1596-1650) çağdaş felsefenin babası ve analitik geometrinin mucidi olarak görülür. Bu karışıma bir de hukuk diploması olmasını ve “Müzik Derlemesi” adlı bir kitap yazmasını ekleyin.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında yaşamış filozoflar Henry Sidgwick ve William James gibi, Descartes da zamanının ezoterik bilgisi üzerine çalıştı ve mistik Katolik hareketi Gül-Haçlılara özel ilgi duydu. Ama sonunda onların sihre ve gizeme dayalı inançlarını reddetti ve dünyayı bilimsel olarak incelemeyi seçti.

Zamanında bazıları onu imanlı bir Katolik sayıyordu; diğerlerine göre ise ateistti. Ölümünden sonra Katolik kilisesi onun eserlerini Yasak Kitaplar Fihristine ekledi. Pek çok dini son söz ona ithaf edilmiştir, ama uşağının belirttiği gibi tek kelime etmeden ölmüş olması daha mümkün görünüyor. Büyük bir şüpheciden de böyle bir ölüm bekleriz.

Mantinealı Diotima

Tamamen farklı bir isim veya isimler kullanmış, hatta belki de yalnızca birinin (Platon'un) hayalinde var olmuş olabilecek biri hakkında yazmak belli epistemolojik sorular uyandırıyor. Dış Perisi'nin biyografisini yazan kişi de benzer sorunlar yaşadı.

Ama *eğer* yaşamışsa ve *eğer* adı Diotima ise, ve *eğer* gerçekten de Sokrates küçükken (MÖ beşinci yüzyılda) onunla görüşmüşse ve *eğer* Józef Simmler'in on dokuzuncu yüzyılda çizdiği portresinde olduğu kadar güzelse, o zaman, vay canına! Platonik Aşkın Anası o demektir.

Epikür

Epikür (MÖ 341-270) adına yaraşır bir biçimde, Epikürcü bir yaşam sürdü. (Hayır, Epikürcülüğün *haute cuisine* ile bir ilgisi yoktu; o yalnızca terimin yozlaşmış hali.) Atina'nın dış mahallelerindeki bir tepede, "Bahçe" adını verdiği bir yerde yaşıyordu. Herkes orada takılıp felsefe konuşabiliyor, ekmek yiyip su içebiliyordu. Gerekliği gibi takdir edilirse bunların tadı da *haute cuisine* gibiymiş anlaşılan.

Philippa Foot

Britanyalı filozof Philippa Foot'un (1920-2010) Amerika'yla sıradışı bir bağı vardı: Başkan Grover Cleveland'in torunuydu. Foot Birinci Dünya Savaşı sırasında Oxford'da eğitim gören parlak ve zeki kadın filozoflardan biriydi. Bu gruba G.E.M. (Elizabeth) Anscombe, Mary Warnock ve Iris Murdoch da dahildi.

Tramvay problemine ek olarak, A.J.Ayer'in (Ayer ahlaki savların, tıpkı küt bir nesneyle vurulduğunda "Of" demeniz gibi duygu ifadelerinden ibaret olduğunu savunuyordu) ve R.M.Hare'in (Hare

ahlaki savların “Şunu yap, bunu yapma” gibi buyruklardan ibaret olduğunu düşünüyordu) etik özneliliğine karşı çıkması ile tanınıyordu. Foot Aristo’nun erdem etiğini canlandırdı. Ahlaki sınırların *insan türünün gelişiminin* gerekli bir parçası olduğunu ileri sürdü.

Foot sosyalistti ve Britanya İşçi Partisi üyesiydi. Hiroshima ile Nagasaki’ye atom bombası atma kararı sebebiyle Oxford’un Harry Truman’a fahri doktora vermesinin aleyhine oy kullandı.

Michel Foucault

Fransız filozof ve sosyal teorisyen Michel Foucault (1926-1984) ABD’de en çok “Delilik ve Uygarlık” kitabıyla tanınır. Bu kitapta Foucault Avrupa toplumunun delilik anlayışının tarihini ve her dönemde güç sahipleri tarafından “sosyal olarak inşa edilmesini” takip eder. Rönesans’ta, der, deliler toplumun bir parçasıydı ve tuhaf bir bilgeliliğe sahip oldukları düşünülürdü. Bugün, tıp mesleği deliliği bir hastalık olarak tanımlamayı başarmıştır ve halkı deliliğin yalnız ve yalnız doktorların ve diğer “akıl sağlığı” profesyonellerinin kontrolü altında olması gerektiği fikrine inandırmıştır. Son zamanlara dek deliler istekleri hilafına hapsediliyordu – nihai güç gösterisi.

İlginç bir biçimde, aynı dönemde Amerikalı psikiyatrist Thomas Szasz “Yalanlar Bilimi Psikiyatristi”¹ adlı çoksatar kitabında zihinsel hastalığın sosyal olarak inşa edilmiş olması hakkında benzer bir sav öne sürüyordu.

Yirminci yüzyıl ortalarında eşcinsel bir adam olarak Foucault “sosyal olarak inşa edilmek” konusunda kişisel deneyim sahibiydi ve feminist çalışmalarda ve eşcinsellik teorisinde eserleri etkili oldu. 1984’te HIV/AIDS hastalığının sebep olduğu komplikasyonlar yüzünden öldü.

1. Yalanlar Bilimi Psikiyatristi, Çev. Nur Küçük, Aylak Kitap, 2013.

Viktor Frankl

Merhum Avusturyalı filozof ve psikiyatrist Viktor Emil Frankl (1905-1997) Viyana psikoterapi sahnesinin “Üçüncü Ekolü” olarak bilinen logoterapinin kurucusudur. (1 ve 2 numara Freud ve Adler ekolleridir.) Alman ölüm kamplarında tutsak olarak yaşamış olan Frankl hayatın anlamı sorusuyla kişisel olarak güreşmişti. İnsanların öncelikli güdülerinin cinsellik olduğuna inanan Freud’un ve “kusursuzluk çabası” olduğuna inana Adler’in aksine, Frankl İnsan’ın temel güdüsünün “anlam bulmak” olduğuna inanıyordu.

Joshua Green

Hem filozof, *hem de* psikolog olan Greene (1974 –) felsefenin evriminde bir geri dönüş sayılabilir. Daha yüz yıl önce psikoloji felsefenin bir alt dalı sayılıyordu. Greene’in en ünlü kitabı *Ahlaki Kabileler*’dir. Bu kitapta ahlak duygumuzun evrimi hakkındaki teorilerini sunar ve sezgisel ahlaki düşüncümüzün bilinçli ahlaki düşüncümüz ile işbirliği yapmasını sağlamak için bir program önerir. Bu açıdan da bir geri dönüşü temsil eder: adam tam bir iyimsermiş.

Alan Hájek

Alan Hájek Avusturalya, Canberra’daki National University’de felsefe profesörü. İlgi alanlarına olasılık ve karar teorisinin felsefi temelleri de giriyor. “Hangi Koşullu Olasılık Olamaz” ve “Karşı-olgusallar Olasılıkları ve Karşıolgusal Olasılıklar” gibi beyin düğümleyen başlıkları olan ödüllü tezler yayınladı. Ağaçkakanların gagalamaları olası ağaçların niceliği konusundaki kati tezi bir gün yayınlayacağını umuyoruz çoğumuz.

G.W.F. Hegel

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) Almanya'nın güneybatısındaki Stuttgart'ta doğdu. Üniversitedeyken *Popularphilosoph*, yani öteki felsefesini popülerleştiren biri olarak kariyer yapmayı düşünüyordu. Felsefi karikatürlerden oluşan bir kitap hayal ettiği söylentisi muhtemelen uydurmadır.

Aslında, ünlü bir öğretmen oldu ve pek çok çapraşık kitap yazdı. Şaşırtıcı bir biçimde, bu onu yıldız mertebesine çıkardı. 1829'da Berlin Üniversitesi'ne Rektör olarak atandı. İki sene sonra, kolera salgını sırasında öldü, ama, her daim muhalif biri olarak, koleradan ölmedi. Son sözlerinin “Ve o beni anlamadı,” olduğu söylenir. Bununla ne anlatmaya çalıştığını kimse anlamadı.

Hegel, kendinden sonra gelen Batı felsefesini büyük ölçüde etkiledi, ama genellikle bu etki ona karşı çıkan Marx ve varoluşçular gibi düşünürler aracılığıyla oldu. Bir başka deyişle, Hegel kendi diyalektiğinin kurbanıydı.

Martin Heidegger

Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976) kendisinin “Varlık sorusu” adını verdiği muazzam meseleyle iştigal etti. Heidegger Hiç olmak yerine Var olmanın ne demek olduğunu tarif etmeye çalıştı. Özellikle de, gerçek bir birey olmanın ne demek olduğunu. “Varlık ve Zaman” adlı başyapıtı muhtemelen yazılmış en yoğun felsefi eserdir. Ama bir şekilde, yoğun yapıtlar yazan diğer Alman yazarı Hegel gibi, o da bir akademik şöhrete dönüştü ve öğrenciler derslerine akın etti. Heidegger psikologları, dinbilimcilerini ve edebiyat eleştirmenlerini etkiledi, daha çok bireysel insan varoluşunun içerdği riski ve riayet ve oyalanma yoluyla o riskten kaçınmanın muhtelif yollarını tarif ettiği için. O da öğrenci nesillerini etkiledi, muhtemelen kısmen anlattıklarının muğlaklığı münazaralarda do-

ğaçlamaya bol bol yer bıraktığı için.

Ne yazık ki Heidegger 1930'larda bir süreliğine Nazi partisi üyesiydi ve İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra bile Nazizm'i resmi olarak inkar etmedi. Bunun yerine, Karaorman'daki kulübesine çekildi ve yazmaya devam etti.

Heraklitos

Heraklitos MÖ civarında, Küçük Asya'da bulunan Efes'te, Yunanca konuşan zengin bir aileye doğdu. Efes o zamanlar Pers İmparatorluğu'nun bir parçasıydı, bugünse Türkiye'de. MÖ 480 civarında öldü.

Sokrates'ten önce yaşamış olan bu bilge o kadar yalnız, o kadar kötümser biriydi ki lakabı *Ağlak Filozof* tu. Ve felsefi yazıları sorular-içinde-sorular ve paradokslarla o kadar doluydu ki aynı zamanda "Muğlak Heraklitos" olarak anılıyordu. Ve öne sürdüğü kavramlar o kadar anlaşılmazdı ki Fliuslu Timon ona "Bilmececi" adını verdi. Ama lakaplarını bir kenara koyarsak, Heraklitos kendisinden sonra gelen, Platon ve Stoacılar gibi filozofları büyük ölçüde etkiledi. En çok evrende bulunan her şeydeki daimi akışkanlık ve "gizli ahenk" kavramları ile hatırlanır. Ünlü sözlerinde olduğu gibi: "Ateşin ölümü havanın doğumudur ve havanın ölümü suyun doğumudur." Bunu da bir parça muğlak bulanlar var.

Thomas Hobbes

Britanyalı siyasi filozof Thomas Hobbes (1588-1679), İspanyol donanması yaklaştığı için annesi paniğe kapıldığından, prematüre doğdu. Hobbes daha sonra annesinin ikiz doğurduğunu söyledi: kendisi ve korku. William James'in dediği gibi mizaç kişisel felsefeyi belirliyorsa, Hobbes'un insanların doğal durumunu korkutucu

bulması ve bunun için doğru yanıtın güçlü bir monarşi olduğuna inanması şaşırtıcı değil. Aynı zamanda, bireysel haklar, insanların eşitliği ve hükmedilenlerin rızası gibi pek çok özgürlükçü fikir besliyordu. Öyle görünüyor ki annesi aslında üçüz doğurmuş.

Horatius

Romalı şair Quintus Horatius Flaccus (MÖ 65-8) dünyanın İngilizce konuşan yörelerinde daha çok Horace olarak biliniyor ve o zaman olduğu gibi bugün de sevimli ama ciddi bir adam ve yazar olarak tanınıyor. Nükteleri sivri olabiliyordu ve Romalı hicivci Persius'un dediği gibi, arkadaşları kahkahalar atarken Horatius onun her kusurunu sinsice taşıyordu.

Bu sivrilik yeteneği, Jül Sezar'ın ölümünden sonra Roma'nın bir imparatorluk olarak mı kalacağına, yoksa cumhuriyet rejimine geri mi döneceğine karar veren savaştan sonra çok işine yaradı. Dikkat sürpriz bozar: Oktavianus (namı diğer Augustus) ve güçleri muzafer çıktı ve imparatorluk sürdü. Horatius yenilen cumhuriyetçi orduda subaydı, ama Oktavianus'un bakanlarından biriyle arkadaş oldu ve hatta imparatorluğun sözcüsü olarak atandı.

Bekleyebileceğiniz gibi, bu taraf değiştirme konusunda iki düşünce ekolu var. Bazıları Horatius'un bağımsız ve tarafsız olmak arasındaki ipte başarıyla yürüdüğünü söyler. Bazıları da onun Oktavianus rejiminin uysal kölesine dönüştüğünü.

David Hume

David Hume'un (1711-1776) "olağanüstü uyanık" olduğunu annesi çok erken yaşta fark etti. Bir başka deyişle, büyük filozof ve karikatüristlerin çoğu gibi David de büyümüş de küçülmüştü sanki. Ağabeyi Edinburgh Üniversitesi'ne gittiğinde, 11 yaşındaki David

ona katılarak tarih, edebiyat, felsefe, matematik ve fen okudu. Bundan daha uyanık olamazsınız.

Yetişkin senelerinde Hume yalnızca filozof değil, aynı zamanda bir tarihçi ve berrak, zarif bir üsluba sahip bir makale yazarı olarak tanınıyordu. Tüm zamanların en önemli İngilizce konuşan filozofu sayılır ve arkadaşı Adam Smith'e ek olarak, Charles Darwin, Immanuel Kant ve Jeremy Bentham'ın eserlerini etkilemiştir. Etkisi halen devam eder; çağdaş bilişsel bilimin öncülerinden sayılır.

Edmund Husserl

Edmund Husserl (1859-1938) bir fenomendi! Aslında, fenomenoloji adlı felsefe ekolünü kurdu. Husserl, mesela, nesnelerin ve birbirleriyle nasıl etkileştiklerinin bilimsel tanımına değil, kendisinin “yaşanmış deneyim” dediği şeyi tanımlamakla ilgileniyordu. Örneğin, Husserl'a göre “gece dünyası” “gündüz dünyasından” çok farklıydı ve bu farklılıkların dünyanın eksenini etrafında dönmesiyle bir ilgisi yoktu. Tamamen geceyi ve gündüzü nasıl yaşadığımız, nasıl deneyimlediğimizle ilgiliydi. Yani, George Benson'ın “Bana Geceyi Ver” şarkısı günışığı eksikliği dışında bir şey hakkındaymış gibi görünüyor. “Çünkü havada müzik var, her yerde aşk.” Fenomenoloji işte.

William James

William James (1842-1910) tüm zamanların en saygın Amerikalı filozofu ve Amerikan Psikolojisinin Babası sayılır. Engin bir zihni vardı ve yalnızca epistemoloji (“Pragmatizm Ne Demektir?”) ve psikoloji (“Psikolojinin İlkeleri”) değil, spiritüellik ve mistisizm (“Dini Deneyim Çeşitleri”) hakkında da kitaplar yazmıştır.

Mistisizm alanına duyduğu ilgiyle, azot oksit (kahkaha gazı)

ve peyote gibi zihin değiştiren maddeleri denemiş. Hegel'i yalnızca kahkaha gazının etkisi altındayken anlayabildiğini söylemiş. Anladığında gülüp gülmediğini bilmiyoruz.

William'ın kardeşi Henry pek çok ünlü roman yazmış. İki biraderin atlarına atlayıp yolcu arabalarının yolunu kestiği doğru değil.

Immanuel Kant

Immanuel Kant (1724-1804) parlak bir Prusyalı Alman filozoftu. Epistemoloji ("Saf Aklın Eleştirisi") ve etik ("Pratik Aklın Eleştirisi" ve "Ahlak Metafiziğinin Zemini") konusundaki orijinal eserleri ile tanınır. Epistemoloji alanında, her tür güvenilir bilginin zihninin içinde başlayıp bittiğini öne süren Rasyonalizm ve çoğu bilginin duyularınız aracılığıyla zihninizin içine girdiğini savunan Ampirizmi feci eksik bulmuştur ve bu yüzden iki görüşü sentezlemiştir. Immanuel sosyal ilişkileri de feci eksik bulmuş, ama o başka hikaye.

Søren Kierkegaard

Søren Kierkegaard (1813-1855) "varoluşçuluğun babası" sayılır, ama ironik bir biçimde, hayatı boyunca bekar kaldığı ve hiçbir cismani varlığın babası olmadığına inanılır. Aslında, hakkında bilinen tek kişisel hikaye, tutkuyla aşık olduğu genç Regine Olsen'la nişanını attığıdır. Sürekli melankolisinin bir kocaya yakışmayacağını düşünmüş ve Regine'i reddedilmiş olmanın utancından esirgemek için serserinin teki numarası yapmış ve tüm suçu üstlenmiş.

Zamanın, özellikle de Hegel'in popöler felsefi düşüncelerinin insan varoluşunu sistemleştirmeye çalıştığını ama başaramadığını düşünüyordu. Kierkegaard'a göre insan varoluşu kavranamayan, ancak yaşanabilen bir gizemdir. Hristiyan inancının muazzam gizemi ve Ebedi olanın sonlu insan deneyiminde belirebilme-

si Kierkegaard'ın zihnini tamamen meşgul ediyordu. Danimarka'daki Luteryen kilisesine duyduğu küçümseme, diğer filozoflara duyduğu küçümsemeden bile daha büyüktü. Hristiyanlığı önemsizleştirdiği için, herkesin kolaylıkla benimseyebileceği bir şeye dönüştürdüğü için kiliseyi paylıyordu. İnancın ancak, bireysel olarak (yalnız bireyler), insan kendi dehşet ve çaresizliğiyle mücadele ettikçe doğru düzgün anlaşılabileceğini düşünüyordu.

Görüşlerinin nesnel felsefe teşebbüsü olarak anlaşılmasını istemediğinden, aldatmacalara başvuruyordu, örneğin müstehzi bir tarzda ve müstear isimle yazıyordu. 42 yaşında öldü ve öteki benliklerini de yanında götürdü.

Lao Tzu

Lao Tzu muhtemelen Milattan önce 6 ve 4.yüzyıllar arasında bir zamanda yaşadı, ama gerçekten var olduğu konusunda bile şüpheler vardır. Efsanelere göre 80 yaşındayken, insanlığın *wu wei* (yapmama) yolunu takip etmeye gönülsüz olmasına morali bozularak, bugün Tibet olan yere doğru yola çıkmış. Bir sınır muhafızı ondan öğretilerini yazmasını istemiş ve bu kısa elyazması Tao Te Ching (bazılarına göre de Dao De Jing) olarak bilinir olmuş, yani “Yolun ve O Yolun Gücünün Kitabı”.

Pierre-Simon Laplace

Pierre-Simon Laplace (1749-1827) olağanüstü bir hezarfendi. Beş ciltlik “Semavi Mekanizma” eseriyle astronomiye büyük katkıda bulundu. Kara deliklerin varlığını ve yerçekimsel yıkım kavramını öne süren ilk kişiydi. Küresel harmonikler hakkında da orijinal çalışmalarda bulundu. Matematiksel fizikte üç devrim niteliğinde teori onun adını taşımaktadır: “Laplace dönüşümü”, “Laplace dife-

ransiyel operatörü” ve “Laplace denklemi”. (Bu teorileri size açıklamak isteriz, ama aşılmaz bir engel var önümüzde: beynimiz.)

Laplace boş zamanında, yarı yaşımda, muhteşem bir kadınla evlendi. (O sırada 39 yaşındaydı; hesabı siz yapın.)

John Locke

John Locke (1632-1704) Britanyalı bir filozof, fizikçi ve siyasi teorisyendi. Pek çok felsefe dalında büyük etkisi oldu. Doğumda insan zihninin *tabula rasa*, yani boş tahta olduğunu savunuyordu, ama kendi zihni çok uzun süre o halde kalmadı. Liberal demokratik teoriye katkılarına ve bilimsel yöntemi geliştirmesine ek olarak, Locke bilincin sürekliliğini benliğin tanımının anahtarı olarak gören ilk kişiydi. Aynı zamanda kilise ile devletin ayrılmasını ve dini hoşgörüyü savunan ilk insanlardan biriydi. Locke’a genellikle liberalizmin babası ve ampirizmin babalarından biri denir. Locke hiç evlenmedi.

Niccolò Machiavelli

Niccolò Machiavelli (1469-1527) İtalyan bir tarihçi, filozof ve diplomatı. Artık Machiavelli gibi diplomat bulamayacağınızı söyleyenler var. Bulabileceğinizi söyleyenler de var.

Güç kazanma ve gücü koruma temalı kişisel gelişim kitabı “Prens” hâlâ çoksatar listelerindedir.

Machiavelli hakkında pek az bilinen bir gerçek de karnaval şarkıları yazdığıdır. “Il Canto de’Ciurmadori” (“Şarlatanların Şarkısı”) bunlardan biridir. Akılda kalıcı.

Mainomides

Musevi filozof ve dinbilimci Haham Moses ben Maimon, namı diğer Maimonides'in (1135-1204) öğretileri yalnızca Eski Ahit'in metafizik ve etik yorumları alanında değil, Arap Müslüman dünyasının felsefesi üzerinde de büyük etki yaptı. Arap Müslüman felsefesinde onun yazıları hâlâ sık sık alıntılanır. Maimonides bugün yaşasa, Ortadoğu barış görüşmelerine değerli katkıları olurdu kuşkusuz.

Markus Aurelius

Muhtemelen bugün en iyi hatırlanan Stoacı olan Markus Aurelius (MS 121-180) 161 senesinden ölümüne dek Roma İmparatorluğu yapmıştır. “Düşünceler” kitabı hâlâ yaygın olarak okunur ve hayranlık çeker. Savaş arabalarına tampon taksalar, Markus tampon çıkartmaları için iyi bir kaynak olurdu. Örneğin, “Kendiyle ahenk içinde yaşayan, evrenle ahenk içinde yaşar” veya “İnsanın başına ne gelirse gelsin, baş edecek şekilde yaratılmıştır.” Gerçi, bu günlerde ikincisini “Başarabilirsiniz!” diye kısaltırdık.

Herbert Marcuse

Felsefenin babalarından biri de Marcuse (1898-1979) idi, ama bu sefer “Yeni Sol”, 1960 ve 70’lerin ilerici hareketinin babası. İlerici hareket vatandaşlık hakları, eşcinsel hakları, kürtaj hakkı ve uyuturucu kullanım hakkını savunuyordu ve Vietnam savaşının kanuni olmadığını öne sürüyordu. Marcuse kendi liberal ahlak felsefesine uydu ve Nazizm’in yükseldiği dönemde, ülkesi Almanya’yı sonsuza dek terk etti. Yine de ölene dek, uluslararası alanda etkili Frankfurt Okulu’nun üyesi olarak kaldı ve kapitalist, faşist ve Komünist teori ve uygulamasını eleştirdi.

Şahsen biz Marcuse'le aramızda bir derecelik ayrım olmasıyla övünüyoruz. Üniversitedeki en sevdiğimiz hoca, sosyal/siyasi filozof ve Kant alimi Robert Paul Wolff onun iyi dostuydu.

Karl Marx

Alman ekonomist, sosyolog ve filozof Karl Marx (1818-1883) milyonlarca insanın hayatını değiştiren ender filozoflardandı.

Marx'ın tarihsel maddeciliği yalnızca toplumların nasıl geliştiği ve işlediği hakkında bir teori değildi, aynı zamanda bir devrim çağrısıydı. “Dünyanın bütün işçileri, birleşin!” dedi Marx ve meslektaşı Friedrich Engels. Ve dünya sonsuza dek değişti.

J.M.E. McTaggart

Britanyalı metafizikçi John McTaggart Ellis McTaggart (1866-1925) adında soyadının neden iki kere geçtiğini asla tam olarak açıklamadı, belki de aklında başka şeyler olduğundan. Hegel idealizmi gibi şeyler. En çok, “Zamanın Gerçekdışılığı” kitabıyla tanınır. Adından da anlaşılabilirliği gibi kitabında, zamanın gerçek olmadığını ileri sürmektedir. Kitap *bir* zamanda yayınlanmıştır.

John Stuart Mill

Baskıcı baba ararsanız, John Stuart Mill'in babası tarihçi James Mill'e bakın. 1806'daki doğumundan itibaren küçük Johnny'nin zamanını dakikası dakikasına planlamış. Evde eğitilen Mill'in özel öğretmeni sosyal filozof Jeremy Bentham'mış, Faydacılığın kurucusu. Bentham bu felsefeyi ufaklığın kafasına sokmuş. Oyun arkadaşlarına izin yokmuş; Babası bir dâhi yetiştirmek istiyormuş.

John babasını hayal kırıklığına uğratmadı. Üç yaşında çok iyi eski Yunanca biliyordu, sekiz yaşında Latince öğrendi ve 12 yaşındayken –matematikten şiire kadar– hemen her şeyi biliyordu.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, böyle bir yetiştiriliş tarzından sonra, gençliğinde derin bir depresyona girdi. Otobiyografisinde, kendisinin (ve babasının) adil bir toplum yaratma hedefinin onu gerçekten mutlu edip etmeyeceğini sorgulamaya başladığını anlatır. Dürüstlikle, Hayır, yanıtını verir. Faydacılığın temel ilkelerinden biri, adil bir toplumun en çok kişiye en fazla iyilik veya *mutluluk* sağlayan bir toplum olduğudur. Burada üzücü bir paradoks var.

Yine de, John Stuart Mill on dokuzuncu yüzyılın İngilizce konuşan en etkili filozofu olarak hatırlanır. 1873'te ölmüştür.

Michel de Montaigne

Fransız Michel Eyquem de Montaigne, namı diğer Montaigne Lordu (1533-1592) ekmeğini kazanmak zorunda olmadığından, Château de Montaigne'de ve şatafatlı bahçelerinde takılıp düşüncelere dalabiliyormuş. Ve zamanını genellikle böyle geçiriyormuş, arada bir durup kalemını taşınabilir mürekkep şişesine batırıyor, düşüncelerini ve anladıklarını özgür çağrışım makaleleri halinde kayda geçiriyormuş. Neyse ki, harika bir gözlemci ve yazarmış ve yazdıkları ("*Essais*") bugün bile zarif, düşünceli kişisel makale örnekleri olarak görülür.

Montaigne'i filozof olarak öne çıkaran, görkemli soyut teoriler ve metafizik sistemlerle uğraşmamasıdır. Tersine, anlatmak istediklerini, kişisel düşüncelerini tarif ederek anlatabilmiştir. En sevdiğimiz Montaigne deyişlerinden birini alıntılanmaya değer: "Sırf kendimi daha iyi ifade edebilmek için başkalarından alıntı yapıyorum."

G.E.Moore

G.E.Moore (1873-1958), Gottlob Frege, Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein'la birlikte, yirminci yüzyıl analitik felsefesinin kurucularından biridir. Bu grup metafizik spekülasyonlarla ilgilenmiyordu, felsefi ve bilimsel ifadelerin anlamını ve mantığını dikkatle, titizlikle analiz etmekle ilgileniyordu. Takip eden yüzyılın Anglo-Amerikan-Avusturalyalı felsefesini değiştirdiler ve etkileri halen sürmektedir.

Moore George Edward yerine G.E. olarak anılmayı tercih ediyordu. Karısı ona Bill demekte ısrar ediyordu. [Bakınız Feminizm.]

Friedrich Nietzsche

Luteryen bir rahibin oğlu olan Alman filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900) muhtemelen en çok Tanrı'nın öldüğünü ilan etmesiyle tanınır. İşte babanıza – ve Babanıza! – isyan böyle olur. “Tanrı öldü” derken Nietzsche onun fikrine göre Hristiyanlığın artık çağdaş dünyayla alakasız kaldığını söylemeye çalışıyordu. “Uysallar kutsanmıştır” deyişinin, zayıfların “güç sahibi olma iradesini” sonuna dek kullanmakta başarılı olanlara duydukları kızgınlıktan doğduğunu söylemiş. İkinci tip insanlara Übermenschen, ya da “üst adamlar” demiş. (Görünüşe göre Überfrauen, “üst-kadınlar” hayal edememiş.) “Übermenschen” sözcüğü ne yazık ki bazen “süpermen” olarak çevrilir ve okuyucunun aklında bir telefon kulübesinde takım elbisesini çıkaran Clark Kent imgesi yaratır.

Bu Übermenschen zorba değildir; tersine, doğal asaletleri onları körülüğe başvurmadan sıradan sürüyü gütmeye uygun kılar.

Ne yazık ki, Nietzsche hayatının son on yılında, muhtemelen frengi yüzünden, şiddetli bir akıl hastalığına yakalanmış. Bir süreliğine tımarhaneye kapatılmış ve sonra annesinin yanına taşınmış. Ölene kadar ona annesi ve kız kardeşi bakmış.

Daha mutluluk verici bir açıdan bakarsak, Nietzsche'nin eserleri, Heidegger, Sartre, Camus, Derrida ve Tillich dahil pek çok yirminci yüzyıl filozofunu ve dinbilimcisini muazzam etkiledi. O kadar da mutluluk verici olmayan bir açıdan bakarsak, “üst-insan” ve “güçlü olma iradesi” fikirleri Naziler tarafından çarpıtılarak üstünlüklerini kanıtlamak için kullanıldı.

Martha Nussbaum

Profesör Nussbaum (1947 –) yirmi birinci yüzyılın en ünlü Amerikalı filozofudur. Eh, şimdilik. Düşünceleri klasik Yunan felsefesine – özellikle de Aristo'ya – dayansa da, başyapıtı *İyiliğin Kırılganlığı*'nda görülebileceği gibi, kültürel normların etkisinin pekala farkındadır.

Nussbaum asiliğinin sınıfsal ve ırksal önyargılarla dolu New Yorklu, WASP¹, zengin bir ailede yetiştirilmiş olmasından ileri geldiğini söyler. Nussbaum bir süre önce Yahudiliğe dönmüş ve bir bat mitzvah düzenlemiştir. Anlatılanlara göre kutlamada ne salatalıklı sandviçler, ne de *bleu du bresse*² sunulmuş. Pek *goyim*³ işi olurdu.

Derek Parfit

Vefatının üzerinden çok da fazla zaman geçmemiş olan Britanyalı filozof Derek Parfit (1942-2017) çağdaş ahlak felsefesinin yıldızı sayılıyordu. Genel popülerliği kısmen, akıllara durgunluk veren sayısız deneyleriyle, son derece eğlenceli olmasından ileri geliyordu. Senaryoları, baş döndüren bilim kurgu filmleri gibi geliyor. Ama Parfit etik ilkeler için rasyonel bir temel inşa etmeye çalışma cüreti

1. White, AngloSaxon, Protestant: Beyaz, Anglosakson, Protestan. çn.

2. Küflü Peynir. çn.

3. Yahudi olmayan. çn.

–yüz yıldan daha uzun süredir hiçbir filozofun denemediği bir şey
– ile akademik çevrelerde de saygı görüyordu.

Parmenides

MÖ 540 civarında, Elea'da (İtalya'da bir Yunan kolonisi), zengin bir aileye doğan Parmenides edebi bir kişilikti, metafiziğini “Doğa Üzerine” adlı çok uzun bir şiirle anlattı. Şiirin, Zen felsefesini hatırlatan “Gerçeğin Yolu” başlığını taşıyan bir kısmı, “ne olduğu” (bir başka deyişle “gerçeklik”) ve Her Şeyin, Tek Bir Durmaksızın Değişen Şeye indirgenebileceği inancı hakkındaydı. Şiirin “Fikirlerin Yolu” başlıklı bir başka parçası, insan zihninin ve duyu organlarının hemen her şeyi yanlış anlamayı becermesi hakkındaydı.

Parmenides bir okul kurdu ve pek çok etkili filozof yetiştirdi. Bunların arasında, ünlü paradoks ustası Elealı Zeno da bulunmaktadır. Parmenides'in ne zaman öldüğü, ya da aslında felsefesi düşünlürse, ölüp ölmediği bilinmemektedir.

Blaise Pascal

Fransız Blaise Pascal (1623-1662) bir felsefi açmazda düşmüştü: bilimsel yöntemle adanmışlığı Tanrı inancıyla nasıl uzlaştırmalı?

Olağanüstü bir matematikçi ve fizikçi olan Pascal'ın, çağımızın bilgisayarının önceli olduğu düşünülen ilk hesap makinelerinden birini yaptığına inanılır. En etkili matematik çalışmalarından bazıları olasılık hesabı alanındadır. Aslında, olasılık teorisi çalışması, yüksek matematiği icat eden filozof G.W.Leibniz'in çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Bütün bu hesaplar bahis olasılıklarının belirlenmesinde faydalı olmuştur ve daha sonra sigorta istatistikleri biliminin geliştirilmesini sağlamıştır. Ünlü, Tanrı'nın varlığı bahsine katkısı olmuştur.

Charles Sanders Peirce

Bertrand Russell, “Peirce kuşkusuz on dokuzuncu yüzyıl sonlarının en benzersiz zihinlerinden biriydi ve kesinlikle en büyük Amerikan düşünürüydü,” demiş olsa da, zavallı adam yaşarken çok fazla takdir görmedi. Gerçekten de, Peirce’ün yaşam öyküsü uzun bir kötü şans dönemi gibi görünüyor.

Peirce (1839-1914) yüzündeki acı verici bir sinir hastalığından mustaripmiş ve bu yüzden sık sık depresyona giriyormuş, okul arkadaşları ondan kaçınıyormuş (Harvard’ın başkanı Charles Eliot ona tahammül edemiyormuş) ve para idaresi konusunda başarısızmış (Pennsylvania’da yatırım yaptığı bir çiftlik iflas etmiş). Ama Peirce yine de matematik, mantık, kimya, dilbilimi, deneysel psikoloji ve metafizik alanlarında makaleler yazdı ve zamanla, William James ve John Dewey ile birlikte Amerikan pragmatizminin babalarından biri olarak bilinir oldu.

Platon

Madonna, Sting veya Beyonce gibi tek isimli ünlülerden çok uzun zaman önce, Yunanlı Sokrates, Aristo ve hepsinden de ünlü Platon (MÖ 428-347) vardı. Bu filozofların tek isimle idare edebilmesinin sebebi, Yunanistan’ın Altın Çağı’nda Akropolis civarında takılan çok fazla insan olmaması. “Platon” adı, kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde, tek bir adama işaret ediyor.

Hem de ne adam! Platon Batı Felsefesinin kurucusu sayılıyor. O zamanda felsefe alanı, bilinecek ne varsa kapsıyormuş: bilim, matematik, ahlaki mantık, kozmoloji – tek bir derste tüm müfredat. Platon’un diyalogları, ardından gelen her şeyin temeli sayılır, öyle ki yirminci yüzyılda yaşamış Britanyalı filozof Alfred North Whitehead şöyle demiş: “Avrupa felsefe geleneği hakkında söylenebilecek en güvenli şey, bir dizi Platon dipnotundan oluştuğudur.”

Karl Popper

Viyana'da doğan ve London School of Economics'te ders veren filozof Sör Karl Popper (1902-1994) en çok bilim felsefesine katkılarıyla tanınıyor, ama siyaset felsefesi ve teorisi hakkında da pek çok eser verdi.

Londra'da yaşayan Popper 1946'da Cambridge Üniversitesi'nde, Ahlaki Bilimler Kulübü'nde "Felsefi Problemler Var mı?" başlıklı bir makalesini okumak üzere davet edildi. Oturum başkanı Cambridge'de ders veren, Viyana doğumlu filozof Ludwig Wittgenstein'di. Etkinlik pek iyi gitmedi. Sör Karl ve Wittgenstein "felsefi problem" ile "dilbilimsel bilmece" arasındaki fark hakkında hararetle bir tartışmaya giriştiler. Bir noktada Wittgenstein şömineden kızgın bir ocak süngüsü çekti ve felsefi savlarını süngünün ucunu Popper'ın yüzüne doğru uzatarak vurgulamaya başladı. Kimse yaralanmadı. Tartışma David Edmonds ve John Eidinow'un "Wittgenstein'in Süngüsü" adlı çoksatar kitabında ölümsüzleştirildi.

Willard Van Orman Quine

W.V.O.Quine (1908-2000) Ohio eyaletinin Akron şehrinde doğdu. Babası bir girişimci, annesi öğretmen ve ev kadınıydı. Oberlin'de matematik, Harvard'da felsefe okudu ve 1932'de doktorasını tamamladı. Savaşta istihbarat subayı olarak görev yaptı ve Alman mesajlarının şifresini çözdü.

Quine Fransızca, İspanyolca, Portekizce ve Almanca ders verebiliyordu. Arunta¹ dilinde de ders verebildiği söylentisi matematiksel açıdan büyük olasılıkla uydurma.

1. Bir Avusturalya yerlisi kabilesi. çn.

John Rawls

Amerikalı siyaset filozofu John Rawls (1921-2002) en çok 1971'de çıkan “Bir Adalet Teorisi” kitabıyla tanınıyor. Kitabında adaleti hakkaniyet olarak tanımlıyor ve hakkaniyet konusunda ünlü “cehalet perdesi” testini sunuyor.

Gençliğinde yaşadığı iki trajik olay Rawls'un hayatın adaletsiz olduğunu düşünmesine sebep olmuş olabilir. Kendisinden küçük iki erkek kardeşi bir sene arayla ondan ciddi hastalıklar kaptı – difteri ve zatürree – ve ikisi de öldü.

1943'te Princeton'dan mezun olduktan sonra, savaşın sonuna kadar Güney Pasifik'te piyade alayında görev yaptı. Daha sonra Princeton, Cornell, MIT ve Harvard'da ders verdi.

Pek çok kişi Rawls'u son yüzyılın en önde gelen siyaset filozofu olarak görür.

Jean-Jacques Rousseau

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) Cenevreli (o zamanlar bu onu İsviçreli değil Fransız yapıyordu) bir filozof, romancı, besteci ve anı yazarıydı. İnsan eşitliği konusundaki tutkulu savları, Fransız Devrimi'ni kışkırtan unsurlardan biri sayılır.

“İtirafar” adlı otobiyografisi Duyarlılık Devri olarak bilinen edebiyat hareketini başlatmıştır ve iç gözleme dayalı bir yazı tarzıdır.

Bertrand Russell

Nobel ödüllü, Britanyalı Sör Bertrand Arthur William Russell, ya da III. Kont Russell (1872-1970) tam bir dinamoydu – mantıkçı, matematikçi ve birinci sınıf tarihçi. Frege, Moore ve Wittgenstein ile birlikte, analitik mantığı felsefi tartışmalara uygulayarak felse-

feye devrim getirdi. Doksan seneyi aşan ömründe aynı zamanda büyük saygı gören, liberal bir siyasi eylemci ve pasifistti. Önemi olduğundan değil, ama aynı zamanda tam bir çapkındı ve bir arkadaşının belirttiği gibi, “gemi azıya almış libidodan” mustarıptı.

Lesboslu Sapfo

Altyazı uzunluğunda biyografiler yazan biri için bile Sapfo'nun biyografisi zordur. Hayatına dair güvenilir kayıt bulunamamıştır. Yine de, adını eşcinsel aşka (“Sapfocu Aşk”) ve memleketinin adını da (Lesbos) o aşkın uygulayıcılarına vermesiyle tanınır. Ama daha çok romantik şiirleriyle hatırlanır. Bu şiirlerin çoğunluğu ölümünden sonrasına kalmadı ve dolayısıyla o zamandan bu yana okunamadı. Bir başkadeyişle Lesboslu Sapfo'yu iyi diye hatırlıyoruz, ama pek de iyi hatırlamıyoruz.

Jean-Paul Sartre

Fransız entelektüeli Jean-Paul Sartre (1905-1980) oyunları, solcu siyasi yazıları ve özellikle de felsefi başyapıtı “Varlık ve Hiçlik” ile tanınıyor. Çoğu okur “Varlık” kısmını “Hiçlik” kısmından daha elle tutulur bulmuş.

Sartre savaş sırasında tutsak düştü ve bir Alman esir kampında dokuz ay geçirdi. Fransa Nazilerin eline geçtiğinde kısa süreliğine Fransız direnişine katıldı ve sonra yazı yaşamını tercih etti. 1964'te Nobel Edebiyat Ödülü kazandı, ama radikal insan özgürlüğü felsefesine uyacak şekilde, “kurumsallaşmak” istemediğini söyleyerek ödülü reddetti. Aslında, edebiyatın “gerçek dünyada geçen adanmış bir hayatın burjuva ikamesi” olduğunu söyleyerek edebiyattan vazgeçti.

İnsan varoluşunun nihayetinde saçma olduğuna inanmasına rağmen Sartre'ın hayatı insani ülkülere adanmışlığın örneğiydi. Bize sormayın. Lütfen.

Fransız feminist entelektüel ve filozof Simone de Beauvoir ile hayatı boyunca süren, ama tek eşli olmayan bir ilişkinin keyfini sürdü. Mezarını da onunla paylaşmaktadır.

Julian Savulescu

Avusturalyalı biyo-etikçi Julian Savulescu (1963-) prestijli Tıp Etiği Dergisi'nin editörüdür ve modern teknolojinin insanlığa sağladığı avantajlara bayılır. Üstelik yalnızca performans geliştirici ilaçlara da değil.

Savulescu kendisinin “üremede hayırseverlik” dediği şeyi savunur. Der ki, ana karnındaki yavrularının DNA verilerine ulaşabilen ebeveynler ahlaki açıdan, olası en iyi yaşamları yaşayabilecek çocukları doğurmakla yükümlüdür. Ve, elbette, çok da umut vaat etmeyen yaşamları olacak çocukları aldirmekle. Bir başka deyişle, belli bir çevrede yaşamaya en uygun olanların hayatta kalması ilkesini kendi değerlerimize uyacak şekilde, kendi ellerimize almakla.

Eleştirmenlerin kafasını karıştıran, onları öfkeliendiren kısım “olası en iyi yaşam” kısmı. “Beethoven Yanılgısı” örneğine inananlar gibi: diyorlar ki, Ludwig'in annesi oğlunun embriyosunun DNA yapısına ulaşabilse, erken başlayan sağırılık işaretini götürdü ve sonuç olarak embriyoyu aldırırdı. Böylece, “Mutluluğa Övgü” daha başlamadan sona ermiş olurdu.

Arthur Schopenhauer

Arthur Schopenhauer (1788-1860) şimdi Polonya'da (Gdansk) bulunan Danzig Özgür Kenti'nde doğdu. Beş yaşındayken ailesi şimdi Almanya'da bulunan Hamburg Özgür Kenti'ne taşındı ve muhtemelen küçük Schopenhauer'in içini çekerek, “Bir Özgür Kent gördüğünüzde hepsini görmüş kadar oluyorsunuz,” demesi-

ne sebep oldular. Babası çok başarılı bir tüccardı ve Arthur'u aile işini devralmaya hazırladı. Yine de genç Arthur'a seçim hakkı tanıdı: ya Avrupa'yı dolaş ve bir tüccarın yanında çıraklık yap, ya da üniversite eğitimine hazırlan. Arthur yolculuk etmeyi seçti ve fakirlerin korkunç sıkıntılarını ilk elden gördü. Bu, varoluşa dair kötümser anlayışının Birinci Adımıydı. Bir sonraki adım da Arthur on yedi yaşındayken babasının ölümü oldu, muhtemelen intihar etmişti. Sonra, otuz yaşındayken annesi onu bir daha görmek istemediğini söyledi. Kahretsin.

John Searle

.....

Daha çok bir zihin filozofu ve dil filozofu olarak bilinse de, John Searle (1932-) aynı zamanda bir siyasi eylemcidir. 1950'lerde Wisconsin Üniversitesi'nde öğrenciyken Wisconsin Senatörü Joseph McCarthy'yi devirmeyi amaçlayan liberal hareketin önderiydi. 1960'larda California'daki Berkeley Üniversitesi'nde hocayken öğrencilerin başını çektiği İfade Özgürlüğü Hareketi'ne katıldı. Fakat 11 Eylül'den sonra neo-muhafazakar, müdahaleci uluslararası politikayı savunmaya başladı. Bunu, tamamen tutarsız davranarak bir bilgisayardan farklı olduğunu kanıtlama arzusuyla mı yaptığı bilinmiyor.

Sydney Shoemaker

.....

Sydney Shoemaker (1931 -) Cornell Üniversitesi, Susan Linn Sage Felsefe Profesörlüğünden emekli oldu. Çağdaş felsefeye en ünlü katkıları Öz-Bilgi ve Öz-Kimlik ile *Birinci Şahıs Perspektifi* ve *Diğer Makaleler* başlıklı kitaplarında bulunabilir. Birkaç kadeh martini yuvarladıktan sonra kendinden üçüncü şahıs kipiyle bahsettiği söyleniyor.

Henry Sidgwick

Henry Sidgwick (1838-1900) bugün en çok etik felsefesiyle hatırlanan Britanyalı bir düşünürdü. Cambridge'deki Trinity College'da hocaydı ve edebi klasikler dersi veriyordu. Sonra ahlak felsefesi profesörü oldu. "Etik Yöntemleri" eseri çok kişi tarafından on dokuzuncu yüzyılda İngilizce yazılmış en önemli etik çalışması sayılır.

Sidgwick kadınların yüksek öğrenim almasını savunuyordu ve Cambridge'deki Newnham Koleji'ni kurdu. Karısı bu kolejin müdürü oldu. Aynı zamanda paranormal olgularla ilgileniyordu ve Psikik Araştırmalar Cemiyeti'nin kurucusu ve ilk başkanıydı. Savunduğu aşık ahlak ilkelerinden bazılarını uzaylılarla sohbet ederken öğrendiği söylentisi asla kanıtlanmadı.

Peter Singer

Peter Singer (1946-) hayvan hakları ve çocuk cinayetleri gibi pratik ahlaki meselelere odaklanan bir çağdaş filozof – belli durumlarda çocuk öldürmeyi savunuyor. Anlaşılır bir şekilde, Singer zamanımızın en tartışmalı filozofu, öyle ki bazıları onun, ders verdiği Princeton Üniversitesi'nden atılması çağrısını yaptı.

Etiğe genellikle soyut, teorik bir bakış açısıyla bakan çoğu filozofun aksine Singer uygulamalı etikçidir ve okurları ve öğrencileri tarafından, ahlaki kararlar verilmesi gereken olası, gerçekçi senaryolar olan düşünce deneyleriyle tanınıyor. Kendi ahlaki kararlarını "seküler faydacı" bakış açısı adını verdiği bakış açısıyla veriyor, ama son zamanlarda yaftasını "hedonist faydacı" olarak değiştirdi. Böylesi kulağa daha eğlenceli geliyor.

B.F. Skinner

Burrhus Frederic (bana “B.F.” de) Skinner (1904-1990) 20.yüzyılın en etkili Amerikan psikoloğuydu. Bir psikolog ve bilim filozofu olarak, radikal bir davranışçılık modelini savundu. Bu modele göre hepimiz çevresel uyaranlara verdiğimiz doğal ve otomatik tepkilerden ibaretiz. Çevreyi kontrol ederek çevrenin üzerimizdeki etkilerini değiştirme fikri üzerinde çalışırken, hayvanların ödüllere ve cezalara verdikleri tepkileri analiz ettiği, daha sonra *Skinner Kutusu* adı verilen cihazı yarattı. Çocukluğu sırasında kendi kızı Deborah’yı uzun süreler boyunca Skinner Kutusu’na koyduğu söylenir. Söylentinin ayrıntıları söylendikçe zenginleşmiş. Hikaye öyle büyümüş ki, otuz bir yaşında ve psikozdan mustarip Deborah’nın istismar suçuyla Skinner’a dava açtığı, davayı kaybettiği ve Montana’nın Billings şehrinde, bir bowling salonunda kendini vurduğu anlatılır olmuş. İyi ayrıntılar! Ama Deborah’nın şansına ve hikayeyi anlatanların şanssızlığına, bunların hiçbirisi doğru değil ve buna Skinner Kutusu’na konması da dahil. Bunun yerine, anlaşıldığı kadarıyla, bebekken kuvöze benzeyen, ısı kontrollü bir yapının içinde uyuyormuş ve bu aletin uyaran-tepki eğitimiyle hiçbir ilgisi yokmuş. Deborah şimdi bir ressam, İngiltere’de yaşıyor, son derece normal ve mutlu olduğunu söylüyor ve hepimize çok teşekkür ediyor.

Ama dedikodu psikolojisi ve dedikodunun verdiği zevkin, Billings bowling salonlarında intihar hakkında çatlak bir hikaye icat edilmesine yol açması ilginç.

Sokrates

Sokrates (Atinalı, MÖ 470-399) ilk-filozof ve Batı Düşüncesinin babasıdır. Aynı zamanda, “Sokrates yönteminin” babasıdır – yani Sokrates diyaloglarında olduğu gibi, sorular ve yanıtlar aracılığıyla

diyalektik mantık yürütmenin babası. Sokrates etik, siyaset ve metafizik konularındaki felsefi görüşlerini yazmak için zaman harcamamış olsa da, takipçileri Ksenofon ve Platon söylediği hemen her kelimeyi kaydetmiş.

Ya da ettiler mi acaba? Platon kendi felsefesini Sokrates'inmiş gibi kabul ettirmiş olmasın?

Orada değildik ki bilelim.

Herbert Spencer

İngiliz sosyoloğu ve filozofu Herbert Spencer (1820-1903) en çok, ilk baştan itibaren Darwin'in evrim teorisini kabul etmesi ve bu teoriyi topluma uygulaması ile bilinir. "İçinde yaşadığı çevreye en uygun olanın hayatta kalması" terimini o buldu ve "sosyal Darwinizm" felsefesi kıyasıya rekabeti haklı göstermek için kullanıldı. Spencer böyle bir rekabetin genel olarak tüm toplumu geliştireceğini düşünüyordu. Bir başka deyişle, radikal muhafazakarlığın entelektüel babasıydı. Bu görüşleri onu, "doğalcı yanılığın" ihlalinde daha fazla zor duruma düşürdü.

Benedict de Spinoza

Spinoza (1632- 1677) Engizisyon'dan kurtulmak için Portekiz'den Amsterdam'a kaçmış Yahudi bir ailenin oğluydu. Cemaatinin Talmud ve Tevrat okulunda eğitim gördü, ama sonra okulu bırakarak babasının yanında çalışmaya başladı. Daha sonra lens üreticisi oldu, çok az para kazandıran zahmetli bir iş. Bu onun umurunda değildi; o zihinsel meşgalelerle geçen bir hayatı, kazançlı bir hayata tercih ediyordu.

Bu sırada, sinagogda bulduğundan daha engin bir dünyayla tanıştı ve bu dünyada, dinbilimi, felsefe, bilim ve Descartes'ın

eserlerini çalışan bir dini özgür düşünceliler grubu da vardı. Ama kendi kültürel geleneklerini ihmal etmedi ve büyük Yahudi filozofu Maimonides'in eserlerini de çalıştı.

Yine de, zamanla Spinoza sapkın ilan edildi ve sinagogundan atıldı. Cemaatinin diğer üyeleri onunla görüşmekten ve eserlerini okumaktan men edildi. Daha sonra, özgürlükçü siyaset ve dinbilimine dair görüşleri genel olarak toplumla da başını belaya soktu ve bu sebepten dolayı "Etik" adlı başyapıtını yayınlamadı. Kitap Spinoza'nın ölümünden sonra yayınlandı, ama ertesi sene eserleri tüm Hollanda'da yasaklandı. Yapılacak etik şeyin bu olduğuna inanıyorlardı.

Judith Jarvis Thomson

.....

Amerikalı filozof Judith Jarvis Thomson (1929-) en çok kürtaşı savunmasıyla ve düşünce deneyleriyle (Philippa Foot'un tramvay probleminin varyasyonları gibi) tanınıyor. Bu iki ilgi alanını birleştirerek kendi ünlü kemancı senaryosunu yarattı. Bu senaryoda sizden uyandığınızda kendinizi, ölümcül böbrek hastalığına yakalanmış ünlü bir kemancıya bağlanmış halde bulduğunuzu hayal etmenizi ister. Kemancı ile aynı kan grubuna sahip olduğunuzdan dolayı, onu hayatta tutmak için böbreklerinizi kullanmak üzere hayranları kaçırmıştır sizi. Kemancı iyileşene kadar, dokuz ay boyunca ona bağlı kalmanız gerektiği söylenir.

Thomson, kendi bedeninizi kontrol etme hakkına sahip olduğunuz için kemancıdan ayrılmanızın etik bir davranış olacağı sonucuna varır. Bu mantığı kürtaja uygulayarak, fetüsün henüz bir kişi olmadığı savını kullanmamıza gerek olmadığını söyler. Kadınların kendi bedenlerini kontrol etme hakkı olduğunu savunmamız yeterlidir.

Alfred North Whitehead

Alfred North Whitehead (1861-1947) Britanya'da mantık teorisinin Koca Beyni idi ve bir diğer Koca Beyin Bertrand Russel ile birlikte tüm zamanların en çok satan felsefe kitabı olan *Principia Mathematica*'yı yazdı. Üç ciltlik *Principia*, matematiğin temellerini içerir. Diğer koca beyinler için uygun bir uykudan önce kitabıdır.

Whitehead kariyerinin ilerleyen senelerinde bilim ve metafizik felsefesiyle ilgilenmeye başlamıştır. Bu, gerçekliğin bir avuç nesneden değil, sürekli gelişen, birbirleriyle ilişkili süreçlerden oluşmuş bir mega-sistem olduğu teorisini doğurmuştur (bkz. "Süreç ve Gerçeklik" kitabı). Süreç Felsefesinin merkezinde, insanların bu muhtelif süreçlerin yürütmesinde kısmen sorumluluk sahibi olduğu kanısı bulunmaktadır. Whitehead'ın doğal süreçler için kişisel sorumluluk fikri son günlerde çevre filozofları tarafından da savunulmaktadır.

Ludwig Wittgenstein

Ludwig Wittgenstein (1889-1951) Viyana'da, son derece zengin bir aileye doğdu. Ailesi yirminci yüzyıl başlarında Viyana'nın kültür dünyasıyla yakından ilişkiliydi.

Ne açıdan bakarsanız bakın Wittgenstein ayrıksıydı. Odayı ileri geri adımlayarak sayıp sövebiliyor, kendi eserlerini ve başka filozofların eserlerini eleştiriyordu. Cambridge'deki öğretmeni Bertrand Russell onu bir dâhi olarak görüyordu; Cambridge'deki kendi öğrencileri ondan korkuyordu.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir depresyona girdi ve muazzam mirasını kardeşlerine bağışladı. Üç erkek kardeşinin de yaptığı gibi, intihar etmeyi düşündü.

İlk eserlerinden olan ve 1921'de yayınlanan *Tractatus Logico-Philosophicus*'tan sonra felsefeyi bitirdiğini düşündü ve emekli olup

uzak bir Avusturya köyüne yerleşerek ilkokul öğretmenliği yapmaya başladı. Matematik dersinde hata yapan öğrencilerini dövmesiyle tanındı.

Dilin dünyayla nasıl ilişkilendiği konusunu takıntı haline getirince felsefeye geri döndü. Kusursuzluk takıntısı yüzünden kitap yayınlamadı ve *Felsefi Araştırmalar* kitabı o öldükten iki sene sonra, yazdığı taslaklardan derlenerek yayınlandı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında dünya çapında ünlü bir filozof olduğunu gizleyerek hastanede gönüllü hamal olarak çalıştı.

Elealı Zeno

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Elealı Zeno İtalya'nın güneyinde bulunan Elea'da doğdu. Tarihçiler MÖ 495 civarında doğduğunu ve MÖ 430 civarında öldüğünü düşünüyor. Parmenides ona mantıksal olarak hareketin imkansız olduğunu öğrettiğinden fazla hareket etmiyordu. Platon'un anlattığına göre Parmenides'le birlikte Atina'ya gidip Sokrates'le tanışmış, ama diğer yandan, Platon diyaloglarını renklendirmek için sık sık bir şeyler uydururdu.

Gerçek şu ki, Zeno'nun hayatı hakkında pek bir şey bilmiyoruz, ama bir uyduruk hikaye epey eğlenceli. Hikayeye göre Zeno, Elea'ya hükmeden despotu devirmeye çalışan asilere silah taşıdığı için tutuklanmış. Suç ortaklarının adlarını açıklaması istendiğinde, despotun kulağına fısıldayabileceğini söylemiş. Sonra Zeno despotu ısırmış ve bıçaklanana kadar da bırakmamış. Avukatı savunma olarak hareket-imkansızdır ilkesini kullanmış olabilir.

Teşekkür

Danny'nin kızı Samara Q.Klein bu kitabın son taslağını okudu, eleştirdi ve önemli değişiklikler yaparak daha anlaşılır bir hale getirmemizi sağladı. Akıllı bir kız ve ona çok minnettarız.

Patrick Nolan ve muhteşem asistanı Matthew Klise en baştan sonuna kadar müşfik çobanlarımızdı. Eksik olmasınlar.

Her zamanki gibi, eşlerimiz Eloise Cathcart ve Freke Vuijst (Klein) biz işe dalıp, ev işlerini ihmal ettiğimizde sabırla beklediler. Yakında telafi edeceğiz. Çok yakında. Gerçekten.

Aynı zamanda, verdiği destek ve esprileri için Esther Cathcart'a da buradan selam yollamak isteriz.

Ve son olarak, bu kitabı adadığımız temsilcimiz ve dostumuz Julia Lord hakkında... Daha iyi bir iş ortağı bulamazdık.

Karikatürler Listesi

Grateful acknowledgment is made for permission to reproduce the following cartoons:

page 2: Paul Noth/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 6: Copyright © SEPS licensed by Curtis Licensing, Indianapolis, IN. All Rights Reserved/Dick Ericson

page 9: Bradford Veley/www.CartoonStock.com

page 13: Copyright © SEPS licensed by Curtis Licensing, Indianapolis, IN. All Rights Reserved/Dave Carpenter

page 18: Harley Schwadron/www.CartoonStock.com

page 26: John McNamee/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 29: James Whitworth/www.CartoonStock.com

page 34: Tom Cheney/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 38: Copyright © SEPS licensed by Curtis Licensing, Indianapolis, IN. All Rights Reserved/Bill Whitehead

page 41: Danny Shanahan/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 46: Drawing © 2014 by Paula Pratt, caption © 2014 by Harvard Business Review

page 49: Peter C. Vey/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 54: David Sipress/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 58: Copyright © SEPS licensed by Curtis Licensing, Indianapolis, IN. All Rights Reserved/Bill King

page 61: Tom Cheney/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 66: George Booth/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 69: Peter C. Vey/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 73: Andrew Exton/www.CartoonStock.com

page 76: Dave Carpenter/www.CartoonStock.com

page 80: Avi Steinberg/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 85: Dave Carpenter/www.CartoonStock.com

page 89: Copyright © SEPS licensed by Curtis Licensing, Indianapolis, IN.
All Rights Reserved/Roy Delgado

page 93: Bradford Veley/www.CartoonStock.com

page 98: Bradford Veley/www.CartoonStock.com

1 8 9:00 PM 9780143133025_IThink_TX.indd 301 8/23/18 9:00 PM

302 • Image Credits

page 103: Carole Cable/www.CartoonStock.com

page 107: Leo Cullum/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 110: Amy Hwang/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 113: Mort Gerberg/The New Yorker © Conde Nast

page 116: Bradford Veley/www.CartoonStock.com

page 122: Hugh Brown/www.CartoonStock.com

page 126: Peter Mueller/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 129: Aaron Bacall/www.CartoonStock.com

page 132: John Klossner/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 137: Sam Gross/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 142: Reproduced with permission of Punch Ltd., www.punch.co.uk

page 146: Mark Lynch/www.CartoonStock.com

page 149: Leo Cullum/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 153: Dave Carpenter/www.CartoonStock.com

page 157: Aaron Bacall/www.CartoonStock.com

page 162: J.B. Handelsman/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 165: Lorenz/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 169: Leo Cullum/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 174: J.B. Handelsman/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 178: Michael Maslin/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 182: Jack Ziegler/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 186: Copyright © SEPS licensed by Curtis Licensing, Indianapolis, IN.
All Rights Reserved/Rex May (Baloo)

page 190: Leo Cullum/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 193: Leo Cullum/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 196: Mark Godfrey/www.CartoonStock.com

page 201: Aaron Bacall/www.CartoonStock.com

page 204: Edward Koren/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 208: Matthew Diffie

page 211: Bradford Veley/www.CartoonStock.com

page 214: Bradford Veley/www.CartoonStock.com

page 220: Leo Cullum/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 224: Eric Lewis/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 228: Rex May (Baloo)/www.CartoonStock.com

page 231: Edward Frascino/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 236: Fadi Abou Hassan/The Cartoon Movement

page 240: Rex May (Baloo)/www.CartoonStock.com

page 243: Banx Cartoons

page 246: Charles Barsotti/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

page 250: Aaron Bacall/www.CartoonStock.com

page 254: Clive Goddard/www.CartoonStock.com

page 257: Danny Shanahan/The New Yorker Collection/The Cartoon Bank

PLATON BİR GÜN BİR KARİKATÜR ÇİZER

Onlar *Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer...* isimli efsanevi kitaplarıyla felsefenin anlaşılmasında olduğu varsayımını yerle bir ettiler, felsefi kavramların esprilerle nasıl aydınlatılabileceğini, mizahın da aslında büyüleyici bir felsefi içerik barındırdığını kanıtladılar.

Matrak filozoflarımız bu sefer en iyi espriler gibi en iyi karikatürlerin de felsefenin büyük sorularına, hayatın mühim meselelerine yanıtlar verdiklerini gösteriyorlar.

Hayatımızda Nietzscheci karikatüristler var,
Aristocu karikatüristler, Kantçı, Spinozacı,
Marxçı karikatüristler hatta Derrida'yı anlayan ve
bize de anlatmayı başaran karikatüristler.

aylak kitap

